

**VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN**

SVAZEK

43

SOUČASNÝ STAV VÝZKUMU HRADU ŠOSTÝNA

Vratislav Janák — Jaroslav Zezulčík — Emanuel Grepl —
Ladislav Kostelník — Jiří Tichánek

Šostýn se nalézá asi 1,5 km jihovýchodně od centra Kopřivnice na protáhlé ostrožně (453 m n. m.) přimykající se od západu, případně severozápadu k vrchu Pískovna (584 m n. m.). Na severu je od Pískovny oddělena úzkou strží, na východě pak dosti hlubokým sedlem, které směrem k severu mírně stoupá a rozšiřuje se v plošinku. Strmé svahy na západě a jihu padají směrem k bezejmennému přítoku Kopřivničky. Nepříliš široké (nanejvýše 40 m) temeno ostrožny se táhne v délce asi 200 m k severozápadu, poté k severu a nakonec se mírně zatáčí k severovýchodu; přitom se neustále zúžuje a klesá. Překopáním — snad s využitím přirozených poklesů terénu — bylo rozděleno v 6 pahorkovitých útvarů.¹⁾ Z nich bylo pro vlastní hradní stavbu využito prvních dvou, nejvyšších a nejrozlehlejších. Za integrální součást hradního jádra snad můžeme považovat i v pořadí třetí pahorek, protože se ještě nachází v prostoru vymezeném vnějším opevněním; dosud však nebyl vůbec zkoumán.

Vnější opevnění ve dvou pásích posilovalo obranyschopnost hradu z nejpřístupnější východní a severní strany a částečně také ze strany jižní. První pás, dlouhý asi 125 m, se vine kolem paty pahorku. Začíná pod jihozápadní částí hradu, táhne se podél jeho jižní, východní a severní strany a na strmý západní svah vychází mezi druhým a třetím pahorkem. Druhý pás — asi o 40 m níže — je o něco kratší (75 m); začíná na jižním a na západním vychází mezi třetím a čtvrtým pahorkem. Jeden i druhý pás opevnění je tvořen příkopem a následným valem, u obou přibližně stejných rozměrů. Příkopy jsou dnes 5–8 m široké a 2–3 m hluboké, valy 4–6 m široké a 1–1,5 m vysoké. Vnější opevnění nebyla dosud zkoumána, takže o jejich konstrukci — např. zda jsou valy pozůstatkem kamenné zdi či skutečného valu s palisádou na koruně apod. — nevíme nic určitého. Stejně málo víme o dosud prakticky nezkoumaném předhradí. Jeho zástavba byla zřejmě především na plošince sedla (asi 150 x 50 m), kde jsou zjevné umělé zásahy. G. Stumpf je kdysi pokládal za pozůstatek rybníka a tento názor byl přijat i pozdější vlastivědnou literaturou o Šostýně; je ale málo pravděpodobný.²⁾ E. Hanzelka se zmiňuje, že mezi údajným rybníkem a vnějším opevněním zjistil „vápenku ke stavbě hradu“; dnes po ní ovšem není stopy.³⁾ Také o zbylých třech pahorcích severně od vnějšího opevnění vlastně nevíme nic než to, že na pátém (předposledním) byly v roce 1987 náhodně objeveny stopy osídlení (srv. níže).

Otázka datování vzniku hradu a osoby zakladatele

Přehledně byly dějiny hradu naposledy shrnuty u A. Turka,⁴⁾ a není proto nutné se k nim zde vracet podrobněji. Připomeňme jen základní údaje. Doba trvání hradu pravděpodobně nepřesáhla 150 let. Jeho vznik je kladen — s většími či menšími rozdíly v názorech — do 2. poloviny 13. století, poprvé je hrad výslovně zmiňován k roku 1347⁵⁾ a zánik je spojován s husitskými válkami ve 20. letech 15. století, kdy z písemných pramenů mizí. Po dobytí byl zřejmě trvale

Na přední straně obálky:

Eduard Veith — Dívčí hlava,
olej na dřevě,
ze sbírek OVM Nový Jičín
Foto M. Lossmann

opuštěn a stále více chátral.⁶⁾ Poslední ránu mu zasadila výstavba kamenných budov Raškovy továrny v Kopřivnici, takže v letech 1813–1844 byly nadzemní části opuštěného hradu rozebrány na zdivo. Zbytek zříceniny, zarůstající lesem, postupně upadal v zapomnutí.

Zájem o Šostýn byl oživen na přelomu 19. a 20. století, kdy se mu dostalo několika zmínek ve vlastivědných publikacích,⁷⁾ ale zvláště — po předcházejících archeologických výzkumech — v období meziválečném, kdy bylo v českých i německých časopisech o Šostýně otištěno několik článků.⁸⁾ Po 2. světové válce při zkoumání dějin hradu vystoupila — v souvislosti s rostoucím zájmem o studium dějin osídlení — zřetelně do popředí dodnes nevyřešená otázka jeho počátků.

Předválečná literatura spatřovala zakladatele hradu v olomouckém biskupovi Brunovi ze Schauenburku (1245–1281), k čemuž jí sváděla určitá podobnost názvu hradu s rodovým titulem Brunovým. Tento názor byl již po válce — byl s určitou rezervou — podpořen Hosákovou a Šrámkovou prací o moravských místních jménech⁹⁾ a především Pilnáčkovým pokusem vykládat jméno Kopřivnice od rodového znaku Bruna — tzv. Nesselsblatt.¹⁰⁾ Oba argumenty jsou ale málo pravděpodobné. K předpokladu, že původní název Schauenstein — je-li skutečně původní — se váže na Brunův predikát, jen namátkou připomeňme, že stejnojmenný hrad — který Bruno sotva založil — existuje např. v severních Čechách u Děčína.¹¹⁾ Úvahy o tom, že kopřiva přešla do znaku Kopřivnice z Brunova erbu jsou rovněž nepravděpodobné. Ves užívala na nejstarší pečeti z 18. století obrazu kostela a kopřiva se dostala do městského znaku poprvé až po 2. světové válce omylem, jehož kořeny můžeme hledat ze známého vyobrazení biskupa Bruna v Paprockého „Zrcadle“.¹²⁾ Literatura ostatně se vzpomínacími argumenty přestala také až do nedávna počítat.

L. Hosák vyšel ve svých úvahách ze zjištění, že šostýnský hrad ležel na území odprodáném v 50. letech 13. století hrabětem Frankem z Příbora biskupovi Brunovi — a to na polovině, kterou vzápětí obdržel zpět jako biskupské léno. Tato skutečnost spolehlivě vyplývá ze známé Brunovy závěti z roku 1267.¹³⁾ Hosák odmítá možnost založení hradu Brunem a položil je do 90. let 13. století, kdy došlo k dělení příborského léna mezi Frankovy potomky Bluda a Jindřicha. Oporou mu bylo privilegium pro lichnovského fojta, uvádějící k roku 1293 jako vydavatele jistého Jindřicha ze Šornštejna, který nemohl být nikým jiným než oním Frankovým synem Jindřichem z Příbora. O ztotožnění Šornštejna s Šostýnem nemůže být žádných pochyb, už proto, že Lichnov se skutečně později uvádí jako součást šostýnské panství. Zakladatelem hradu byl tedy podle Hosáka Jindřich z Příbora a hrad měl sehrát důležitou roli při formování okolního šostýnského panství. Někdy mezi lety 1293–1307 mělo ale podle autora dojít k majetkovým přesunům ve prospěch dalšího biskupského leníka Franka z Choryně, který k dosavadní hradní državě připojil nové ekonomické centrum Frenštát i s okolím. Frankovu držbu Šostýna shledával Hosák v listině z roku 1307, hovořící o sporech Choryňských s olomouckým biskupem Janem a tzv. „Novém hradu“.¹⁴⁾

Hosákovy závěry korigoval do značné míry J. Bakala. Přesvědčivě dovedl, že Šostýn nemůže být „Novým hradem“ listiny z roku 1307, který musel ležet někde na Kelečsku (poslední názor tento hrad lokalizuje na Zubříč nedaleko biskupského hradu Šaumberka),¹⁵⁾ a přesvědčivě rovněž vyloučil účast Choryňských na kolonizačním podnikání na Frenštátsku. Vznik Šostýna si však představuje podobně jako L. Hosák, s tím rozdílem, že do tvořící se šostýnské državy zahrnul také oblast Frenštátska s jeho ekonomickým centrem Frenštátem, nazvaným po Jindřichově otci Frankovi z Příbora.¹⁶⁾

V poslední době se ovšem v komplexně pojaté práci o kolonizaci severovýchodní Moravy vrátil P. Bolina k názoru starší literatury a považuje za zakladatele šostýnského hradu opět biskupa Bruna; založení klade do konce 60. a na počátek 70. let 13. století.¹⁷⁾ Vedle známých a překonaných argumentů přispěl do diskuse dvěma novými: přímým kolonizačním zásahem Brunovým hluboko do državy hrabat z Příbora až ke Sklenovu¹⁸⁾ a souvislostí půdorysu Šostýna s půdorysy jiných hradů postavených biskupem Brunem.¹⁹⁾ Také tyto postřehy však nejsou nesporné. Přímý zásah biskupa Bruna do oblasti Kopřivnice je rekonstruován pouze na základě nejisté zprávy o Brunově založení Sklenova v českém překladu původní latinské listiny olomouckého biskupa Jana Očka z Vlašimě pro sklenovského fojta z roku 1354; věrohodnost údaje o založení Sklenova Brunem je podle rozborů J. Bakaly velmi nízká — nemůže být tedy argumentem pro přípustnost jiných biskupských založení v hückeswagenovské državě.²⁰⁾ Domnělá souvislost půdorysu Šostýna s půdorysy jiných biskupských hradů je založena na zjevně nepřesném pozorování situace na hradě; dokládá to srovnání náčrtů, publikovaných Bolinou²¹⁾ s přesným plánkem v příloze této stati.²²⁾

Při současném stavu znalostí o vzniku Šostýna bude tedy zřejmě nejlépe dát za pravdu názorům J. Bakaly a za zakladatele hradu považovat Jindřicha z Příbora, zmíněného v listině pro lichnovského fojta. Nesmíme přitom zapomínat, že šostýnské panství tvořilo nejspíše zvláštní celek v rámci državy hrabat z Příbora již na přelomu 13. a 14. století — jak předpokládá opět J. Bakala — neboť nebylo začleněno jako příborsko-hukvaldská část léna do stolního statku olomouckých biskupů.²³⁾ Jakkoli jde prozatím o hypotézu, naše znalosti kolonizace této oblasti tomuto názoru nebrání.

Jedinečným pozitivním dokladem o držbě Šostýna Jindřichem z Příbora se nedeme nakonec muset — jak se zdá — vůbec vzdávat. Lichnovská listina, která není otištěna v Moravském kodexu, sice vzbuzovala jisté rozpaky u badatelů, vzdát se však budeme muset pouze data 1293, tradovaného omylem literaturou od dob F. Linharty.²⁴⁾ Jindřich ze Šornštejna zmiňovaný v listině totiž nebude patrně nikým jiným, než Jindřichem z Příbora, což vyplývá ze srovnání dispozice lichnovské písemnosti s původní kozlovickou listinou Jindřicha z Příbora z roku 1294.²⁵⁾ I přes ošidnost srovnávání dispozičních částí listin — v našem případě jedné dochované s českou konfirmací listiny nedochované — je zde mezi oběma písemnostmi zřejmá souvislost (kterou naznačil již Tabáček), vedoucí k jednomu vydavateli. Datum vydání lichnovské listiny musíme však posunout do širšího období, pro které je vydavatel doložen v písemných pramenech, to je do let 1285–1307, i když nelze vyloučit časovou blízkost vydání této písemnosti s listinou pro Kozlovce z roku 1294. Do období 1285–1307 tedy také klademe vznik hradu Šostýna. První datovanou zprávou o hradě je ovšem až zmínka v listině z roku 1347.

Archeologické výzkumy a konzervační práce na hradě

První náhodné nálezy byly na hradě učiněny při jeho bourání v letech 1813 až 1844. Později se staly zbytky ruin nejspíše objektem činnosti různých hledačů pokladů.²⁶⁾ Prvními skutečnými výzkumy byly až drobné výkopy, které zde ve 20. letech našeho století prováděl G. Stumpf a po něm R. Příhoda.²⁷⁾ Výzkum ve větším rozsahu však započal teprve E. Hanzelka v roce 1935 z pověření kopřivnické odbočky Klubu českých turistů. V průběhu let vyklídl zavalená sklepení²⁸⁾ hradního paláce — dvouprostorové dispozice a přilehlou chodbu, začal s odkryvem půdorysu další kamenné stavby přiléhající k paláci od východu a na několika jiných místech odkryl jednotlivé úseky zdiva. V roce 1938 bylo obnažené zdivo konzervováno, v důsledku politické situace po Mnichově však musely být práce na hradě přerušeny a v osvobozené republice již obnoveny nebyly.²⁹⁾

Znovu se obrátila pozornost kompetentních orgánů k Šostýnu až v roce 1987 po upozornění kopřivnických občanů na neúnosný stav zdiva odkrytých částí hradu. V červnu tedy začala první etapa záchranných prací a trvala až do listopadu. Ačkoliv po roku 1987 nemohl již MěstNV v Kopřivnici uvolnit z rozpočtu potřebné finanční prostředky, iniciativa jednotlivců přinesla dobré výsledky.

Hlavní úsilí se soustředilo samozřejmě k novému vyklizení palácových sklepů, aby zachráněné zdivo mohlo být odpovědně konzervováno; podařilo se vyklidit větší jihozápadní místnost a střední část chodby. Přitom se zjistilo, že Hanzelka se po vyklizení zavalu — který neodstranil ostatně všude úplně — vždy zastavil na povrchu kulturní vrstvy, ležící na dně, kterou považoval za podlahu z dusané hlíny. Původní podlahu však představuje nejspíše jen zhruba upravené skalní podloží, jehož nerovnosti byly odstraněny hliněným výmazem. Nasvědčuje tomu situace na dvou místech, kde byla vrstva — 15 až 20 cm mocná — odebrána úplně. Ze sutí a kulturní vrstvy byly získány zlomky keramických nádob, cihel a dlaždic, železné předměty a pískovcové stavební články, především zlomky ostění oken a dveří.

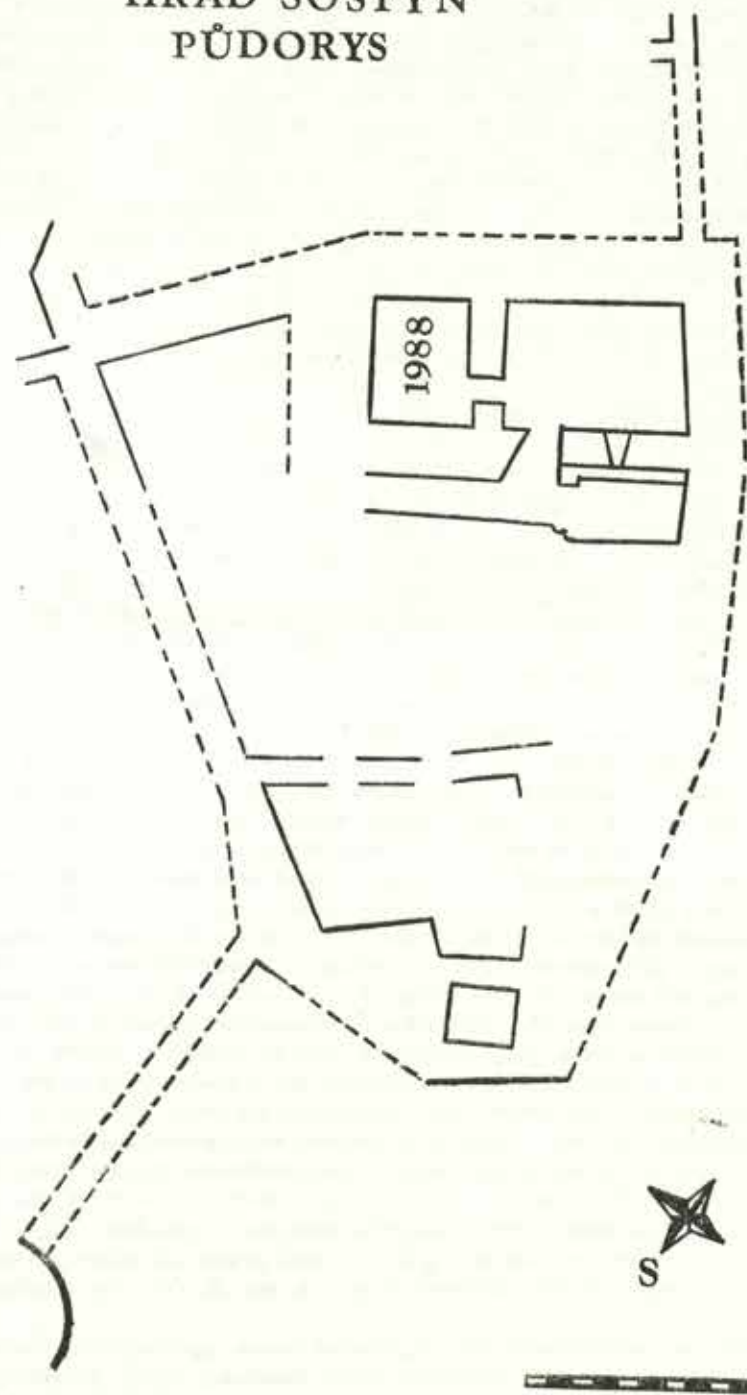
V září byly na některých místech druhého pahorku začleštěny zbytky na povrchu patrného zdiva. Přitom byl potvrzen průběh hradby po celé jeho severní straně; dnes je ovšem destruována, toliko v jednom místě se zachoval asi 0,5 m široký úsek silně poškozeného líce. V blízkosti severovýchodního rohu byl pak zjištěn pozůstatek pravděpodobně kruhové stavby, snad věže (?). Dosud byl obnažen asi 3 m dlouhý úsek vnějšího líce jižní části této stavby do hloubky asi 0,5 m. Líc z nepřilíh velkých, šikmo na maltu kladených kamenů, se sklání vně pod úhlem 45° a jsou na něm zbytky omítky. Neobvyklý sklon vnější stěny i technika zdění nedovoluje prozatím prohlásit stavbu jednoznačně za věž, ačkoli pro to mluví umístění v těsné blízkosti severovýchodního rohu hradu i pravděpodobný vnější průměr okolo 9 m — pokud je skutečně kruhová. Datovatelné nálezy zde získány nebyly.

Jen epizodou ve srovnání s pracemi v hradním jádru bylo v červenci začleštění vývratu asi o průměru 2 m, který se kuželovitě zahluboval 1–1,5 m pod povrch na pátém pahorku. Byla v něm nalezena středověká keramika, bronzová přezka, větší množství železných předmětů a 2 pražské groše Václava II. (1300 až 1305). Až na nálezy mincí je ostatní materiál shodný s nálezy z hradního jádra.

V listopadu bylo provedeno zaměření všech zbytků zdiva patrných na prvních dvou pahorcích (viz pláněk). Na jeho základě si již můžeme učinit alespoň částečnou představu o někdejším vzhledu jádra hradu. Rozkládala se na obou pahorcích navzájem oddělených příkopem širokým 8–10 m, obloukovitě se klenoucím k severozápadu. Příkop je alespoň z části uměle vyláman ve skále. Pahorky byly ovšem spojeny obvodovou hradbou, jejíž dochovaná šířka kolísá v rozmezí 1,2–3,0 m. Vzhledem k jejich vzájemnému postavení se hradba na východní straně výrazně lomila dovnitř; na západní běžela spíše obloukovitě, přesná rekonstrukce není ale možná, protože je zde zčásti úplně zničena. Nejdůležitější část jádra je bezesporu na prvním pahorku. Má nepravidelně lichoběžný tvar rozměrů cca 30 x 30 m a zabírá asi dvě třetiny jeho temene.

Zbývá — jižní — část temene je zřejmě upravena v parkán nepravidelného tvaru, z jehož ohrazení se dochovaly jen nepatrné zbytky. Zdá se ale, že parkánová zeď navazovala plynule na zeď hradební jak v jihozápadním, tak i na jihovýchodním nároží, kde jsou navíc patrné zbytky dalšího zdiva, nejspíše z opěrného nárožního pilíře. Ústřední část se zbytky vnitřní zástavby je od nezastavěné severní části lichoběžného prostoru oddělena převažující zdí — pravděpodobně mladšího původu a nepřilíh mocnou (asi 1 m) — v níž jsou patrné průchody.

HRAD ŠOSTÝN PŮDORYS

Hrad Šostýn — půdorys, kreslil E. Grepel 1988

Nejdůležitější stavbou hradu byl nesporně obdélný, zřejmě dvouprostorový palác s přílehlou chodbou na severní straně, orientovaný od jihozápadu k severovýchodu a asymetricky umístěný do jihozápadního rohu tak, že jeho západní i jižní stěnu tvoří hradba. Je situován na nesporně nejlépe chráněném místě celého hradu, protože západní svahy jsou nejprudší a od jihu zesiluje hradbu parkán; konečně i zbylé zdi paláce, obrácené do vnitřní zástavby, jsou rovněž 3 m silné. Větší z obou místností dvouprostorové dispozice palácového traktu – jihozápadní – má rozměry 6,4 x 9 m, menší – severovýchodní – 6,3 x 5,1 m. Šířka přílehlé plochy je 3 resp. 2 m. Větší místnost je opatřena v severní stěně obezděným výklenkem neznámého určení a zbytkem větracího okénka či světlíku. S druhou místností je spojena průchodem v tloušťce přepažující zdi a podobně i s chodbou. U průchodu mezi místnostmi se dochovaly zbytky pískovcového ostění portálu s kamenickou značkou, u průchodu do chodby pískovcový práh; podle Hanzelky byl při obnažování tohoto průchodu zjištěn rovněž portál, sklenutý gotický oblouk, který se při výzkumu rozpadl. Zmiňuje se také o zbytcích dřevěných schodů v severní části chodby, ale i to je dnes údaj již neověřitelný.

V jádru byly ještě další zděné stavby. Jedna z nich stála hned vedle paláce v jihovýchodním rohu a její východní a jižní zeď tvořila hradbu. E. Hanzelka ji stačil do přerušení prací obnažit jen zčásti a do hloubky asi 1 m. Průzkum tedy není dokončen a o její funkci v zásadě nic spolehlivého nevíme, jde však spíše o samostatnou budovu než o třetí palácový prostor. Na existenci dalších budov ukazuje reliéf povrchu, nebyly však dosud zkoumány vůbec.

Druhá část jádra zabírá celé temeno severního pahorku. Nevíme, zda směrem do příkopu byla uzavřena, a proto nelze prozatím udat ani její přibližné rozměry (snad pouze šířku – asi 15 m). Je však výrazně menší než část druhá a také hradba je zde pravděpodobně slabší, alespoň na východní straně. Dosud v ní nebyly zjištěny kromě zřejmě kruhové stavby u severovýchodního rohu – kterou jsme již popisovali – pozůstatky jiných budov.

Další rozšíření našich znalostí o hradě přinesly vyklizovací práce ve dvouprostorové dispozici palácového traktu, které probíhaly na základě smlouvy mezi MěstNV Kopřivnice a ČVUT Brno v letních měsících červenci a srpnu 1988. Při vyklizování sutě v severovýchodní obdélníkové místnosti (6,3 x 5,1 m) došlo k nálezům asi 44 kusů keramických dlaždic se stylizovaným dubovým listem. Protože dlaždice ležely přímo v kulturní vrstvě, byly vyzdvíženy a prozatím uloženy až do doby celkového zpracování. V severní části hradního areálu – dosud nezkoumaného – bylo při přípravě terénu pro postavení dřevěného srubu na nářadí částečně odkryto zdivo v celkové délce 5,7 m do výšky 1,5 m a další prostora 3,5 x 2,8 m, přiléhající k odkrytému zdivu jihozápadním směrem. Drobná sonda vedená v tomto prostoru severovýchodním směrem zachytila průběh dalšího hradního zdiva, přimykajícího se k přepažující zdi s průchodem na straně jedné a na druhé straně k odkrytému zdivu s prostorem, o celkové délce 6,3 m. Vedle zdiva byla sondou zjištěna v hloubce 20 cm souvislá popelovitá požárová vrstva se silným obsahem zuhelnatělých dřev, zlomků nezdobených keramických dlaždic, železných hřebíků a roztavených skleněných předmětů. Za obnaženou prostorou (3,5 x 2,8 m) byla odkryta uzavřená místnost o rozměrech 3,5 x 3,1 m. V hloubce cca 3,1 m byla zachycena 60 cm silná popelovitá vrstva s keramickými zlomky, zuhelnatělými zvířecími kostmi a asi 15 železnými čtyřbokými šípkami.

Po ukončení vyklizovacích prací v polovině měsíce srpna zjistili J. Tichánek a L. Kostelník při obhlídce hradního areálu amatérský výkop ve vyklizeném palácovém prostoru se zlomky keramických dlaždic ve vytěžené hlíně. Protože 6 hrozilo nebezpečí, že ilegální amatérské výkopy poruší stratigrafii a nálezové

Hrad Šostýn – záběr z výzkumu 10. 9. 1988

Foto Jan Číp

okolnosti dalších případných nálezů, překročilo archeologické pracoviště OVM v Novém Jičíně po dohodě s MěstNV v Kopřivnici k zahájení záchranného archeologického výzkumu v měsících září a říjen.

Zkoumána byla severovýchodní obdélníková místnost (6,3 x 5,1 m) palácové prostory, která byla rozdělena systémem čtverců na 9 nepravidelných polí. Výzkum probíhal ve čtvercích A1, B1, C1 a C2, kromě čtverce A1 (zachycen průběh zuhelnatělého dřevěného trámu, zasahujícího do čtverců A2 a B2) byly zbývající tři zkoumané čtverce dobrány až na sterilní skalnaté podloží. V jednotlivých čtvercích se objevovaly keramické zdobené i nezdobené dlaždice, zuhelnatělá dřeva, větší množství železných hřebíků, zlomky středověké keramiky a kamenné bloky ze zříceného hradního zdiva se zbytky ožehnuté omítky a silnou vrstvou červeně propálené zeminy. Místy byla zjištěna druhotná úprava skalnatého podloží pomocí jílovitého výmazu nebo plochých kamenů. Celková interpretace a vyhodnocení nalezeného materiálu bude provedeno po dobrání zbývajících čtverců.³⁰⁾

Nálezy z hradu

Ze Šostýna máme již k dispozici poměrně značné množství nálezů. Základem je kolekce shromážděná při výzkumech ve 30. letech našeho století E. Hanzelkou (naprostá většina starších nálezů včetně Stumpfových a Příhodových je v současnosti nezvěstná), k ní lze přidat ještě nálezy z roku 1987 a 1988 a povrchové nálezy, učiněné na hradě po 2. světové válce, pokud byly odevzdány do muzea. Drtivou většinu fondů tvoří nálezy z vrcholného středověku, jsou zde také tři předměty pravěké – kamenná sekerka a rohová dýčka, nalezené školními dětmi údajně na Šostýně ještě před 2. světovou válkou a zlomek keramiky, 7

získaný v roce 1987 při vyklizování palácových sklepů. Rámcově je můžeme datovat do pozdní doby kamenné (eneolitu) a vzdáleně naznačují, že ostrožna mohla být poprvé osídlena již ve 3. tisíciletí př. n. l.³¹⁾

Mezi středověkými nálezy převažují úlomky keramických nádob, ze stavební a technické keramiky můžeme uvést zlomky gotických cihel, kamnových kachlů a dlaždic buď nezdobených, nebo se reliéfem dubového listu. V současné době je k dispozici více než 100 dlaždic s reliéfní výzdobou, jejíž nejbližší analogie můžeme hledat v dlaždicích z rotundy sv. Pantaleona v Pustiměři a královského hradu v jihočeském Písku, v obou případech datovaných do poslední třetiny 13. století.³²⁾ Z železných předmětů vynikají součástí výzbroje a jezdecké výstroje, dále jsou zde nože, visací zámky, rozličná technická kování, množství hřebíků a skob. Pracovní nástroje zastoupeny nejsou, jedná se snad v neidentifikovatelných zlomcích. Nálezů z barevných kovů je málo – 2 bronzové pochvy nožů, mosazné víko, přezka a gotický klíč. Nesmíme zapomenout ani na kamenné artefakty – kromě výše zmíněných stavebních článků k nim patří i několik pískovcových koulí (šťelivo?). E. Hanzelka našel kdysi též balvan s reliéfem mužské a ženské hlavy, dnes bohužel nezvěštný.³³⁾

Středověký materiál, o kterém jsme mluvili, lze datovat podle zlomků keramických nádob od konce 13. po první desetiletí 15. století; tím je přibližně vymezena i doba trvání hradu. Toto datování od určité míry potvrzují i dosavadní nálezy numismatické – zmíněné 2 pražské groše Václava II. ze začátku 14. století.

Nakonec je třeba se zmínit ještě o jednom nálezu spíše kuriozním. Je jím tzv. Šostýnská Venuše, 5,3 cm vysoká soška nahé ženy, zhotovená ze slonoviny, podle J. Pavelky koptská práce 7.–10. století n. l.³⁴⁾ Jak se dostala z Egypta až na Šostýn, kde byla chována až do zániku hradu, už asi nikdy nezjistíme.

Shrnutí

Současný stav výzkumu Šostýna lze shrnout v několika konstatováních.

Názory na datování vzniku hradu se liší. Předpokládaná doba založení se pohybuje od přelomu 60. a 70. let 13. století až do konce 13. století. Dosavadní výsledky archeologických výzkumů mluví spíše pro pozdější datum; s ohledem na ojedinělé nálezy keramiky z konce 13. století se prozatím jeví jako nejpravděpodobnější doba stavby 90. léta 13. století. Je však nutno podotknout, že převážná většina nálezů pochází z Hanzelkových výkopů v letech 1935–1937, při kterých právě původní kulturní vrstva na dně palácových sklepů zůstala takřka nedotčena.

Zánik hradu je všeobecně spojován s husitskými taženími ve 20. letech 15. století. Takové datování podporují i archeologické prameny.

Shoda názorů však nepanuje co do osoby zakladatele hradu. Reálně se dnes zdají jen dvě možnosti – buď jím byl biskup Bruno ze Schauenburka nebo Jindřich z Příbora, syn Franka a vnuk Arnolda z Hückeswagenu. Argumenty pro Brunovo založení se zdají být slabší. Postupně byly probrány v úvodní části stati. K argumentaci P. Boliny o zařazení Šostýna do skupiny údajných bezvězových hradů biskupa Bruna – jakkoli jde o hypotézu vpravdě důmyslnou – lze rovněž poznamenat, že odporuje dosavadním výsledkům výzkumu. Potvrdí-li pokračování prací na hradě skutečně existenci věže v severovýchodním rohu, pak je samozřejmě Šostýn hradem s bergfritovou dispozicí, jaké jsou na severní Moravě ve 2. polovině 13. století a na počátku 14. století nejčastější a s údajnými bezvězovými Brunovými hrady nemá nic společného.

Při dnešním stavu výzkumu se hrabě Jindřich z Příbora jako zakladatel hradu jeví přijatelnější než biskup Bruno. Mluví pro něj především skutečnost, že Šostýn

se ve 13. století našel zcela jistě uvnitř hückeswagenovské državy, dále konfirmace lichnovské listiny, celkový historický kontext a konečně – s již zmíněnou výhradou – i datování archeologických nálezů. Samozřejmě ani tyto argumenty nejsou zcela nesporné, takže prozatím nemůžeme pokládat diskusi za uzavřenou.

Přiznačně je pro dnešní stav poznání dějin hradu – zejména pokud jde o datování jeho založení a osobu zakladatele – vysoká intenzita zpracování písemných pramenů. Všechny alespoň poněkud přijatelné hypotézy, které z nich lze k oběma sporným otázkám vyvodit, již byly tak či onak prezentovány, takže zkoumání údajů písemných pramenů zákonitě směřuje pouze ke stále subtilnější argumentaci pro některý z názorů, postupujíc především rozбором historického kontextu. Za těchto okolností je ovšem obtížné dodat hypotéze takovou míru pravděpodobnosti, aby byla obecně přijatelná. Daleko snazší je využívat k rozhodování mezi hypotézami v mezích možností poznatků archeologie. Například dobrání kulturní vrstvy na dně palácových sklepů může mít zásadní význam pro upřesnění doby vzniku hradu, podobně dokončení odkryvu stavby v severovýchodním rohu pro zjištění osoby zakladatele apod. Z tohoto hlediska se pokračování výzkumů na Šostýně jeví jako nejvýše potřebné.

Poznámky:

- 1) Jisté byly prokopány – alespoň částečně – proluky mezi prvními čtyřmi pahorky, jimiž vedou příkopy; u zbylých dvou je to pravděpodobné, ale musel by to ověřit výzkum.
- 2) G. Stumpf, Die Ruine Schauenstein, Das Kuhländchen, 5, 1923, s. 65.
- 3) E. Hanzelka, Historie vykopávek a oprav hradu Šostýna, rukopis 1945, archiv Tatro Kopřivnice.
- 4) A. Turek, Přehled dějin Kopřivnice do roku 1850, v: Sborník k dějinám Tatro Kopřivnice I, Kopřivnice-Ostrava 1972, s. 11–28; nověji též, Ke starším dějinám Závěšic, VSONJ 27, 1981, s. 10–27.
- 5) CDM VII, n. 705, p. 520.
- 6) J. Jurok, Frenštát od husitské revoluce k českému stavovskému povstání, VSONJ 28, 1981, s. 22; též, Moravský severovýchod v husitské revoluci, VSONJ 35, 1985, s. 29.
- 7) Viz např. Moravské Kravaňsko, Příbor 1898, s. 275–276; Vlastivěda moravská, Příborský okres, Brno 1917, s. 209–212.
- 8) G. Stumpf, Die Ruine, s. 65–69; R. Příhoda, Ergebnisse eines Ausgrabungsversuches auf der Burgruine Schauenstein, Das Kuhländchen 8, 1926, s. 145 až 147; M. Remeš, Šostýn, Kravaňsko 4, 1935, s. 96–98; E. Hanzelka, Hrad Šostýn v dnešní době, tamtéž, s. 130–131.
- 9) L. Hosák – R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1980, s. 439.
- 10) J. Pilnáček, Příspěvky k slezskému místopisu a rodopisu (Od čeho jest odvozeno jméno Kopřivnice), SISb 46, 1948, s. 152.
- 11) F. Gabriel – J. Smetana, Skalní hrady a jejich vztah k české hradní architektuře, AM 11, 1986, s. 146.
- 12) K. Müller, rec: J. Čarek, Městské znaky v českých zemích, Praha 1985, v: VSONJ 39, 1987, s. 78; dále ústní konzultace s PhDr. Karlem Müllerem.
- 13) CDB V/2, n. 526, p. 75–82.
- 14) L. Hosák, Počátky Frenštátu a hradu Schauensteinu, SISb 57, 1959, s. 338 až 341.
- 15) P. Bolina, Ke vlivu biskupa Bruna ze Schauenburku na vývoj moravské hradní architektury, AH 11, 1986, s. 183.
- 16) J. Bokala, Počátky města Frenštátu pod Radhoštěm, VSONJ 28, 1981, s. 2–11.
- 17) P. Bolina, K problematice kolonizace a počátků hradů na severovýchodní Moravě ve 13. století, ČsČH 34, 1986, s. 565–584.

- 18) Tamtáž, s. 575–577.
 19) P. Bolina, Ke vlivu, s. 175–187.
 20) J. Bakala, rec: P. Bolina, K problematice, v: ČSIM 36, 1987, série B, s. 190.
 21) P. Bolina, Ke vlivu, s. 183.
 22) K otázce srv. také M. Píáček, K článku B. Boliny, O hradech biskupa Bruno aneb o etice a serióznosti badatelské práce, VVM 40, 1988, s. 370–372.
 23) J. Bakala, Příborsko-hukvaldské léno ve 13. a 14. století, VSONJ 38, 1986, s. 10–12.
 24) O. Tabáček, Privilegium lichnovského fojta, VSONJ 37, 1986, s. 14–17; jeho nové datování listiny je však libovolné.
 25) CDM V, n. 14, p. 13–14.
 26) Např. mezi rukopisnými poznámkami K. J. Mašky (sešit č. III, s. 9) se nachází údaj, že na Šostýně byla dle sdělení starosty Pístka vykopána „popelnice“.
 27) G. Stumpf, Die Ruine, s. 65–69; R. Příhoda, Ergebnisse, s. 145–147.
 28) Nadzemní zdívo bylo v 19. století takřka úplně odstraněno; pokud budeme mluvit o budovách, rozumíme tím vždy jejich sklepní prostory.
 29) Viz práce citovaná v pozn. č. 3.
 30) Viz nálezná zpráva o výzkumu na Šostýně v roce 1988, archiv AÚ ČSAV Brno; Záchraný archeologický výzkum zříceniny hradu Šostýna, Přehled výzkumů AÚ Brno 1989 (v tisku).
 31) Je možné, že nálezy nejsou stejně staré. Rohovcová dýka s plošnou retuší ukazuje na konec eneolitu, zatímco keramický zlomek se zdá být starší.
 32) Viz práce citované v pozn. č. 30.
 33) E. Hanzelka, Hrad Šostýn, s. 131.
 34) J. Pavelka, Šostýnská venuše, Kravařsko 6, 1936, s. 50–53.

POODŘÍ A POBEČVÍ V DOBĚ BEZVLÁDÍ A ZA JIŘÍHO Z PODĚBRAD

Jiří Jurok

1. Role severovýchodní Moravy mezi Čechami, Polskem a Uherskem v době boje o polskou královskou kandidaturu v Čechách

Na lipanském poli 30. května 1434 došlo k uzavření vlastní epochy husitské revoluce velmi zajímavým způsobem: byly zde obětovány nejradikálnější složky revoluce – husitská bratrstva, která vybojovala všechny dosavadní úspěchy husitství, v zájmu dohovorů konzervativní husitské pravice se středověkou Evropou.¹⁾ Základy narovnaní husitských Čech s ostatním světem (kompaktáta) byly dohodnuty na podkladě okleštěných čtyř pražských artikulů na církevním koncilu v Basileji v r. 1433 a definitivní znění bylo přijato a sankcionováno císařem Zikmundem při jednání se zástupci českých stavů v červenci 1436 v Jihlavě. Uznání husitské církve ve dvou zemích Českého království – Čechách a Moravě, umožnilo císaři Zikmundovi stát se prvním králem „dvojího lidu“ (1436–1437). Jeho vláda usilovala co nejrychleji navázat na předhusitské poměry ve spolupráci s vysokou šlechtou. Toto období je obdobím zániku husitských posádek, což souviselo s vlastním zánikem sirotčího bratrstva v r. 1435, postupným zatlačováním zbytku táborského bratrstva a s likvidací poslední revoluční složky – skupiny táborského šlechtice Jana Roháče z Dubé.

Ale právě demonstrativní poprava Jana Roháče a jeho šedesátí bojovníků 9. září 1437 ukázala, že smíření husitské šlechty se Zikmundem je pouze dočasné. Od září 1437 se množil odboj táboritů (Bedřich ze Strážnice) a zejména východočeské šlechty (Boček z Miletína aj.). Proti Zikmundem ustanovenému nástupci tvrdému katolíku Albrechtu Habsburskému se sjednocuje opozice s myšlenkou povolání zástupce polské vládnoucí dynastie na český královský trůn. První akcí nové opozice se stal pokus o její spojení s polskými oddíly vstoupivšími do Slezska jednak ovládnutím Hradce Králové (neúspěšně) a jednak získáním pozic na severní Moravě. Zde se táboritu Janu Pardusovi z Horky dne 1. 11. 1437 podařilo dobýt takřka celé město Litovle, ale přivolaná pomoc z Olomouce a olomouckého biskupa jej opět vytlačila a Parduse dokonce zajala.²⁾

V době úmrtí císaře Zikmunda v prosinci 1437 byly již diplomatické akce obou stran v plném proudu. V Čechách se pro polskou kandidaturu vyslovily na svých sjezdech obě husitské strany – jak radikálnější táborská v čele s Bedřichem ze Strážnice na sjezdu v Chrudimi, tak kališnická šlechta v čele s Hynce Ptáčkem z Pirkštejna na sjezdu v Kutné Hoře. Na Moravě se na táborské straně za polskou kandidaturu postavili právě bývalí husitští hejtmané táborských posádek (i vzhledem ke zdejšímu úzkým vztahům k polským husitům). Většina z nich se vzhledem k zprostředkující funkci husitských Odr nacházela na severovýchodní Moravě: Boček Puklice z Pozořic na Drahotuších, Vilém Puklice z Pozořic na Štramberku, Jan Messenpek na Helfštýně, Jan Tunkl z Brníčka, Jan Čapek ze Sán na Hukvaldech (od r. 1438) a snad i bratři Zikmund a Mikuláš z Bitova na Šaumburku. Všichni (snad kromě Jana Čapka) jsou pro své bojové akce v místní vlastivědné literatuře považováni za loupeživé rytíře či nekalé živly.³⁾ Přitom právě oni tvořili pojítko mezi polskou národní čechofilskou stranou vedenou Petrem Šafařkem a Sudivojem z Ostrorogu (která prosadila českou královskou kandidaturu polského Kazimíra Jagellovce⁴⁾ v r. 1438), a oběma Polsku nakloněnými stranami v Čechách. Jejich situaci komplikoval především moravský landfrýd z r. 1434 a od r. 1437 nový zemský hejtman, bývalý husitský spojencem pražanů a sirotků Jan Tovačovský z Cimburka, který se přiklíněl na stranu kandidatury Albrechta Habsburského.

Jak vypadala situace na severovýchodě Moravy v letech 1434–1437? V tomto období zde tak jako jinde došlo k vojensko-politickým přesunům sil z bývalých husitských posádek na okolní hrady, města a panství i do zahraničí. Především Boček Puklice z Pozořic, bývalý husitský hejtman v Odrách, podnikl v těchto letech celou řadu nájezdů jak na statky svých protivníků: Jana z Raduně na Raduni, Jana z Doloplatz v Bravinném u Bílovce a Viktorína ze Šumvaldu v Šumvaldě u Uničova, tak i proti svému bývalému husitskému spojenci Janu Tovačovskému z Cimburka v Oldřišově u Opavy, Kojetíně, Drahotuších, Podhoří, Velké a Nejdku u Hranic.⁵⁾ Mimoto se ale dopustil činů vsutku již loupežného charakteru, z nichž můžeme uvést dva příklady. Tak měšťan Lukáš Zalcar z Olomouce žaluje Bočka z 15 kop gr. . ., že jsem jemu poslal sukna i rozličných věcí kramných, za něž mne prosil a toho zaplatiti nechce.“⁶⁾ Stejně tak ho před moravským zemským soudcem žaluje z 80 zl. uherských červených Anežka z Valdštejna a potom její manžel Filip z Křižankova: „ . . . nebožka paní Anežka manželka má byla jemu puojčila zápon a prstenuov s mů vuolí, to jest z zápony kámen vyláplil a z prstene druhý a řekl mi to zaplatiti, toho jest neučinil.“⁷⁾ Přitom Boček je v r. 1437 většinou uváděn podle hradu Drahotuš, který sám obsadil Janu Tovačovskému z Cimburka. Na druhé straně vedl Boček rovněž několik žalob o peníze.

Bočkův bratr Vilém Puklice z Pozořic asi koupil zadluženou část bývalého kravařského, nyní cimburského dominia – a sice hrad a panství Štramberk. O část panství – ves Studénku se soudil již v r. 1434 a poslední část skoupil v lednu

1437 od zadluženého Ctibora z Cimburka na Jičíně a to vsi: Věřovice, Mořkov, Hodslavice, Rohlinu, Bludovice, Žilinu a Životice.⁸⁾ Na rozdíl od Bočka však Vilém Puklice zprvu nepodnikal žádné pleničí nájezdy do svého okolí, měl v této době jen několik peněžních sporů s Janem z Doloplatz (o 100 kop), Henikem z Valdštejna, Bedřichem Šekecem z Rýzmburka na Polouvsí aj.⁹⁾

Jan z Messenpeka se jako bývalý velitel husitské posádky na slovenském hradě Likavě dostal na východní Moravu až po r. 1434. Držel tvrz a městečko Hluk po své matce, ale někdy po r. 1434 získal na Jiřím z Kravař i hrad Helfštýn, který v r. 1437 směnili s Vokem ze Sovince za hrad a panství Rožnov. Samotný Helfštýn získal Messenpek zřejmě složitější trojvýměnou mezi Jiřím z Kravař a Vokem ze Sovince.¹⁰⁾ Na helfštýnském panství podporoval husitské kněze, což víme nepřímou ze stížností faráře z Kokor kněze Augustína ohledně zastavení platu v Lipníku, že: "... nechce mi kázat vydávati svým měšťanům, jako mi za to slíbili."¹¹⁾ Již v této době měl ale konflikt s bývalým velitelem husitské posádky v Topolčanech Janem Šmikovským, jehož služebník Zikmund Ořechovský podnikl nájezd na Messenpekovo zboží.¹²⁾ V r. 1437 ale teprve měla přijít doba Messenpekových výbojů a nájezdů.

Další z příznivců tábořské strany Jan Tunkl z Brníčka na Zábřehu působil zejména na severní Moravě, ale zasáhl i sem nájezdem na Velké Albrechtice, Albrechtický a Neuhýbl (Nová Horka) u Studénky Václava (Rúse) z Doloplatz "... že mi jest pobral ve dvou vsích v Albrechticích Velkých i v Nových mým chudým lidem a v stodol v Nymhybl mi obilí vytrávil a to v jednotě, kterouž páni a zemeni v této zemi mají a já naž žádné péče neměl."¹³⁾

O něco později se v kraji — snad v souvislosti s polskou expedicí do Čech v r. 1438 — natrvalo usazuje Jan Čapek ze Sán. Málo známé je, že první zprávu o Janu Čapkovi ze Sán na Moravě máme již z r. 1437, tehdy a v r. 1438 ho několikrát poháněl k soudu Boček Puklice z Pozořic.¹⁴⁾ Nevíme ale, který majetek tehdy Čapek držel. Při tažení v r. 1438 se patrně se samostatným oddílem vydával do okolí na plen, o čemž svědčí jak získání hradu Hukvald, tak i žaloba Štěpána z Vartnova ze Sudic na Opavsku: "Štěpán z Vartnova pohání Jana Čapka z Saayn a z Hukvaldův z tisíce kop gr., jakož s králem polským táhl, tu mi spálil a mé chudé lidi zahubil v Sudicích a ještě na tom dosti nebylo, ale vrátil se zase na požár tu jim dokonce pobral a bral na svůj zámek na Ostravu v pravém lantfridě nemale ke mně žádné viny."¹⁵⁾ Další válečné podniky podnikal Čapek v té době na Slovensku a ve Slezsku (srv. níže). Záhy poté, co se Čapek na Mikuláši Sokolu z Lamberka zmocnil Hukvald, přihlásil se o ně v r. 1438 na manském soudě v Kroměříži olomoucký biskup Pavel z Milíčína prostřednictvím hukvaldských manů Martina Žabky ze Staré Vsi a Jakuba z Rybl (pozdější Čapkův purkrabí Hukvald).¹⁶⁾

Na katolické straně to byli Jiří a Lucek ze Šternberka, usazení někdy před r. 1437 opět na Odrách a Lukavě, kteří odtud podnikali nájezdy na své okolí. Tak Jiří ze Šternberka na Odrách vpadl do Valtěřovic (Vrchů) Jana Čapka z Kroměšína, do Potštátu katolického pána Jana z Prusinovic a z Potštátu, do Bochoře a Vikoše Jakuba řečeného Jakša z Vikoše, obsadil Březovou Jana Salače z Krčman a Mankovice u Oder olomoucké měšťanky Markéty z Kortelangu.¹⁷⁾ Stejně tak Lucek ze Šternberka na Lukavě před r. 1440 podnikl kořistný nájezd na Studénku Hřivnáče Studěneckého¹⁸⁾, na Bochoř a Vikoš Jakuba z Vikoše, na majetek Oldřicha z Branlc, po bratrovi převzal Březovou Jana Salače z Krčman, Mankovice Markéty z Kortelangu a pro dluhy byl poháněn bývalým helfštýnským purkrabím Petrášem z Ochab, Janem z Tvorkova a bývalým velitelem husitské posádky v Trnavě Blažkem z Borotína (za správu panství Veselí nad Moravou) z 9 000 kop gr. čes.¹⁹⁾

Charakteristické pro tuto neklidnou dobu je i působení rozličných větších či menších loupeživých tlup či loupeživých rytířů. O jednom takovém svědčí páhon Václava (Rúse) z Doloplatz z r. 1437: "Týž Václav pohání Beneše z Hustopeč ze tří set hř. gr. dob. stf., že jest přechovával protiv panskému rozkázání zloděje zemské na svém zboží v městečku Hustopečích, pak že mi služebníka od něho z Hustopeč oblépili a já je tam zjímal jsem zemské zloděje i tudíž své a oběsiti jsem kázal a potom mi spálili skrze to pět stodol obilí, těch padáchuův mstíc a tu škodu mám proň."²⁰⁾ Ze skrovných pramenů těžko usuzovat, zda snad v Hustopečích nad Bečvou nešlo o zbytky bývalých husitů z Oder či odjinud, a potom, že by se na odvěť podílel i Jan Tunkl z Brníčka a na Zábřehu, který Václavovi (Rúsovi) z Doloplatz (spolupřevzateli protestního listu do Kostnice z r. 1415) vypálil jeho vesnice Velké Albrechtice, Albrechtický a Novou Horku (srv. výše).

Zajímavý je fakt, že stoupenci polské kandidatury Kazimírovoy a současně příslušníci tábořské strany na Moravě (zvláště po r. 1438) se majetkově soustředili v blízkosti bývalé tábořské česko-polsko-litevské-husitské posádky v Odrách, ve strategicky významné pohraniční oblasti severovýchodní Moravy. Vždyť Vilém a Boček Puklice z Pozořic přišli sem do husitských posádek Oder a Šternberka z jiho-moravských Pozořic u Brna, aby se právě zde ve výhodné pohraniční oblasti také později majetkově zakoupili. Stejně tak se sem ze středního Slovenska přesunul Likavský Jan z Messenpeka a ze středních a východních Čech Jan Čapek ze Sán. I Jan Tunkl z Brníčka přešel na severní Moravu ze sousedních Čech. Mezinárodní kontakty navázané v husitských Odrách ovlivnily v l. 1438–1439 vystoupení Viléma Puklice na polské straně a na sympatie k této straně lze usuzovat i u jeho bratra Bočka. Nejvíce se pro Polsko angažoval samozřejmě Jan Čapek ze Sán, ale s Vilémem Puklicí se na polské akci z l. 1438–1439 ve stejné míře podílel i Jan Messenpek (srv. níže). Protože pro faktický neúspěch polského korunovačního tažení v r. 1438 zůstala na straně polské kandidatury již jen strana Táboř, lze všechny české stoupence této slovenské kandidatury na český královský trůn po r. 1438 považovat za spojence či straníky Táboř.

Vraťme se však k průběhu vlastního zápasu o polskou či rakouskou kandidaturu na českou korunu. Hlavnímu tažení polské korunovační výpravy do Čech již v březnu 1438 předcházel výpad polského sboru přes Opavsko, Fulnecko, Pobečví až k Olomouci.²¹⁾ Hlavní polská armáda vyrazila do Čech až v červnu. V jejím čele stáli zástupce národní strany Sudívoj z Ostrorogu a zástupce magnátsko-katolické strany Jan Teczýrski, přičemž jako průvodce z české strany vystupovali vůdce tábořů Bedřich ze Strážnice, na polský královský dvůr se uchýlil Jan Čapek ze Sán a bývalý Korybutův, poté husitský hejtman ve Slezsku, nyní podolský starosta Petr Polák. Tažení se rovněž účastnili ruský kníže Fridrich z Ostrógu známý nám již z husitské Břeclavi a Žiliny, a bývalý Korybutův husitský hejtman na Odrách Dobeš Puchala — o něm je to poslední známá zpráva. Výprava organizovaná z Krakova se po protažení Slezskem (zřejmě přes Zátor, Bílsko a Těšín) vyhnula Olomouci snad po trase Odry, Vítkov, Dvorce, Janovice, Šumperk, Žamberk, Potštejn a Třeběchovice a 6. července 1438 stanula překvapivě před Hradcem Králové.²²⁾ Během tohoto tažení se Jan Čapek zmocnil Hukvald zapsaných v l. 1435 a 1437 císařem Zikmundem Mikuláši Sokolovi z Lamberka, který v té době již stál na straně rakouské ve službách Albrechta Habsburského.²³⁾ Jan Čapek se po Hukvaldech prvně píše 16. 10. 1438.²⁴⁾ Polská armáda s českou pomocí od Hradce pak přitáhla k Táboř, kde došlo k hlavnímu, ale nerozhodnému měření sil s rakouskou armádou Albrechta Habsburského, opět podporovanou českými katolickými oddíly. Ačkoliv Táboř zůstal nadále střediskem samostatné, byť oslabené strany, Prahu se stoupencům Polska dobýt nepodařilo, a tak se od Jagellovce odvrací strana Hynce Ptáčka z Pirkštejna. Neúspěch v Čechách dopadl i na čechofilskou národ-

ní stranu v Polsku, jež je zatlačena do pozadí a otěže zahraniční politiky opět přebírá krakovský biskup. Zbyhněv Olešnický a jeho katolická strana.²⁵⁾

Po r. 1438 Polsko v intencích Olešnického usiluje o personální unii polsko-uherskou, přičemž proti svému protikandidátu Albrechtu Habsburskému se snaží využít svých tábořských spojenců z české a moravské šlechty k jakýmsi záškodnickým akcím na vedlejších válečných poli. Zde opět vystupuje do popředí úloha nového hukvaldského pána, jinak stálého hosta krakovského královského dvora Jana Čapka ze Sán, který se postupně stává až vrchním velitelem polských sil v Uhersku.²⁶⁾ Ve válce o Uhry se od poč. r. 1438 výrazně angažují Čapkovi táborští souputníci kníže Fridrich z Ostrógu, později Vilém Puklice z Pozořic na Štramберку a Jan Messenpek na Helfštýně. Boje na zprvu vedlejším polsko-uherském bojišti propukly již v únoru 1438, kdy Jan Čapek ze Sán a Petr Polák pronikli na Spiš a Drslav z Rytwian do Pováží. V průběhu roku pak ruský kníže Fridrich z Ostrógu podnikl výpad až k Trnavě a posléze se opevnil v hradě Gede – snad Hodějově v Gemeru, kde vytrval až do jara 1439.²⁷⁾ Na jaře 1439 (přes uzavření příměří s Albrechtem Habsburským v Namyslově) Polsko opět zorganizovalo proti Uhrám preventivně-obranné akce. Stalo se tak na dvou hlavních nástupních cestách z Uher jak do Polska tak do Čech – na Spiši a v Pováží. Na druhém uvedeném směru zasáhli právě z našeho kraje Jan Messenpek a Vilém Puklice, kteří společně obsadili Uherský Brod Jana Tovačovského z Cimburka. V květnu se objevili spolu snad z Gemeru sem staženým knížetem Fridrichem z Ostrógu a dále s Blažkem z Borotína ve Skalici asi se 400 jezdci, kde se zřejmě snažili na svou stranu získat uherské feudály Pankráce od Sv. Mikuláše a Ladislava z Necpal. V červenci 1439 se Puklice a Messenpek pohybovali na moravsko-uherském pohraničí se 300 jezdci a 400 pěšáky.²⁸⁾ Později se Jan Messenpek na Uherském Brodě opevňuje a Vilém Puklice dobývá na zemském hejtmanu a stoupenec Albrechta Habsburského Janu Tovačovském z Cimburka další jeho město Přerov.²⁹⁾ Ruský kníže Fridrich z Ostrógu odtud odchází do Malopolska na pomoc konfederaci Spytka z Melsztyna, ustavené 3. 5. 1439 proti smíru Polska s Albrechtem a proti klíče Olešnického a poražené poté v bitvě u Grotniků.³⁰⁾

Po smrti Albrechta Habsburského uzavřely obě nepřátelské strany již 20. 1. 1440 zemský landfrýd v souvislosti s novým volebním zápasem o českou korunu „... a slibujem v tom státi (landfrýdu) až do buducieho pána.“³¹⁾ Záhy se podařilo spory mezi českými a moravskými stavby (a bývalými stoupenci polské a rakouské strany) na sjezdu obou stran 14. 4. 1440 ve Velkém Meziříčí urovnat. V rámci dohody se čeští zástupci v čele s Hynce Ptáčkem z Pirkštejna, Jiřím z Poděbrad a Bedřichem ze Strážnice zřekli podpory stoupenců tábořské a polské strany: Jana z Messenpeka, Viléma Puklice z Pozořic na Štramберку, bratří Jana, Čeňka a Vaňka z Šarova a Heralta z Kunštátu. Jan Messenpek měl vydat obsazený Uherský Brod do 26. června 1440 a Vilém Puklice Přerov do 4 týdnů od data ujednání. Obdobně Moravané se zavazovali přestat s podporou stoupenců rakouské habsburské strany: Osvalda Eincingera z Hrádku u Jaroslavic, Reinprechta z Eberštorfu a Uherského Ostrohu, Jana Krajíře z Frejštejna na Vranově, Linharta Assenheimera na Pohořelicích, Albrechta z Ořechovského na Hořoubku u Hrotovic, Jana od Sv. Mikuláše a ze Světlova a Blažka z Borotína a Veselí. Mimoto měl olomoucký biskup propustit ze zajetí tábořského hejtmána Jana Parduse z Horky i s jeho bojovnicí od Litovle z r. 1437.³²⁾

Vilém Puklice se po uzavření landfrýdních smluv (z nichž jej a jiné vyloučili) snažil vyhnout případné ztrátě svých statků jejich převedením ve společné vlastnictví se svým bratrem Bočkem Puklicí 22. 2. 1440.³³⁾ Jan z Messenpeka pokračoval v březnu 1440 spolu s Reinprechtem z Eberštorfu na Ostrohu a Blažkem z Borotína na Veselí v nájezdech na Uhry, konkrétně s cílem dobýt Topolčany.³⁴⁾ Ještě

téhož roku byl ale donucen k odevzdání Uherského Brodu a stupňoval se nátlak i na Viléma Puklici. Oba, Vilém Puklice a Boček z Pozořic a na Drahotuších museli 18. června 1440 vstoupit „s moravskou zemí v konečný mír,“ (odtud můžeme odvozovat i určitou Bočkovu podporu bratrovi v jeho „tábořské“ politice).³⁵⁾ Puklicům se tehdy zřejmě podařilo vymoci za odstoupení Přerova výplatu 1200 kop gr. To potvrzuje po Vilémově smrti narovnaní Bočka Puklice a Jana Tunkla z Brníčka s moravskými stavby 5. ledna 1442 v Prostějově, kde se oba vzdávají Přerova za postoupení dluhopisu ve vzpomenuuté hodnotě.³⁶⁾

2. Kondotíři z moravského severovýchodu v letech bezvlády (1440–1453)

Po usmíření polské a rakouské strany v Čechách a na Moravě v r. 1440 bylo z české strany odvrženo nástupnické právo Ladislava Habsburského (Pohrobka) a králem byl zvolen Albrecht Bavorský. Ten ale volbu nepřijal a nastalo bezvládí, za něhož vypukla opravdová válka zemí České koruny s Rakousy. Obdobně v Uhrách bojovala královna – vdova Alžběta za uherskou korunu pro Ladislava Pohrobka proti polským nárokům Vladislava Varnenčíka. Na obou hlavních bojištích v Rakouských i na Slovensku se významně uplatňovali válečníci právě z našeho kraje.

Jihomoravská šlechta (Jan z Lichtburka, Pertold z Lipé aj.) a bývalí rakouští hejtmáni (Eincinger, Assenheimer) podnikají od r. 1440 vpády do Rakous proti Fridrichovi III. Úspěšným nájezdům z české strany v l. 1441–1445 se Rakušané snažili mimo jiné čelit i povoláním do svých služeb Čeňka Papáka z Mošnova na Hodoníně, zvaného jimi „Pseningko von Mosisz“, který odešel z moravského severovýchodu již v r. 1420. Čeněk z Mošnova a později i jeho syn Jan několikrát zasáhl v rakouských záležitostech.³⁷⁾ V listopadu 1441 přišlo z Rakous pozvání i do tábora opačné strany – a sice Janu Čapkovi ze Sán na Hukvaldech. Pozvání vzešlo z řad rakouské šlechtické opozice od Vandy z Wolfsau, která na obranu svého hradu Angern proti císaři Fridrichovi III. povolala právě Čapka. Jan Čapek dne 25. 1. 1442 opověděl jménem Vandy císaři Fridrichu III. a celé zemi rakouské. Toto dočasné spojenectví polského hejtmána v Uhrách Čapka s představitelkou proticísařské rakouské opozice Vandou mělo ovšem soudní dohru: Vandala v r. 1446 žalovala Jana Čapka z dluhu 4 000 zl. uher., náhrady 100 volů, 30 drelinků vína a 5 měřic mouky.³⁸⁾ Po příměří mezi císařem Fridrichem III. a Moravany 18. 4. 1441, 25. 11. 1442, 16. 3. 1445 (tehdy se již na stranu jihomoravské šlechty a snad vůbec poprvé postavila i moravská královská města Brno, Znojmo a Jihlava) se konečný mír podařilo uzavřít 7. dubna 1446.³⁹⁾

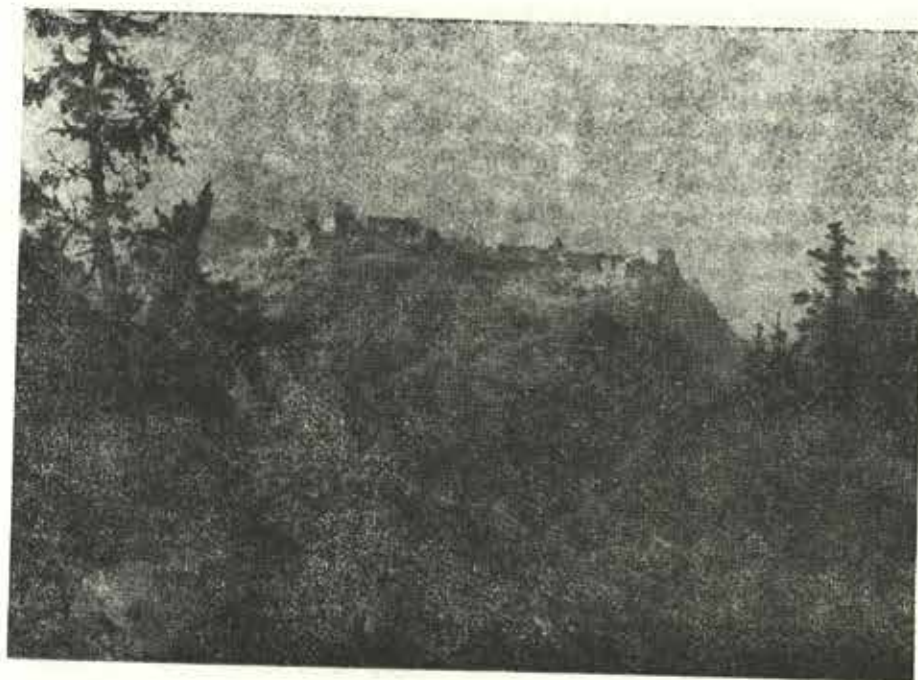
Pravým rájem českých válečníků a žoldnéřů se v těchto letech staly bezmocné Uhry. Přitom hlavní vojenští vůdci obou svářících se stran – polské jagellonské a rakouské habsburské, opět měli buď úzké majetkové vztahy k moravskému severovýchodu, nebo odtud dokonce pocházeli. Jan Čapek ze Sán – jeden z předních velitelů polských oddílů se od ledna r. 1442 stal nejvyšším hejtmánem polského krále Vladislava Varnenčíka v Uhrách. Přitom si ze dvou nejvýznamnějších střetnutí odnesl vždy porážku – v r. 1440 nad ním zvítězil Jan Jiskra z Brandýsa a Jan Talafús z Ostrova (rovněž pozdější držitel Hukvald) v bitvě u Košic a v r. 1442 ho porazil Mikuláš Sokol z Lamberka u Bratislavy.⁴⁰⁾

Ještě více – nejpravděpodobněji rodištěm, byl s naším regionem spjat nejvyšší hejtmán rakouské habsburské strany v Uhrách Jan Jiskra z Brandýsa. Jako Jiskrovo rodiště se někdy uvažuje Děrné u Fulneka, Jindý Fulnek a konečně i Všechnovice, po kterých se zprvu psal.⁴¹⁾ Jiskra z Brandýsa (tehdy ze Všechnovic) se na historické scéně poprvé objevuje ve službách Jana z Kravař na Jičíně v r. 1431. Počátkem r. 1434 úspěšně zasahuje proti husitským obléhatelům města Plzně. O něco později v r. 1436 se dostává do služebné posádky ochranného hradu říš-

ských korunovačních klenotů Karlštejna. Když je v r. 1437 poháněn k manskému soudu v Kroměříži pro léno Všechnovic, je opět mimo zemi.⁴²⁾ Ačkoliv se někdy Jiskrova totožnost s Jiskrou ze Všechnovic, jindy zase s Jiskrou na Plzeňsku a Karlštejnsku (Urbánek, Zapletal) popírala, je nyní totožnost nepochybná (Vach). Jestliže v r. 1447 městský písař Bernard z Hranic žaluje Mikuláše z Bítova na Šaumberce za špatné ručení za „pana Jiskru“ (tak se píše několikrát v moravských pühonných knihách) ze sumy 206 zl., potom ztotožnění podporuje vlastní listina Jana Jiskry z Brandýsa z 18. 8. 1453, ve které vyznává, že městskému písaři Bernardu z Hranic dluží 400 zl. uher.⁴³⁾ Pro Jiskrovu stálou nepřítomnost na Moravě jsou žalování jeho rukojmí Jan Lapka z Otěhřib (a na Starém Jičíně) Paškem ze Zámrska a Bernard ze Šumberka a Nového hradu Hynkem ze Sovince. Všechna tato jména z okolí Nového Jičína, Hranic a Šumperka ukazují na Jiskrův východomoravský původ.⁴⁴⁾ Neznámo jakým způsobem se Jiskra dostal do služeb uherské královny Alžběty – snad přes svou účast v bojích s Turky u Bělehradu, nebo přes znalost způsobu boje svého odpůrce v Uhrách Jana Čapka ze Sán. Po smrti královny Alžběty se Jan Jiskra z Brandýsa prohlašuje za nejvyššího hejtmana krále Ladislava Habsburského (1448) a ještě později v r. 1452 je zván nejvyšším hejtmanem země Uherské.⁴⁵⁾

Již jsme vzpomenuli, že na polské straně v bojích o Uhersko z našeho regionu vystoupil Jan Messenpek na jaře 1440. V dubnu r. 1441 na polské straně v Uhrách poprvé aktivně zasáhl Boček Puklice vedle svého bratra Viléma a Jana Šmikovského ze Žďáru na Topolčanech a r. 1443 opět Jan Messenpek.⁴⁶⁾ Naopak na rakouské straně se vedle Jana Jiskry nalézají např. v lednu 1441 Mikuláš z Bítova na Šaumberku a Petr Roman z Vítovic na Zlíně, kteří ovšem tehdy vyhrožují Bratislavě, že si na jejím zboží budou brát co jim náleží, neboť královna Alžběta jim nezaplatila odměnu. Výše jsme se již zmínili o vítězstvích habsburské strany a jejich hejtmanů Jana Talafúse z Ostrova v r. 1440 a Mikuláše Sokola z Lamberka v l. 1441–1442 nad Janem Čapkem ze Sán. Je pozoruhodné, že hlavní představitelé habsburské strany v Uhrách vyšli z okruhu služebné šlechty moravského zprvu katolického magnátu Jana z Kravař na Jičíně, ať již jde o Jana Jiskru z Brandýsa v r. 1431 nebo o Mikuláše z Bítova na Šaumberku a patrně Mikuláše Sokola z Lamberka v r. 1433.⁴⁷⁾ Již v průběhu bojů o Uhersko se část hlavních aktérů – Mikuláš Sokol z Lamberka, Jan Čapek ze Sán a Jan Talafús z Ostrova postupně vystřídala v držení moravského pohraničního panství Hukvaldy, které tvořilo dobrou východní základnu pro vojenské zasahování na Slovensku.

V r. 1444 se odehrály významné události jak v Čechách, tak v Polsku a Uhrách. V Čechách umírá Hynce Ptáček z Pirkštejna a do čela strany kališnické šlechty a měst se dostává Jiří z Poděbrad. V tomtéž roce 4. srpna zahynul v bitvě s Turky u Varny polský a uherský král Vladislav Varnenčik, což znamenalo konec polské strany v Uhrách a v důsledku toho počátek rozvoje bratřického hnutí. Tehdy začíná Čapek ze Sán působit na Slovensku na vlastní pěst. Tak hned v květnu r. 1445 se spojil s Janem z Messenpeka proti Pankráčovi od Sv. Mikuláše. v bojích u Žiliny. V následujících zmatcích se Čapek např. v prosinci 1445 spojil s Bočkem Puklicí, Romanem z Vítovic i s Pankrácem.⁴⁸⁾ Stejně tak v květnu 1449 Čapek, Boček Puklice, Jan Messenpek a Valentin z Majetína společně pustošili majetky hraběte Emericha a Jiřího ze Sv. Juru a Pezínku v Považí.⁴⁹⁾ S Polskem se Čapek definitivně vyrovnal 3. července 1448, kdy v Krakově kvitoval polského krále Kazimíra za dlužné částky za vojenskou službu v Uhrách ještě pro krále Vladislava Varnenčika. V tomtéž roce se Čapek objevuje při uzavření smlouvy mezi moravskými a uherskými stavy, v příštím roce při narovnání mezi králem Kazimírem a slezským šlechticem Mikulášem z Vladěnina, v r. 1450 se podílí spolu s rytíři z Moravan, Janem Tunklem z Brníčka a Janem z Hincendorfu (a Bystratic) na

A. Haun — pohled na zříceninu hradu Hukvaldy
Barevná litografie, kolem roku 1850
Fotoarchiv Moravské galerie Brno

narovnání se stavy Moravy a v tomtéž roce je znám i jako oblíbený hrad Tošku ve Slezsku.⁵⁰⁾ Sílící postavení Jana Jiskry v Uhrách a vznesení nároků na trůn uherské strany národní v čele s Janem Hunyadym posílze vedly Čapka ke vstupu do služeb Jiskrových. Tak před rozhodující bitvou u Lučence sděluje 1. 7. 1451 Jan Jiskra městům Levoči, Košicím, Bardějovu a Prešovu, že mu táhnou na pomoc jeho spojenci hejtmané Brčál z Dobré, Jan Čapek ze Sán a Jan Talafús z Ostrova. Po velkém vítězství Jiskrově nad Janem Hunyadym u Lučence r. 1451 hrozí útokem Hunyadově městu Bratislavě kolem 22. 9. 1452 Čapek, Bernard z Brumova, Vaněk z Rachmanova, Matáš Károvský aj.⁵¹⁾ Zaštitění Jiskrovo proti Janu Hunyadymu znamenala korunovace Ladislava Habsburského za uherského a českého krále v r. 1453.

Jednu z posledních nepokojných skupin loupeživých feudálů na pomezí Moravy, Uher a Rakous v l. 1449–1450 likvidovali moravští a rakouští stavové. Šlo o skupinu Čeňka z Mošnova, proti kterému bylo nyní po odchodu z rakouských služeb – v únoru 1449 vyhlášeno na Moravě tažení, dále o pány z Moravan a uherského feudála Pankráce od Sv. Mikuláše. Pankráčovi postoupil Čeňk z Mošnova hrad Světlav, který musel Pankráč v květnu 1449 vydat moravským stavům. Do r. 1450 zúčtovali s Pankrácem i stavové v Rakousích a Uhrách. V r. 1453, kdy císař Fridrich III. českým stavům vydal královského dědice Ladislava Pohrobka, novázal na dřívější rakouské služby Čeňka z Mošnova jeho syn Jan z Mošnova. 17

Jan zastával v tomto roce funkci hejtmana nad městskou hotovostí Vídně. V císařských službách se tehdy nacházel i jakýsi Lapka se dvěma jezdci, snad náš Lapka z Oprostovic na Jičíně. (zde do r. 1447).⁵²⁾

Zatím ve vlastních Čechách šel vývoj k závažným politickým událostem. Strana umírněných kališníků pod vedením Jiřího z Poděbrad se stávala stále více rozhodující silou království a zatlačovala stranu katolické šlechty a měst i stranu táboorskou. Vliv Jiřího z Poděbrad se začal prosazovat i na Moravě, což může charakterizovat ten fakt, že se Jiří z Poděbrad a Kunštátu příbuzensky svázal se zemským hejtmanem Janem Tovačovským z Cimburka a ten ho dokonce r. 1447 učinil se svou manželkou Žofií z Kunštátu správcem majetku svých dětí po své smrti.⁵³⁾ V r. 1448 se Jiří z Poděbrad v čele Poděbradské jednoty zmocnil Prahy a v následujících letech se přes odpor katolické Strakonické jednoty Oldřicha z Rožmberka a Tábora Bedřicha ze Strážnice stal v r. 1452 zemským správcem Čech. V příštím roce se mu podařilo uzavřít dlouhé období bezvlády získáním krále česko-uhersko-rakouského soustátí Ladislava Pohrobka do Čech.

Moravský severovýchod v době bezvlády vyslal do svého blízkého i vzdáleného okolí — do Uher, Slovenska, Polska, Slezska a Rakouska celou plejádu místních válečníků a žoldnéřů. Mnozí z nich získali své první bojové zkušenosti právě zde.

Ve čtyřicátých letech po Bočkově Puklici a Šternbercích převzal roli největšího odbojníka proti zemskému právu na severovýchodě Moravy Jan Messenpek na Rožnově. Messenpek byl zřejmě velmi prudké povahy, což prokázal jak svou pomstou na královně Barboře při husitském dobytí hradu Likavy, kde dříve sám hejtmanil, tak právě v této době svými nájezdy na Slovensko a do moravského okolí i svými spory o četné dluhy. Od počátku 40. let nelze již u něho stejně jako u ostatních mluvit o sympatiích k táboorské straně. R. 1447 či před ním podnikl z Rožnova nájezd na statek Václava Skrbenského (Rúse z Doloplatz) ve Velkých Albrechticích, který ho u moravského zemského soudu obvinil ze škody: „... dvě set hř. gr., že mi jest služebník jeho s jeho zámku spálil obilí s stodolami.“⁵⁴⁾ Ostatní jeho spory byly vedeny o četné dluhy a svědčí o jeho nepřiznivě finanční situaci i přes četné kořistné útoky. Dlužil většinou okolním nižším feudálům: Petru řeč. Přemek, Mikuláš z Žerotína, Hynku z Prusinovic a na Potštátě (r. 1447), Zichu z Wolfperka, Janu z Veselíčka, Beneši z Trnávky, ale také Janu Tovačovskému z Cimburka (1448).⁵⁵⁾

Boček Puklice z Pozořic na Drahotuších, který stejně jako Messenpek v této době zasahoval především do uherských poměrů, ustupuje ve své domovské zemi Moravě do pozadí. V r. 1446 se mu podařilo právně zabezpečit svou již dřívější faktickou držbu hradu a panství Drahotuš, které dobyl na Janu Tovačovském před r. 1437, ačkoliv ten jej prodal Heníkovi z Valdštejna.⁵⁶⁾ Po jeho takřka lupičských činech z doby před r. 1437 nedivíme se ani zprávě o jeho útoku na obchodníky a měšťany z panství bývalého spojence táborů Pavla ze Sovince. Ten ho r. 1447 žaluje ze škody 100 kop gr. čes. „... že on s svými služebníky v této jednotě a v mírné zemi pobrali mi a mým chudým lidem XIV tuní herynkuov, vozy, koně a jiné věci k tomu a to mi jest řekl zaplatiti a toho jest neučinil.“ I Boček se při tom potýkal s finančními těžkostmi.⁵⁷⁾

Jan Čapek ze Sán si od r. 1438 budoval svoji mocenskou a hospodářskou základnu daleko od Čech na nově získaném panství Hukvaldy. Podporoval všestranný hospodářský rozvoj panství, o čemž svědčí významné privilegium udělené městu Frenštátu v r. 1445.⁵⁸⁾ Obdobně jako Messenpeka a Puklici i jej tísnily finanční potíže. V r. 1446 na něm vyžaduje splacení svých pohledávek Smil z Důbravice, Oldřich Štos z Branice a Dřevohostic (vždy po 200 kop. gr. čes.) a vzpomenuť již Vandala z Czangau, v r. 1448 potom Franěk z Hartmanovic (18 kop gr.

čes.).⁵⁹⁾ Jan Čapek se naposledy po Hukvaldech píše 22. 9. 1452, po něm je dědi pozdější vůdce slovenských bratříků a manžel Čapkovy dcery Žofie, Jan Talafús z Ostrova.⁶⁰⁾

Na opačné straně kromě Čeňka a Jana z Mošnova, kteří z našeho kraje odešli, stál zřejmě Jan Lapka z Oprostovic na Jičíně. Znal se velmi dobře s Janem Jiskrou, o čemž víme z jeho rukojemství za Jiskru v r. 1447, kdy byl Jiskra poháněn za nesplacenou koupí Nahošovic v ceně 60 kop gr. čes.⁶¹⁾ I z toho důvodu mu mohl Jiskra zprostředkovat výše uvedenou službu na císařském dvoře v r. 1453. O Janu Lapkovi z Oprostovic naposledy slyšíme v r. 1455, kdy se zakupuje na 5 láněch biskupského manství v Zákřovicích.⁶²⁾

Mikuláš a Zikmund z Bítova na Šaumberku zpočátku dobře vycházeli se svými lenními pány — olomouckými biskupy, na jejichž manském soudě v Kroměříži v r. 1437 Zikmund zasedal. Mikuláš se v téže době — v r. 1438 soudí s Petrem z Petřvaldu o část biskupského léna Malhotice.⁶³⁾ Později rytíři z Bítova hrad Šaumberk s panstvím Kelč uzurpují a stávají se proslulými válečníky ve službách rakouské strany v Uhrách (Mikuláš z Bítova v r. 1441). Teprve v r. 1451 jsou Jan a Zikmund, synové Zikmunda z Bítova, donuceni vydat zástavu hradu Šaumberka (ačkoliv běželo o biskupské léno) Janovi Tovačovskému za náhradu ve výši 650 kop gr. čes.⁶⁴⁾

V období před i krátce po r. 1437 jsme se zmiňovali o nepokojných pánech Šternbercích. Po smrti Jiřího ze Šternberka v r. 1440 pokračoval spor o panství Odry a Fulnek v ceně 16 000 kop gr. čes., na které si činila nárok opavská knížata Václav, Vilém a Arnošt.⁶⁵⁾ Dědic Jiřího Lacek ze Šternberka nepodnikal již ve 40.—50. letech žádné válečné akce, měl převážně sousedské a finanční spory. Výjimkou je stížnost Martina z Klobúk na Šternberka v r. 1448: „... mi jeho služebníci v jednotě panské pobrali kramnú věc.“⁶⁶⁾ Obdobně známý již uherský kondotiér Petr Roman z Vítovic na Zlíně Lacka v r. 1447 žaloval: „že mi fojt muoj utekl pro den i stálf jsem k němu, aby mi jej vrátil a on mi jeho vrátiti nechce a v tom fojtství i podnes pusto stojí.“⁶⁷⁾ Ve sporech se sousedy Lacek zabral pro sebe jak Valtěřovice Markéty z Valtěřovic, tak Mankovice Markéty z Kortelangu. Ve spojitosti s držbou panství Fulnek po kněžně Anežce Opavské jej poháněl v l. 1447—1448 Toman z Kovalovic, Jan z Opatovic a Jan z Tvorkova pro majetkové záležitosti.⁶⁸⁾

3. Česko-uherský konflikt za Jiřího z Poděbrad

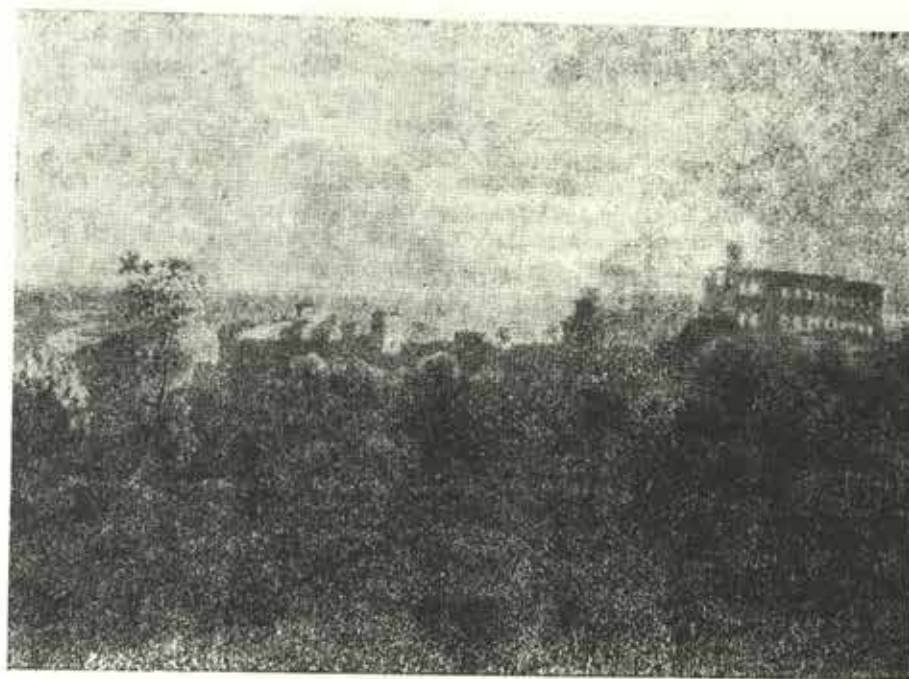
V době přijetí české královské koruny Ladislavem Habsburským v r. 1453 byl český stát rozdělen sváříci se stranami, ale šlo o rozdělení v síle a nikoliv v slabosti. Vždyť v uplynulém čase bezvlády nejen že si málokterý sousední stát dovolil vojensky vměšovat do českých záležitostí, ale naopak jednotlivé skupiny české šlechty a měst podnikaly nadále menší vojenské výpravy do Rakouska, Německa a zvláště Uherska, aniž se musely obávat patřičné mocenské odpovědi. V rámci česko-uhersko-rakouského soustátí, jak se vytvořilo po skončení husitské revoluce v r. 1437, dobyl v jeho české části nejvyšší moc zemský správce Jiří z Poděbrad a v uherské části další Čech Jan Jiskra z Brandýsa. Na rozdíl od Čech podlehl Uhry v letech 1430—1467 vnějšímu zásahu a roztříštění celého království, přičemž jejich slovanskou část Horní Uhry obsadily zprvu husitské, potom české posádky a družiny, a jak jsme výše ukázali, velký podíl na této skutečnosti měl i moravský severovýchod. Vzpomenutý český zásah měl, dá se říci stoleté důsledky pro dnešní Slovensko, jak v politické, tak národnostní, náboženské a kulturní oblasti. Zatímco v Čechách Ladislavova vláda znamenala uklidnění, v Uhrách nastalo zatlačování Jiskry do pozadí, na což reagovali příslušníci jeho posádek osamostatněním a vytvořením nového „Tábora“ — známého česko-slovenského bratrstva, vedeného Janem Talafúsem z Ostrova a Petrem Aksamitem z Kosova.

Po předčasné smrti Ladislava Pohrobka v r. 1457 se přechodně uklidněné poměry opět rozvířily. Český stát se plně osamostatnil – zvítězila v něm národní husitská strana (kališníků), která na český trůn prosadila svého kandidáta-českého a moravského šlechtice Jiřího z Poděbrad a Kunštátu. V tomtéž roce 1458 se obdobnou cestou samostatných Uher vydal i nově zvolený uherský král Matyáš Hunyady zvaný Korvín. V obou státech začal probíhat obdobný proces – v obou se vytvořila opozice proti vládě: v Čechách postupně z české katolické šlechty, v Uhrách okamžitě z českých a slovenských převážně husitských bratříků. Zatím co v Českém království nová katolická šlechtická opozice ustavená v r. 1465 v Zelenohorskou jednotu postupně s podporou zvenčí a zejména z Uher nabývala vrchu, v Uhrách byli čeští a slovenští bratříci z důvodu zmenšující se podpory z poděbradských Čech do r. 1467 zlikvidováni. V Českém království se šlechtická opozice formovala po vzoru předhusitských panských jednot z nejvyšších zemských úředníků proti počínajícímu poděbradskému absolutismu, naproti tomu Matyáš Korvín měl svoji úlohu ulehčenou v tom, že bojoval se zahraničními českými i domácími slovenskými bratříky, převážně nižšími šlechtici a žoldnéři.⁶⁹⁾ Neklid v obou zemích zakončil až vzájemný konflikt Čech a Uher.

A jak se v tomto období podílel na dějinách náš region a jeho protagonisté? Především Jan Jiskra, který v předchozím období jako nejvyšší hejtman krále Ladislava Pohrobka pomáhal likvidovat bratřícké posádky, se po r. 1458 dostal okamžitě do konfliktu s novým uherským králem Matyášem Korvínem. Záchranu před mladým Hunyadovcem hledal nejprve u polského krále Kazimíra IV. Velkého. Po Kazimírově rezignaci na uherskou korunu v r. 1459 se Jiskra následujícího roku od polského panovníka odvrátil a společně s bratříky na mnoha místech zaútočil proti moci krále Matyáše. Tehdy (oproti r. 1458) Jana Jiskru podpořil i český král Jiří z Poděbrad svoláním zemské hotovosti proti Korvínovi. Smír mezi všemi byl koncem r. 1460 uzavřen Poděbradovým vyslancem Zdeňkem Kostkou z Postupic – Jiskra měl odejít z Uher za určité odstupné. R. 1461 se ale Jiskra přihlásil do služeb císaře Fridricha III., a tak teprve v květnu 1462 přistoupil na konečnou smlouvu s Matyášem Korvínem. Za odstupné 20 000 dukátů a postoupení panství hradu Solymos u Aradu v Sedmíhradsku odešel ze Slovenska. Po boku Korvínově Jiskra válčil v Bosně, roku 1467 proti posledním bratříkům na hradě Kostolany u Trnavy, r. 1468 proti Viktorínovi z Poděbrad u Třebíče a téhož roku vedl uherské poselstvo do Turecka. Umírá zřejmě krátce po říjnu 1468, neboť z této doby pochází poslední zpráva o něm.⁷⁰⁾

Jan Talafús z Ostrova a z Hukvald s Petrem Axamitem vedli bratříky do jejich velké porážky v bitvě u Šarišského potoka r. 1458. R. 1460 se Talafús a r. 1461 bratříčtí kapitáni Martin Brcál z Dobré a Bartoš z Hertvitovic přidávají na Jiskrovu stranu v boji proti králi Matyášovi. V souvislosti s Jiskrovou dohodou s králem v r. 1462 odevzdal Jan Talafús tvrz Rychnavu u Prešova a Martin Brcál s Bartošem z Hertvitovic za 16 000 dukátů postoupili Spišský hrad, Kežmarok, Gelnici a 12 dalších městeček a všichni vstoupili do služeb Matyáše Korvína. Jan Talafús se ale v l. 1463–1466 znovu přidal na stranu bratříků, před jejich konečnou porážkou u hradu Kostolany v r. 1467.^{70a)}

Neklidné poměry přetrvávaly po r. 1458 i v Rakousku. V čase volby Jiřího z Poděbrad za českého krále (2. března 1458) se Rakušané pokoušeli skoncovat s jednou z posledních skupin českých kondotiérů. V březnu porazili Vaňka z Rachmanova (Mladvaňka), a tak korunovací nového husitského krále ve Vídni ozdobili zcela příznačným způsobem: nechali zde zvěšet 226 zajatých Vaňkových bojovníků. Nicméně Mladvaňek naposledy zaútočil, tentokrát s nám známým Čeňkem z Mošnova (zemř. 1459 – pokud nešlo o jeho syna Jana Čeňka z Mošnova a Týnce), a spolu dobyli rakouské hrady Neubach, Bernarthstal (Pernitál), Rabensberg,

F. Kaliwoda – pohled na zříceninu hradu Helfstýn
Barevná litografie A. Hauna, kolem roku 1850
Fotoarchiv Moravské galerie Brno

Jedenspeigen, Angern (patřil dříve Vandale z Czangau) a Cáhnov. V srpnu vytáhlo do Rakouska i české královské vojsko a porazilo Rakušany a císaře Fridricha III. v bitvě u Lávy. S Mladvaňkem spolupracoval i ruský kníže Václav, patrně syn knížete Fridricha z Ostógu, jehož zajal císař Fridrich III. v r. 1459. Mladvaňkovo působení v Rakousích uzavřela smlouva s „výkupným“ 1 200 hřiven poskytnutých Fridrichem III. v r. 1460.⁷¹⁾ Nebylo to ostatně poprvé, kdy jednomu z nejslabších římských císařů Fridrichu III. Habsburskému (císařem od r. 1452) diktoval český šlechtic či žoldněř. Císařství se po husitské revoluci a vzniku polosamostatné kališnické církve stejně jako papežství ocitlo v hluboké krizi. Bezmocný císař Fridrich III. se stal takřka hříčkou v rukách českého národního krále Jiřího z Poděbrad (vlastně svého leníka) a císařství samotnému ve skutečnosti vládl český král. Moravský zemský škůdce Jan Čeňek z Mošnova se po výprodeji ze země, opět zakoupil na Buchlově v r. 1461 a v l. 1462 a 1463 se ocitl v císařských službách.

Mír v Českém království ale trval jen do r. 1465. Po zrušení kompaktát papežem Piem II. v r. 1464 vystoupila vzápětí domácí šlechtická katolická opozice a ustavila se na svém sjezdu 28. 11. 1465 v Zelené Hoře v tzv. Zelenohorskou jednotu.⁷²⁾ Odtud začala nejprve další domácí válka, později završené intervencí uherského krále Matyáše Korvína. V našem kraji na Jiřího straně stannli bývalý zemský hejtman Jan Tovačovský (zemřel 1459) a jeho syn – významný politik, právník Ctibor Tovačovský z Cimburka, dále Jan Jičínský z Cimburka, Jan ze

Zerotína (od r. 1468 na Fulneku), Jan Talafús z Ostrova na Hukvaldech, Burian Puklice z Pozořic na Štramberku, Zikmund z Bítova na Šaumburku, opavský zemský hejtman Bernard Běrka z Nasilé, město Opava, Jiří Stoš na Albrechticích, Jiří Tunkl z Brnička aj. Z okolních slezských knížat stáli zprvu při Poděbradovi Přemek Těšínský, Jan st. Krnovský, Jan ml. Hlubčický, Václav Rybnický a Václav Ratibořský.⁷³⁾

Důležitou roli hrál na Moravě olomoucký biskup Tas z Boskovic. Jiří z Poděbrad se ho snažil získat na svou stranu mimo jiné i vykupováním bývalých biskupských, nyní sekularizovaných panství. Snad jako první vykoupil král Jiří v r. 1464 největší biskupské panství Hukvaldy od Jana Talafúse z Ostrova. V r. 1465 obrovskou většinu biskupských statků stále vlastnili vyšší a nižší feudálové. Tak mimo Hukvald držných v té době již Jiří z Poděbrad, patřila Kroměříž Mikuláš Bystřici z Ojnic a Milonic, Kelč Janu Jiljanovi a Zdeňkovi ze Zvole, Mohelnice Vilému z Milíčína, Svitavy Zdeňku Kostkovi z Postupic, Blansko Pročkovi z Kunštátu, Spytihněv Janu z Šelmberka, Mírov, Ketř, Osoblaha, Petrovice, Libava a Budišov Janovi st. ze Zvole, Dřevčice u Prahy Janovi Vrabšči a Jestbořice u Chrudimi Mikuláš Bohecovi.⁷⁴⁾ Pravděpodobně z důvodu královské držby Hukvald v l. 1464–1467 se jednání biskupského manského soudu v r. 1465 mimořádně konalo v městském hradě Jana z Cimburka v Novém Jičíně. Zasedání tohoto manského soudu se vztahovalo k biskupským lénům hukvaldského hradu ve Staré Vsi, Rychalticích a Košatce s Petřvaldíkem.⁷⁵⁾ Hukvaldy přešly v roku 1467 do držení olomouckého biskupa Tase z Boskovic, který téhož roku uděluje fojtu města Frenštátu Vilému z Hlusic nově privilegium.⁷⁶⁾ Přes zisk Hukvald se posléze Tas z Boskovic přiklonil na stranu Korvínova.

V domácí válce se na stranu Zelenohorské jednoty po r. 1465 v našem kraji přiklonil zejména Buďovoj z Moravice na Vikštejně. Hrad Vikštejn oblehl v r. 1466 opavský zemský hejtman Bernard Běrka z Nasilé a získal jej od krále Jiřího do svého vlastnictví.⁷⁷⁾ Naopak na straně Jiřího z Poděbrad vystupovali, někdy také ovšem na vlastní pěst Burian z Pozořic na Štramberku a Zikmund (Zich) Kelečský z Bítova na Šaumburku. Podnikali časté výpady do Slezska a tak není divu, že si na ně v červnu 1466 stěžují knížata olešnická a tošecká Konrád a Přemek, že jim zajali jejich služebníka Křístka Zementického a uvěznil jej nejprve na Štramberku, potom v Lednici.⁷⁸⁾ Někdy po tomto datu donutil oba rytíře král Jiří z Poděbrad, aby přijali své statky tj. Šaumburk s Kelčí a Štramberk v léno, a tak opět upevnil královskou moc v této části českého státu.⁷⁹⁾

V červenci 1466 vytáhl proti vzrůstajícímu odboji ve Slezsku Ctibor Tovačovský z Cimburka. Královskému vojsku přišlo na pomoc i 900 českých a slovenských bratříků vrátivších se zřejmě na Moravu po porážce slovenského bratrstva. Mezi nimi se objevuje i nedávný vůdce slovenského bratrstva Jan Talafús z Ostrova, bývalý hukvaldský pán, Zich (Zikmund) Kelečský z Bítova, Burian Puklice z Pozořic na Štramberku, Hubka z Roštění (u Holešova) aj. vždy „se všechnú svú rotú a svými služebníky“. U Zicha Kelečského z Bítova a Buriana Puklice je to jedna z mála zpráv o jejich účasti v bratřickém hnutí na Slovensku. Ctiborově výpravě se nepodařilo dobýt města Namyslova, ale poté zvítězila nad Slezany 11. června 1467 v bitvě u Pačkova a 16. června 1467 v bitvě u Frankenštejna. Spoluvelitel výpravy kníže Viktorín z Minsterberka vložil po husitském vzoru posádky do Minsterberku a Frankenštejna.⁸⁰⁾

Od r. 1467 pokračuje ve válce se Slezany a zejména s Vratislaví opavský hejtman Bernard Běrka z Nasilé. V r. 1468 se celková situace zásadně mění první intervenční válkou Matyášeho Uherského, kterému se u Třebíče málem podařilo zajmout i knížete Viktorína. Proti tradičnímu mlčení české historiografie nelze při Matyášově intervenci nezmínit do úvahy právě dlouholeté působení českého a slo-

venského bratrstva v Uhrách, které nalézalo určitou podporu z Čech, stejně tak jako Jiskra proti Hunyadovcům od samého Jiřího z Poděbrad.⁸¹⁾ Téhož roku podnikli výpravu do Slezska k Nise Poděbradovi stoupenci Jiří Stoš na Albrechticích, Jaroslav ze Sovince a Jan Tunkl z Brnička. V r. 1469 se Matyáš Korvín v dobyté Olomouci nechal korunovat za českého krále, takže jedno království mělo současně dva krále. 8. 6. 1469 odpadla od krále Jiřího Poděbradského knížata Přemek Těšínský a Václav Rybnický. Koncem téhož roku zaútočili Vratislavští s hejtmánem Francem z Háje proti předměstí Opavy, ale města se jim dobyt nepodařilo.⁸²⁾ Jiný uherský oddíl obléhal v téže době hrad Šaumburk Zicha Kelečského a donutil ho ke kapitulaci.⁸³⁾ V příštím roce se opět dostavily některé úspěchy na straně Jiřího z Poděbrad, jak na jihu Moravy, tak ve Slezsku, kde opavský hejtman Bernard Běrka spolu s proslulým českým válečníkem Václavem Vlčkem z Čenova dobyli Ketř a z Opavy podnikali nájezdy do Opolska.⁸⁴⁾ Nicméně po smrti Jiřího z Poděbrad v březnu 1471 se Korvínova převaha stupňuje a dokonce i Poděbradův syn kníže Viktorín přestupuje na jeho stranu. Uhry nejprve mocensky, poté i smluvně získávají od nového českého krále Vladislava Jagellonského mimo vlastní Čech celé ostatní území českého státu – Moravu, Slezsko a oboje Lužice.

Závěr

V pohusitském období ještě dlouho přetrvávala vláda jednotlivých mocenských skupin, usnadněná nedostatkem ústřední politické moci. Po vzniku nové husitské opozice proti císaři Zikmundovi došlo k prvnímu velkému konfliktu mezi stoupenci polské kandidatury Kazimírovy a stoupenci rakouské kandidatury Albrechtovy. Protože jádro „polské“ strany v Čechách tvořili vedle umírněných kališníků zvláště táborité, postavili se na její stranu i mnozí z bývalých spojenců Tábora na Moravě, zejména z jejího severovýchodu: Vilém Puklice z Pozořic na Štramberku, Boček Puklice z Pozořic na Drahotuších, Jan z Messenpeka na Helfštýně, Jan Čapek ze Sán aj. Právě oni tvořili spojovací můstek mezi Polskem a propolskou stranou v Čechách a zvláště v l. 1438–1440, kdy se kališníci od polské kandidatury odvrátili a na Moravě již dlouhodoběji převažoval směr rakouský. Šlo přitom o bývalé husitské hejtmány v husitských posádkách v Odrách, Šternberce, hradu Likavě a dokonce vůdce sirotčího bratrstva. Právě v moravských husitských posádkách navázali čeští husitští hejtmáné spojenectví s příšlymi sem polskými, litevskými, ruskými a slovenskými husity: litevským knížetem Zikmundem Korybutovičem, Petrem Polákem, Dobešem Puchalou, ruským knížetem Fridrichem z Ostrógu i ze Slovenska pocházejícím Janem Messenpekem. Tento mezinárodní punc husitství na Moravě (mimochodem v dosavadních zpracováních husitství na Moravě nebyl brán na tuto otázku takřka žádný zřetel) spolupůsobil v rozhodnutí v navázaných kontaktech pokračovat, a jít bojovat námezdně do Polska, Uher a Rakouska. Současně je charakteristické, že jestliže se české husitství projevilo jako významné hnutí národní, tak mezinárodní husitství představovalo výrazný faktor slovanský a přispělo k mezinárodnímu a mezistátnímu propojení sebeuvědomění a spolupráce jednotlivých slovanských národů ve střední a východní Evropě.

Doba bezvládní umožnila vzestup řadě výrazných osobností mocenských skupin právě ze severovýchodní Moravy. V Uhrách se na sám vrchol moci dostává Jan Jiskra z Brandýsa, jenž vyšel z kraje severovýchodní Moravy z vojenské služby Jana z Kravař na Jičíně. Proti němu v Uhrách na polské straně bojují Jan Čapek ze Sán na Hukvaldech, Boček Puklice z Pozořic na Drahotuších a Jan z Messenpeka na Helfštýně. Naopak v Jiskrových habsburských službách dále působil Mikuláš Sokol z Lamberka, Jan Talafús z Ostrova a Mikuláš z Bítova na Šaumburku. Přímou do rakouských služeb se dostal Čeněk z Mošnova a jeho syn Jan Čeněk

z Mošnova, snad i Jan Lapka z Oprostovic na Jičíně. Po r. 1444 odchází z Jiskrových služeb řada českých žoldnéřů a vytváří na Slovensku své bratrstvo po vzoru Tábora v čele s Janem Talafúsem z Ostrova, od r. 1452 dalším pánem Hukvald.

Po krátké vládě Ladislava Pohrobka se česko-uhersko-rakouské soustátí v r. 1458 opět rozpadlo ve prospěch samostatných států. Ačkoliv se to v české historiografii tradičně obchází, podíl na vzniku česko-uherského konfliktu neměl jen papež, Zelenohorská jednota a Matyáš Korvín, ale i dlouholeté působení bratříků, zčásti podporovaných z Čech, v Horních Uhrách. Za česko-uherské války na Poděbradově straně vystoupili příslušníci tradičních husitských a propolských rodů: Ctibor Tovačovský z Cimburka, Burian Puklice z Pozořic, ale i Zich Kelečský z Bítova na Šaumberce, Jan Talafús z Ostrova aj.

Naposledy v r. 1471 zvítězila národní strana (kališníci) projektem spojení Čech a Polska. V jagellonském českém státě postupně převládla vysoká katolická šlechta, kterou neustále pronásledoval strašák husitské revoluce a vědomí slabosti české feudální třídy, ponevadž největší sociální revoluci středověku nedovedla zabránit. To zřejmě sehrálo negativní úlohu v r. 1526 při volbě Habsburků na český trůn, čímž byla odvrhuta poslední „husitská idea“ Poděbradova – spojení Čech s Polskem. Naopak byla tehdy vyzvednuta „kontrarevoluční“ idea česko-uhersko-rakouského soustátí z r. 1437, která se definitivně a do všech důsledků prosadila v Čechách v r. 1620 na Bílé hoře.

Poznámky:

- 1) Článek navazuje na mé předchozí studie: J. Jurok, Počátky husitství na Novojičíně, Vlast. sbor. okresu Nový Jičín, 25, 1980, týž K sociálně-ekonomickému vývoji severovýchodní Moravy před husitskou revolucí, in: Ostrava, Sborník příspěvků k děj. a výstavbě města, 12, 1983 a týž Moravský severovýchod v husitské revoluci, VSONJ, 35, 1985. Recenze druhého článku ve VSONJ 35, 1985, s. 78, třetí studie in: Čs. časop. histor., 34, 1986, s. 757, Čas. Slezského muzea 35, 1986, s. 92 a Vlastivěd. věstník moravský 39, 1987, s. 261. K recenzi v ČSCH 34 – tři Polívkovy kritické výhrady jsou opravdu „diskusní“ – srv. např. o založení městského svazu 30. 9. 1419 u F. M. Bartoše, České dějiny, II, 7, stejně tak nebere recenzent v potaz mé doklady o zradě šlechty v l. 1419–1421. Zvláště ostrý je poukaz na nevýznamnost mé práce z r. 1980 (viz výše – vyšla přitom o dva roky dříve než obdobné tematicky zaměřená práce Polívkova) – počet citací z ní u jiných autorů dnes činí již několik desítek. Zarážející je, že u práce z r. 1985 (viz výše) si recenzent nepovšimnul ani nového hodnocení tažení moravských husitů v r. 1427, ani zdůraznění korybutovsko-táborského spojení v Odrách, na Moravě a ve Slezsku a ani nového výkladu rozporů mezi tábory a sirotky v závěru revoluce.
- 2) R. Heck, Tabor a kandidatura Jagiellónska w Czechach (1438–1444), Vratislav 1964, s. 43, týž, Zwiazki Bedrycha ze Strážnice z Polska i Polakami, in: Otázky dějin střední a východní Evropy, uspoř. E. Hejl, Brno 1971, s. 43 an.
- 3) J. Baďura, Lipenský okres, Vlastivěda moravská, Brno 1919, s. 48 o Janu Messenpekovi, F. Pokorný, Příborský okres, VM, Brno 1917, s. 71 o Puklicích z Pozořic. Obdobně v Čechách možno uvést táborské straníky Jana Koldu ze Zampachu a Svojsze ze Zahradky, označované často za loupeživé rytíře nebo aspoň zemské škůdce.
- 4) R. Heck, Tabor a kandidatura Jagiellónska, s. 26, 35, 223 a 325.
- 5) B. Varsík, Husitské revoluční hnutí a Slovensko, Bratislava 1965, s. 227, 244 an. Nepřítelství mezi Bočkem Puklicí a Janem Tovačovským z Cimburka vzniklo snad již v závěru revoluce, kdy oproti táborský zaměřenému Bočkovi, Jan Tovačovský se svou pražsko-sirotčí orientací nezasáhl v r. 1433 ve prospěch ohrožených táborských korybutovských posádek ve Slezsku, ale ve stejné době se obrátil na střední Slovensko, na pomoc středisku slovenských husitů v Ludanicích Ladislava z Ludanic a současně tu v září 1433 založil husitskou posádku v Topolčanech vedenou Janem Šmikovským. Tak vzniklo česko-slovenské husitské spojení.
- 6) V. Brandl, Libri citationum et sententiarum seu knihy půhonné, III, Brno 1873, s. 496, 506, 448, 449, 516 a 561.

- 7) Tamtéž, s. 497, 504.
- 8) J. Kapras, Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského, II, Praha 1908, s. 30, 37. V r. 1434 zastupovali před opavským soudem Viléma Puklice jeho poslové Hřivnáč a Vaněk Třicátník. Kup částí panství Štramberk in: Die Landtafel des Markgrathums Mähren, Olmützer Cuda, I, 1348–1466, ed. P. Chlumecký aj., Brno 1856 (Desky zemské olomoucké – DZO), s. 365, č. 98, zápis ze dne 12. 1. 1437. Přitom vlastní hrad a město Štramberk, po kterém se Vilém Puklice píše, zřejmě získal již před r. 1437.
- 9) V. Brandl, LC, III, s. 475, 485, 429, 427. Jan Šekek z Riesenburka je v r. 1437 zmiňován ve vojsku opavského knížete Viléma. Rod katolických Šekeků z Riesenburka se na Polouvi a Dubu u St. Jičína udržel od doby předhusitské až do doby poděbradské. Tamtéž, s. 549, 674 aj.
- 10) Tamtéž, s. 515, 541.
- 11) Tamtéž, s. 511.
- 12) B. Varsík, cit. práce, s. 227, V. Brandl, LC, III, s. 473.
- 13) Brandl, III, s. 554.
- 14) K. Lechner, Die ältesten Belehnungs- und Lehengerichtsbücher des Bisthums Olmütz, II, s. 323, 328. Jan Čapek ze Sán je všeobecně znám jako „lipanský zrádce“ z bitvy u Lipan 30. 5. 1434. Přestože jsou známé násilné činy Čapkovy (např. v r. 1433 nechal na hranici u Balta upálit přes 60 zajatých Čechů – žoldnéřů z vojska Řádu německých rytířů), činy kořistného charakteru (např. při obsazení Nového města pražského v r. 1434 se v jeho domě našly deponované ukořistěné poklady v ceně mnoha tisíc kop gr. čes.) i neúcta k vedoucím husitským politikům a jeho spolubojovníkům (právě Čapek vztáhl dokonce ruku na vůdce husitů Prokopa Holého u Plzně v r. 1433), nelze ho označovat přímo za zrádce husitství (na rozdíl od vývoje např. právě Mikuláše Sokola z Lamberka). Čapek totiž dále stál na husitské straně, na straně národní, stavící se za polskou kandidaturu Jagellonců v České koruně. V bitvě u Lipan Čapek nesolidárně opustil své spojence v okamžiku, když vyšla najevo lest panské jednoty a bitva již byla v podstatě rozhodnuta (následky porážky mohl Čapek pouze zmírnit). Čapek tak opět potvrdil, že u něho nelze již hovořit o vysokých ideových a morálních zřetelích původního husitství, ale spíše o jednání řemeslného vojáka, navíc zde sehrálo závažnou roli jeho nepřítelství k vůdci spojených radikálních bratrstev u Lipan Prokopu Holému. Srv. podobně P. Čornej, Lipany ve svědectví pramenů, Husitský Tábor, 8, 1986 (vyšlo 1987), s. 178, pozn. 127.
- 15) V. Brandl, LC, III, s. 549, půhon z r. 1446.
- 16) Lechner, II, s. 325, 327.
- 17) V. Brandl, LC, III, s. 445, 476, 538, 516, 496.
- 18) J. Kapras, Pozůstatky, II, s. 39. Zápis ze 21.–24. 9. 1440.
- 19) V. Brandl, LC, III, s. 545, 476, 536, 506, 538 a 444.
- 20) Tamtéž, III, s. 552.
- 21) R. Urbánek, České dějiny, III, Věk poděbradský, 1, Praha 1915, s. 284, 335, 3, s. 350, pozn. 1.
- 22) R. Heck, Tabor a kandidatura Jagiellónska, s. 125, 109 a 218.
- 23) A. Sedláček, Zbytky register králů římských a českých z l. 1361–1480, Praha 1916, s. 182, č. 1315, s. 194, č. 1454, Státní oblastní archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupský archiv Kroměříž, sign. E I a 15, listina z 25. 2. 1437, Praha.
- 24) SOA Opava, pobočka Olomouc, f. Arcibiskupství Olomouc, sign. E II a 2/1.
- 25) M. Vach, Jagellonská kandidatura v Čechách a její ohlas na Slovensku v letech 1438–1439, Čes. – pol. sbor. vědeckých prací, Praha 1955, s. 200.
- 26) R. Urbánek, K historii doby Jiskrovy na Slovensku a na východní Moravě, Věstník král. čes. společnosti nauk, třída filosof. – hist. – filolog., XI, 2 část, 1939, s. 34.
- 27) P. Kortouz, Akcie polských vojsk na území Slovenska v letech 1438–1439, Historický časopis, 21, 1973, s. 26. Podle autora šlo v únoru 1438 o útok polské národní strany s podporou radikálních kališníků – cílem akce bylo donutit krakovský dvůr k zásahu v Čechách. Tamtéž, s. 35. K Fridrichu z Ostróga: R. Heck, Tabor a kandidatura Jagiellónska, s. 124, 145, M. Vach, Jagellonská kandidatura v Čechách, s. 190 an, 197, kde určuje hrad Gődö jako hrad Hodějov. K Messenpekovi, který se načas nacházel ve službě královny Alžběty P. Kortouz, Habsbursko – jagelovské dvojládí v Uhorsku v letech 1440–1444 (Začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na území Slovenska), Historické štúdie 24, 1980, s. 239.

- 28) J. Loserth, Regesten zur Geschichte der mährisch-ungarischen Beziehungen vornehmlich in der Zeit husitschen Söldnerbanden, Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens, XII, 1918, s. 67 an., č. 58, 59 a 64. R. Urbánek, K historii doby Jiskrovy, s. 29, pozn. 115, určil list z 10. 7. do r. 1439. Nejlepší výklad této epizody u B. Varsík, cit. práce, s. 75 an.
- 29) J. Dřimal, Politika moravských královských měst za feudálních rozbrojů ve čtyřicátých letech 15. století, Sborník Matice moravské, 84, 1965, s. 135.
- 30) R. Heck, Tabor a kandidatura Jagiellónska, s. 191. Tak jako výprava do Čech narazila v Polsku na odpor konzervativní korčínské federace (25. 4. 1438), podobně i obrat v zahraniční politice a vítězství Olešnického ovlivnilo ustavení obranné domácí konference Spytka z Melsztyna 3. 5. 1439. Srv. tamtéž s. 61.
- 31) Archív český čili staré písemné památky české a moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, X, s. 256, č. XII, editor F. Kameníček uvádí datum 28. 1. 1440, v textu ale podle J. Dřimala, cit. studie, s. 134, kde podtržen fakt, že zde poprvé moravská královská města vstupují v jednání zemského landfrýdu a stávají se tak politickou silou a zemským stavem.
- 32) AČ, X, s. 258 an., č. XIII, editor F. Kameníček uvádí zřejmě chybné datum 11. 8. 1440. Srv. J. Dřimal, cit. studie, s. 135 an.
- 33) DZO, I, s. 384, č. 395, zápis z 9. 7. 1446.
- 34) R. Urbánek, K historii doby Jiskrovy, s. 31. Jana z Messenpeka ztotožňuje s Janem z Topolčan v l. 1439–1441 B. Varsík, cit. práce, s. 76.
- 35) Okresní archív Olomouc, f. Archív města Olomouc, Sběrka listin, č. 154. Listina vydaná v Olomouci.
- 36) SOA Brno, f. A 1, Stavovské listiny, sign. 336. Jiné datum než v textu a sice 9. 2. 1442 (chybně) uvádí in: AČ, X, s. 262, č. XV editor F. Kameníček. Srv. J. Jurok, Nejstarší dějiny Štramberka, VSONJ, 33, 1984, s. 2.
- 37) L. Hosák, Účast českých žoldnéřů na bojích v Rakousích v l. 1439–1460. Sborník vys. školy pedagog. v Olomouci, Historie 5, 1958, s. 63, pozn. 20, s. 165 an. A. Turek, Mošnov a rytíři z Mošnova, VSONJ, 22, 1978, s. 18.
- 38) L. Hosák, Účast českých žoldnéřů, s. 166. V. Brandl, LC, III, s. 560.
- 39) J. Dřimal, cit. studie, s. 144, 148, 152 a 154.
- 40) L. Hosák, Účast českých žoldnéřů, s. 167, týž, Ostrava a její okolí v husitském revolučním hnutí a za jeho doznívání do počátků 16. století, Ostrava. Sborník příspěv. k děj a výstavbě města, 3, 1966, s. 49.
- 41) M. Vach, Jan Jiskra z Brandýsa a jeho předkové, Časop. společ. přátel starožit. českých, 57, 1949, s. 176, týž, Jan Jiskra z Brandýsa a politický zápas Habsburků s Jagelenci o Uhry v letech 1440–1442, HŠ, 3, 1957, s. 187, F. Zapletal, Vztahy Jana Jiskry z Brandýsa k Přerovsku, in: Ročenka Městského muzea v Přerově, II, 1938, s. 64–72.
- 42) K r. 1434: V. Chaloupecký, Středověké listy ze Slovenska, Bratislava – Praha, 1937, s. 234, R. Urbánek, K historii doby Jiskrovy, s. 11. Urbánek ale Jiskru z Plzeňska a Berounska odděluje od našeho Jiskry, což je dnes již zamřeno. K r. 1436: AČ, I, s. 518. Zápis obcí Kozolupy a Bobovice Jiskrovi od karlístejnského purkrabího. K r. 1437: Lechner, II, s. 322, 326.
- 43) Odmítnutí totožnosti s karlístejnským Jiskrou podal F. Zapletal, Vztahy Jana Jiskry z Brandýsa, s. 79, R. Urbánek, K historii doby Jiskrovy, s. 11, za ztotožnění je M. Vach, Jan Jiskra z Brandýsa a jeho předkové, s. 176, pozn. 36. Na spojitost dokladů z let 1447 a 1453 upozornil F. Zapletal, Vztahy Jana Jiskry z Brandýsa, s. 77, 79 podle V. Brandla, LC, III, s. 646 a V. Chaloupeckého, cit. práce, s. 64, č. 68.
- 44) V. Brandl, LC, III, s. 623, 660, vždy z r. 1447.
- 45) V. Chaloupecký, cit. práce, s. 30, č. 27, s. 57, č. 60.
- 46) J. Dřimal, cit. studie, s. 140, 142, L. Hosák, Účast českých žoldnéřů, s. 168.
- 47) V. Chaloupecký, cit. práce, s. 15, č. 13. Chybné datum listiny z 22. 1. 1441 Mikuláše ze Šaumberka a Romana z Vítovic opravil na správné R. Urbánek, K historii doby Jiskrovy, s. 34, č. 13. K vztahům Jana z Kravař k Mikulášem ze Šaumberka, kterému dlužil 200 kop gr. čes. a „jakémusi Sokolovi“ 121 kop gr. čes. srv. AČ, XV, s. 182.
- 48) V. Chaloupecký, cit. práce, s. 17, č. 13 – komentář. K růstu bratříckého hnutí na Slovensku po r. 1445 a jeho úpadku po r. 1456 – M. Konečný, Poznámka k otázce ohlasu husitského revolučního hnutí na Slovensku, HT 4, 1981, s. 138.
- 49) L. Hosák, Účast českých žoldnéřů, s. 177, V. Chaloupecký, cit. práce, s. 29, č. 26 – komentář.

- 50) R. Urbánek, K historii doby Jiskrovy, s. 43, pozn. 186 (k r. 1448), k r. 1449: E. Němec, Listinář Těšínska (Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis), Český Těšín, 1955, č. 202, listina z 8. 10. 1444, k r. 1450: OA Olomouc, f. AM Olomouc, Sběrka listin, sign. 3 254, listina z 7. 7. 1450.
- 51) V. Chaloupecký, cit. práce, s. 55, č. 57, s. 97, č. 110. Jiskrovi hejtmané Mikuláš a Martin Brodlové z Dobré (Dobrá u Frýdku?) a Bartoš z Hertvítovic pocházeli všichni ze severní Moravy a Slezska. Tamtéž, s. 45.
- 52) L. Hosák, Účast českých žoldnéřů, s. 177 an., s. 181, pozn. 122, V. Chaloupecký, cit. práce, s. 35, č. 31. Do císařských služeb se mohl dostat na přímělu Jiskrovi, s nímž měl společný původ v okruhu služebně šlechty Jana z Kravař. K životopisu Lapkovu F. Zapletal, Jan Lapka ze Starého Jičína, Kravařsko – Vlastivěd. sborník vých. Moravy, II, 1933.
- 53) DZO, I, s. 398, č. 585, Zápis ze 6. 1. 1447.
- 54) V. Brandl, LC, III, s. 602.
- 55) Tamtéž, s. 584, 602, 618, 706, 708 a 709.
- 56) DZO, I, s. 385, č. 417. Zápis z 9. 7. 1446. Proti tomu vznesl odpor Jan Tovačovský z Cimburka, tamtéž, s. 387, č. 436, zápis z 8. 7. 1446. Původní držitel Jan Tovačovský prodal panství Drahotuš Heníkovi z Valdštejna již 12. 1. 1437. Tamtéž, s. 366, č. 116.
- 57) V. Brandl, LC, III, s. 675, 676. Splacení dluhu na něm vyžaduje Mikuláš Fuštein ze Slavkova.
- 58) OA N. Jičín, pobočka Frenštát, f. AM Frenštát, listina č. 5, vidimována 3. 7. 1576 v N. Jičíně.
- 59) V. Brandl, LC, III, s. 559, 568, 578 a 676.
- 60) L. Hosák, Ostrava a její okolí v husitském revolučním hnutí, s. 60.
- 61) V. Brandl, LC, III, s. 623.
- 62) Lechner, I, s. 66.
- 63) Lechner, II, s. 317, 325, 326.
- 64) SOA Opava, pobočka Olomouc, f. AAK, sign. L I a 7.
- 65) J. Kapras, Pozůstatky, I, s. 32. Zápis z 15. 5. 1440.
- 66) V. Brandl, LC, III, s. 709.
- 67) Tamtéž, s. 587.
- 68) Tamtéž, s. 586, 599, a 638, 684, 696.
- 69) J. Jurok, Neznámý rukopis doby poděbradské. Studie k problematice politického zápasu panstva, rytířstva a panovníka o zemský soud v Čechách během XV. stol., Právněhistorické studie 27, 1986, s. 40, 44, týž, Edice nových pramenů z neznámého právního rukopisu doby poděbradské, PHS 28, s. 75 an. V těchto dvou studiích jsou shrnuty doklady o snaze pohusitského panstva navázat na výdobytky předhusitských panských jednot.
- 70) A. Gácsová, Boje Mateja I. proti Jánovi Jiskrovi z Brandýsa a bratříkom v letech 1458–1467, HČ 25, 1977, s. 189, 196, 199, 201, 202, 205 a 207 – v podstatě podle náhledu R. Urbánka, ČD, III, 4, s. 354–359, 489–499.
- 70a) A. Gácsová, cit. studie, s. 193, 199, 204, 206 a 211.
- 71) L. Hosák, Účast českých žoldnéřů, s. 184 an.
- 72) J. Jurok, Zápas o zemský soud – jedna z příčin vzniku Zelenohorské jednoty v r. 1465, HT 6–7, 1983–1984, s. 179 an. Vznik Zelenohorské jednoty byl důsledkem neúspěchu panstva o ovládnutí vrcholných zemských úřadů v poděbradském státě.
- 73) R. Urbánek, ČD, III, 4, 131, pozn. 269, s. 140 – tam o Janu Tovačovském z Cimburka a Janu Jičínském z Cimburka jako o nejvýznamnějších Poděbradových stoupencích v moravském panstvu. Jan Jičínský a Bernard z Brumova podporovali v l. 1460–1463 výpady Matouše ze Šternberka na Světlově do Uher (Pováží), tamtéž, s. 340 K výčtu dalších Poděbradových straníků: A. Turek – L. Jisl, Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů, Čas. Slezs. muzea, Série B – historie, 2, 1953, s. 3.
- 74) Lechner, I, s. 137.
- 75) Tamtéž, s. 84.
- 76) OA N. Jičín, f. AM Frenštát, listina č. 1., vydána na Hukvaldech. Vidimus z r. 1690 in: SOA Opava, pobočka Olomouc, f. AAK, sign. E II a 3/1.
- 77) A. Turek – L. Jisl, cit. studie, s. 2.
- 78) SOA Brno, f. A 1, Stavovské listiny, sign. 379, list ze 20. 6. 1466, Olešnice.
- 79) A. Turek – L. Jisl, cit. studie, s. 2.
- 80) V. Fialová, Dva opovědné listy z 15. století, Naše Valašsko, 5, 1939, s. 7 an. O nejmutí bratříků do Poděbradova vojska viz R. Urbánek, ČD, III, 4, s. 738,

pozn.108. Ve stejném roce — r. 1466 se Jiříkova poselstva do Francie účastnil kněz Jan Starústka z Hranic. Tamtéž, s. 133, 140.

⁸¹⁾ R. Urbánek, ČD, III, 4, s. 355, p. 88 a s. 356, p. 90 — zde o nejvýraznější Jiřího podpoře Jiskrovi v r. 1460, kdy Poděbrad hrozil Korvínovi výpovědí války, dále např. V. Chaloupecký, cit. práce, s. 90, č. 102 — listy Jiřího z Poděbrad Kremenickým z 14. 6. 1452 (s obsaženou vyhrůžnou hrozbou v případě nepodřízení se Jiskrovi), Jiskrovi z 26. 12. 1457 (napomíná Jiskru k míru s Matyášem Hunyady) aj.

⁸²⁾ A. Turek — L. Jisl, cit. studie, s. 3, 4. Hejtman Slezanů a Matyáše Korvína Franc z Háje pocházel od Valašských Klobouk, kde držel mj. i Francovu Lhotu. 4. 6. 1461 se soudil s Janem z Vřeslny a Janem ze Zbyslavic pro záruku za Otíka z Bravantic. Srv. R. Urbánek, K historii doby Jiskrovy, s. 83, č. 178, J. Kapras, Pozůstatky, I, s. 41.

⁸³⁾ V. Fialová, cit. studie, s. 9.

⁸⁴⁾ A. Turek — L. Jisl, cit. studie, s. 4. O nalezených stopách obléhání hradů Cvilína (1474), Vartnova u Úblá (1475) a Luigslandu u Burkvic uherským vojskem, tamtéž, s. 16 an.

KULTURNÍ PAMÁTKA V PŘÍBOŘE

František Marušan

V roce 1890 si povšiml příborský lékárník Ferdinand Pokorný,¹⁾ že na kůru farního kostela v Příboře je psaný kancionál foliového formátu, z jehož vadné vazby byly jednotlivé listy vytrhány. Nabídl farnímu úřadu, že vezme kancionál do opatrování, dal vazbu opravit, jednotlivé iniciály dal odfotografovat a uveřejnil je ve Věstníku valašsko-meziříčského muzea. Kancionál byl pak uchován v rodině Pokorných a 1. 4. 1953 byl vrácen farnímu úřadu.²⁾

Ferdinand Pokorný uveřejnil popis kancionálu v Časopisu Vlastivědného spolku v Olomouci roku 1914, str. 13.

Když byla v roce 1904 uspořádána v Napajedlích u příležitosti otevření tamní nové radnice výstava historických památek moravských a slezských měst, byl zde vystaven i Příborský kancionál.³⁾ Ten upoutal pozornost Leoše Janáčka, který si jej vypůjčil a provedl některé skladby s žáky varhanické školy v Brně.⁴⁾

Ferdinand Pokorný a po něm další, kteří o tomto kancionálu psali, považovali jej za kancionál literátského bratrstva, o němž se ví, že v Příboře vzniklo kolem roku 1600.

Kancionál má vytrženy první a poslední listy, takže nemá žádné údaje o svém původu. Nutno tedy zkoumat nepřímé prameny. Dochovaly se matricy, tj. inventáře farního kostela. Matrica domus z roku 1614⁵⁾ i inventář z roku 1619⁶⁾ vedle soupisu hudebních nástrojů a hudebních skladeb uvádějí i kancionály 3 ve

foliu, 2 v kvartu. Inventář z roku 1695⁷⁾ uvádí kromě bohoslužebných knih a hudebních nástrojů také: Velká kniha psaných písní bratrstva. Dochovala se Kniha bratrstva bl. P. Marie u kostela sv. Valentina⁸⁾, zachycující stav bratrstva v letech 1603–1783, v ní však není o kancionálu žádná zmínka. Pozoruhodné jsou však v ní obsažené podmínky pro členství v bratrstvu, a to nejen, že za členy se přijímají lidé, kteří v svobodném literárním umění, jako i v musice prospívají,⁹⁾ ale i latinská Summa articulorum, která stanoví: dříve než je kdo do kongregace přijat, ať vykoná sv. zpověď a přijme sv. přijímání pod jednou způsobilou a stejně ať učiní vyzvání víry podle Tridentského koncilu.¹⁰⁾ V Příboře byli totiž ještě roku 1590 také utrakvisté.¹¹⁾

Škola měla ve svých povinnostech zpěv v kostele.¹²⁾ Nadace pak stanoví platy za zpívání jedině rektorovi se školou.¹³⁾

Poněvadž tedy nepřímé prameny nás nedovedou jednoznačně k původu kancionálu, je třeba všimnout si struktury samého kancionálu, a tak se dopátrat jeho původu.

Kancionál je deponován v Okresním archivu v Novém Jičíně na pracovišti v Příboře, fond Archiv fjm.kat. fary v Příboře 1614–1950, inv. č. 191 tzv. Příborský kancionál. Prohlášen ministerstvem vnitra ČSR — archivní správou kulturní památkou ze dne 6. 7. 1984 pod ev. č. 70. Je to rukopis formátu 41 x 35 cm číslovaných listů. Chybí fol. 1–21, některá folia uprostřed a končí fol. 171 a pak je vidět zbytky několika vytržených listů. Podle pozdějšího indexu, nalepeného na desce, se vykazuje odkaz na fol. 200.

Kancionál je uspořádán tak, že začíná několika Credy, následuje advent a pokračuje podle církevního roku vždy v oddílu každého období nejdříve chorál a pak polyfonní motetta. Na útržku jednoho z posledních vytržených listů bylo datum 1624.¹⁴⁾

Pokorný ve svém popisu kancionálu¹⁵⁾ jej považuje za kancionál zmíněného bratrstva u sv. Valentina v Příboře a klade jeho vznik k roku 1600. Já jeho vývody nepovažuji za správné a uvádím i důvody, proč musí být kancionál starší než z roku 1600. Pokorný píše, že má bratrský kancionál, tištěný roku 1618, kde jsou pouze chorály,¹⁶⁾ sice stejné texty, ale odlišné nápěvy. Jde nepochybně o kancionál Písně evangelické, vytištěný v Kralicích u Brna roku 1618. Pokorný nevěděl, že cantus firmus, tj. nápěv písně při polyfonním (či jak se tenkrát říkalo, figurativním) zpracování je v některém středním hlasu, obvykle v tenoru. A tak ze 78 motet v Příborském kancionálu je v Evangelických písních 23 nápěvů stejných. Počátky Graduale (či spíše alelujatického verše) označuje jako Prosu, tím se mate počet Pros. Nepodstatné je, že některá slova, zvláště zkratky, nedovedl přečíst, např. čte de conuci místo de conver(sione). Tím, že rukopis nazval kancionálem, mate se pojem o jeho obsahu. Kancionálem se myslí dříve i dnes soubor lidových duchovních písní (jednohlasých), určených pro zpěv celé obce. Tento rukopis však obsahuje v chorálním oddílu mešní části, a to jak ordinaria, tak propria, a je to proto Gradual. V polyfonním oddílu pak je polyfonní zpracování duchovních písní a takovými skladbám se říkalo motetta (či dobově mutety).

Podle písma textu jak v oddílech chorálních, tak polyfonních usuzují na jeden rukopis (kromě zřejmých pozdějších připsů), to znamená, že kancionál byl psán v jednu dobu, čemuž nasvědčuje i ta skutečnost, že jednotlivé oddíly církevního roku následují bezprostředně po sobě, bez vynechání stránky.

Sjezd stavů podobojích 29. 1. 1524 stanovil, aby všechny mešní části „v jazyku rozumném“ byly.¹⁷⁾ A tu utrakvisté začali mešní část překládat (ale překládaly se již i dříve). A po tomto datu vznikají české Gradualy: v Litoměřicích 1542, v Domažlicích 1588, ve Slaném 1557, v Táboře 1587, v Dačicích 1573.

Jako v jiných kancionálech jsou i v Příborském trópy (interpolace) a četné sequence — prosy. Tyto mešní části tridentský koncil zakázal. Koncil skončil roku 1563. Olomoučtí biskupové byli velmi horliví v uplatňování jeho zásad a sotva by trpěli, aby se užívalo kolem roku 1600 a později kancionálu, případně aby se kolem roku 1600 pořídil nový kancionál, který je v rozporu s dekrety tridentského koncilu. A Příborský kancionál s nimi v rozporu je: v chorální části všechny liturgické mešní texty jsou české, mnohé jsou interpolovány. Interpolována jsou Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus i sequence. Je tam 7 zakázaných sequencí. V polyfonní části chybí několikrát dva listy, jdoucí po sobě (u motet psány řádky přes dvě strany, chtěl-li kdo vyříznout jedno motetto, musil vyříznout dva listy, čímž se zničila vlastně motetta tři). Může to být náhodná ztráta, ale není vyloučeno ani úmyslné vyříznutí. Na fol. 82b–83 jsou poslední sloky škrtnuty a zabíleny. Barva se setřela, takže text je čitelný: Musil Kristus trpěti, bolestný kalich píti, na sobě příklad dáti všem, kdož chťi požívati. To je text jasně utrakvistický.

Podle všech uvedených znaků se domnívám, že kancionál byl původně utrakvistický, prošel katolickou censurou před vydáním dekretů tridentského koncilu byl ponechán (knihy se nepálily).

Kancionál někomu sloužil. Tak buď bylo v Příboře utrakvistické bratrstvo už kolem roku 1550 a pořídilo si tento kancionál, ale žádné zprávy se o tomto bratrstvu nedochovaly. Nebo sloužil škole, v té době patrně utrakvistické. Nebo byl převzat odjinud a předán (možná již cenzurovaný) buď kúru nebo bratrstvu. Literátské bratrstvo u sv. Valentina, založené roku 1603 je ve svém inventáři nemá, v inventářích farního kostela je, ale je to tento kancionál?

Já se kloním k názoru, že kancionál patřil utrakvistickému bratrstvu při farním kostele. Školy si kancionály nepoživovaly, to byla věc pro ně nákladná, ty používaly kosteiných partesů, ať tištěných či psaných, jak jsou uvedeny v inventářích. Při rekatolizaci příborských občanů v 2. polovině 16. století se nechalo utrakvistické bratrstvo dožít a založilo se nové bratrstvo, a to nikoliv u farního kostela, ale u kostela sv. Valentina (později přešlo k farnímu kostelu). Proto v regulích ta podmínka přijetí do bratrstva přijímání pod jednou způsobou a vyznání víry podle tridentského koncilu. A nemusí ani udivovat, že se o nekatolickém bratrstvu nedochovalo zpráv. Kancionál tohoto utrakvistického bratrstva nebyl předán nově vzniklému bratrstvu u sv. Valentina, ale byl ponechán na kúru farního kostela.

Zůstává nadále otázkou, kdo byl pisatelem kancionálu. Jeho vznik můžeme položit mezi léta 1524–1570 (s určitou tolerancí na obě strany). Ovšem polyfonní motetta mohou být i starší. Polyfonní zpracování jedné a téže písně je v různých kancionálech různé, zpracování jsou anonymní a značně se mnohdy od sebe liší. Za prokázané považují: vznik kancionálu možno položit do poloviny 16. století, je utrakvistický, po censurním katolickém zásahu sloužil v katolickém kostele dále, o čemž svědčí datované přípisy 1660, 1770, 1776, 1778 i fakt, že byl o sto let později nalezen v katolickém kostele.

Při zkoumání jazykové stránky textu nutno obě části, chorální a figurální, posuzovat odděleně. V chorální části jsou překlady církevních mešních textů. Husité je překládali dávno, už v 15. století, více na venkově než v Praze. Zda a pokud bylo použito starších překladů, nedovedu určit. Tyto texty můžeme povětšinou považovat za texty jednoho období (kolem roku 1524). Jsou zde tvary pohřben (= pohřben), nazveš (= nazveš). Neustáleno je užívání jenž-jež. Vyskytují se slova srdce zaží (= žhne, pláne), zazží srdce (= zapal, zažehni). Tvary bez předpon: klad (= poklad), volený (= vyvolený), čekávají (= očekávají), daruj nás (= obdaruj nás). Vyskytují se slova žalostit (= truchlit), bydlí-

Lišt z Příborského kancionálu

Foto K. Jarnot, 1988

telé (= obyvatelé). Vazby zapomínáš se nad zámutek a modli se za námi jsou ovlivněny jistě latinskou vazbou (pro s ablativem). Vyskytují se slova pro visibills: vídomý, viděný, viditelný. Von (= on) svědčí o vlivu českých nářečí, ale tvary volek a vosel, jindy olek a osel svědčí o bezradnosti opisovače. Ny (= nás): o rač nás slyšeti, věrné křesťany, jenž těžce trpěl za ny — zde se vyskytují vedle sebe oba tvary, nás i ny, ny ovlivněno jistě rýmem. Neustálené jsou tvary přechodníků: tys dobrotivý odpouštějící hřichy. Pravidelné jsou přechodníky minulé i slovesná adjektiva: přised k ní nalezl ji. Z úst zašedších nemluvíš. Susceptor překládá přijímač, zde ve významu osobním, ten, který přijímá naše prosby. Aspís jednou přeloženo jako had, jindy ponecháno nepřeložené: po aspísu budeš chodit (aspís je řecké slovo převzaté do latiny = zmije), svědčí patrně o různých překladatelích.

Texty českých duchovních písní, které jsou cantem firmem polyfonních motet, jsou často velmi staré, z 15. i ze 14. století (Buoh všemohúci je z Milí. čových modliteb z 1. pol. 14. stol.). Mnohé generace je užívaly, a tím i redigovaly, k nim připojovali písaři i písně vzniklé později. Je tu zachycen jazykový stav i 200 let. Náměty poskytovaly texty biblické i liturgické. V adventě zvěstování, očekávání narození dítěte. O vánocích narození ve chlévě, chudoba,

pastýři, tři králové, Herodes. V postě Jidášova zrada, Kristova úzkost, výslech, křivá svědectví, mučení, ukřižování. Velikonoce mluví o Mariích u hrobu, emauzských učednicích, ale častým námětem je jarní probouzení přírody, a to je popisováno velmi podrobně, s velkou citlivostí a obrazností, takže mnohdy zbudě sotva nějaký ten verš na náboženskou myšlenku.

Některé slovní tvary nutno přičíst snaze o rým či asonanci: hříchův svých se kejme (= kajme) ... chválu vzdejme. Matka jej libě (= libá) ... jenž leží ve žlebě. V plény obván (= obvinut) ... nazván. Zcela ojedinelý je tvar, který mi připadá značně peiorativní: matka řevno (hlasitě?) plakala. I zde jsou tvary přechodníků značně neustálené a jejich užívání mnohdy máte myšlenku: ono leží v plénky obvinuté Maria jeho kojíce. Zmateční je: hned od mladosti slavný pán — od Herodesa špehován — skrz mistry, slavné mudrce — právě klaněti se mu přijduce — lstivě o něm vždy smýšlejíce (Herodes o něm lstivě smýšlel, ne mudrci). Užívání aoristu a přechodníků: ... posel se stkvíše, panna naň patříše ty řeči slyšíce, velmi se dívíce. Ku posměchu lotry měchu. Pro hřichy naše on staše rozpad na kříži. Anjel jenž seděše kázal bratřím zvěstovati.

Pravopis je neustálen, je spřežkový, ale jsou i diakritická znaménka. Snad i to ukazuje na vznik kancionálu k polovině 16. století.

Na počátku každého období jsou bohaté iniciály s přírodními motivy, větve, listy. Nezdá se však, že by byly zhotoveny rukou velmi umělo. Každý nový odstavec je uveden větší ozdobnou iniciálou. Postavy nebo portréty zde nejsou.

Převážná část chorálu je gregoriánský chorál. Ale některé interpolované části Kyrie, nebo mensurální interpolace v Sanctus se staly samostatnými písněmi. A stejný proces se udál u některých sekvencí. Tridentický koncil ponechal jen pět sekvencí, ostatní zakázal. Jestliže se však u nás ukázalo, že melodie zakázané sekvence je lidu blízká, tu nebyly církevní zákazy nic platné, sekvence žila jako duchovní píseň dál a žije až do dneška. A stejně tomu bylo u kyriamin, přestaly být interpolacemi a staly se samostatnou duchovní písní.

Polyfonní skladby obsažené v tomto kancionálu se už svým pojetím liší od skladeb autorů na území románském. Tam cantus firmus se stává jedním z rovnocenných hlasů a ani za cantus firmus nebývá mnohdy považován. U nás skladatelé volili pro cantus firmus všem známé a zpívané duchovní písně, nemohli s nimi proto volně nakládat ani melodicky ani rytmicky (výjimky jsou vzácné). Cantus firmus byl pevně dán a ostatní hlasy se mu musily přizpůsobit. Proto znějí tyto skladby někdy trochu drsněji. Setkáme se zde se skladbami homorytmickými i polyrytmickými, s imitací, kanonem i fugou, ale i tu zůstává nezměněný cantus firmus — známá píseň.

Jsem si vědom, že jsem zůstal hodně dlužen kardinální otázce, a to zkoumání základu stylistické struktury jednotlivých zpěvů, a tím i jejich zařazení do celkového vývoje hudebních forem. Dějiny hudby nejsou dějinami životních osudů skladatelů, musí být dějinami hudebních forem a jejich vývoje, a proto ani nijak zvlášť zde nevdá anonymita skladatelů. Zatím přepisy skladeb je to základní. Srovnání už bude úkolem příští generace (pokud k tomu bude mít chuť a předpoklady). Zaostali jsme v přepisech i v ediční činnosti. Často se starší hudba potlačovala pro svou náboženskou tematiku. My však v ní musíme vidět kulturní dědictví, o něž nutno dbát, abychom nemuseli své skladatele poznávat z provedení zahraničních souborů. Domnívám se, že při zkoumání těchto památek je hlavní přepis, aby skladba mohla zanít. A v tom je i význam Příborského kancionálu, má zachovány všechny hlasy, dává možnost skladbám zaznít.

Přepis skladeb do moderní notace i přepis textu je uložen v Okresním archivu Nový Jičín na pracovišti v Příboře.

Poznámky.

- 1) Ferdinand Pokorný, 14. 1. 1846 — 10. 1. 1919, narozen v Příboře, od roku 1852 navštěvoval školu piaristů v Příboře, v roce 1857 začal studovat gymnasium v Olomouci, v roce 1858 přešel na nově otevřené gymnasium v Příboře, universitu studoval ve Vídni. Pak působil v lékárně svého otce. V l. 1900—1905 byl starostou Příbora, zasloužil se o zřízení učitelského ústavu a později české reálky. V roce 1893 uspořádal v Příboře oslavy Řehoře Volného a přičinil se o postavení jeho pomníku. Hrál v kvartetu i v orchestru. Psal pro Vlastivědu moravskou články z historie Příbora a okolí. Souhrnně vydal Příborský okres, Brno 1917. (Pozůstalost rodiny Pokorných OA NJ-Příbor i. č. 26).
- 2) Rukopisná zpráva, vložená do kancionálu synem Ferdinanda Pokorného dr. Vladimírem Pokorným.
- 3) Adolf E. Vašek: O kráse našich starých moravských kancionálů, Moravské noviny, Brno 20. 4. 1935.
- 4) Dva dopisy Leoše Janáčka Ferdinandu Pokornému, OA NJ-Příbor i. č. 26. Otištěny ve VSONJ č. 30, s. 71—72.
- 5) Znamenají se registra důchodův a svrškův všelijakých kostelních, farních, školních, špitálních v městě Příboře. Založena a sepsána za dvojí cti hodného kněze Vavřince Affeliuse, svatých Petra a Pavla na Vyšehradě pražském kanovníka, faráře ten čas téhož záduší a za přisezení ten čas purkmistra Jakuba Civena... I. P. 1614, 10. 7. OANJ-Příbor I. A 1.
- 6) Inventář farního kostela faráře Kiliadesa z roku 1916. OANJ-Příbor I. A 5.
- 7) Hlavní a pořádný inventář kostela farního Narození bl. P. Marie v městě Příboře v nově způsoben a v náležitou pořádnost uveden od dvojí cti hodného a vysoce učeného kněze Davida Josefa Ignacia Holuba AA LL et Philosophiae Magistro, SS Theologiae Candidato, ten čas faráře Příborského... 1695 dne 10. Julii. OANJ-Příbor I. A 8.
- 8) OANJ-Příbor V. E 118.
- 9) OANJ-Příbor V. E. 118 str. 2.
- 10) OANJ-Příbor V. E 118 str. 4.
- 11) G. Wolný: Kirchliche Topographie von Mähren, Olmützer Erzdiözese III, Brno 1859, str. 36—38.
- 12) Ustanovovací dekret pro nového rektora a služebníka kostelního Daniela Castalia, vystavený příborským farářem Vavřincem Affeliusem, purkmistrem a radou města Příbora 8. února 1611. OANJ-Příbor I. 541.
- 13) Nadace z roku 1541 bratří Henrika a Jiřího Krašovských rozděluje platy za requiem kromě pro faráře a další i pro ludirectora se scholou a pro varhaníka s kalkantem. Rektor se školou zpívali tedy více než půl století dříve než vzniklo literátské bratrstvo u sv. Valentina, Zádušní listiny OANJ-Příbor IV. B 78.
- 14) O tomto datu se zmiňuje Ferdinand Pokorný v Časopisu Vlastivědného spolku v Olomouci roku 1914, str. 13 a já sám jsem toto datum viděl na útržku listu ještě v roce 1953. Dnes tam ten útržek již není.
- 15) Časopis Vlastivědného spolku, viz pozn. 14.
- 16) Chorály myslí Pokorný patrně protestantské chorály, v našem pojetí jednohlasé duchovní písně, nikoliv gregoriánský chorál.
- 17) K. Konrád, Dějiny posvátného zpěvu staročeského, Praha 1893, str. 173.

FRENŠTÁTŠTÍ VÝTVARNÍ UMĚLCI A UMĚLEČTÍ ŘEMESLNÍCI DRUHÉ POLOVINY 18. A POČÁTKU 19. STOLETÍ

Bohumír Indra

Město Frenštát pod Radhoštěm na rozlehlém hukvaldském panství olomouckého arcibiskupství bylo již v sedmdesátých letech 18. století významným střediskem plátenické výroby na Moravě. Do konce století se převážná část jeho obyvatel zaměstnávala tkalcovstvím a frenštátské lněné výrobky nacházely rostoucí odbytu v sousedních Uhrách na trzích slovenských měst i v Haliči. Se zvýšením výroby plátna přibýlo obyvatel města i nových domů na předměstích Frenštátu pod Radhoštěm, v němž byl roku 1796 zřízen magistrát se soudní pravomocí, nezávislou na vrchnosti. Přes krizová léta plátenictví dvacátých let 19. století měl Frenštát p. R. v roce 1834 již 778 domů se 4483 obyvateli. V roce 1836 byla ve městě zřízena samostatná c. k. poštovní sběrna dopisů, dopravující čtyřikrát týdně dopisy, peněžní zásilky a menší balíčky na poštovní stanici v Příboře; zpět pak přinášeli listonoši zásilky, došlé do Příbora, adresované měšťanům ve Frenštátě. Tím se otevřela cesta do světa obchodu i osvětě. V téže době byla otevřena ve městě lékárna aj.¹⁾ Město zůstalo centrem ruční tkalcovské výroby až do šedesátých let 19. století.

Za rostoucí prosperity tkalcovské výroby a významu města od sedmdesátých let 18. století až do třicátých let 19. století přicházelo do Frenštátu mnoho cizích řemeslníků, hlavně tkalcovských tovaryšů, přicházeli však i jiní řemeslníci, ve městě dosud neexistujících řemesel, např. knihař, mosazník, řezáč dýmek, voskař aj., aby si tu otevřeli nové dílny. Ale také synové frenštátských měšťanů odcházeli do větších měst, aby se zdokonalili ve svém řemesle, nebo se vyučili novým specializovaným řemeslům. Z frenštátské zámečnické rodiny Polanských se synové Jakuba Polanského, zemřelého roku 1799, zabývali již výlučně puškařstvím. Z nich puškař Josef Polanský zemřel roku 1829, jeho vdovu si vzal za ženu roku 1830 puškař Josef Peter. Jeho bratr František Polanský se usadil jako puškařský mistr v Těšíně a přijal tu roku 1809 městské právo. Také další bratr Jan Polanský byl puškařem ve Frenštátě ještě roku 1820, kdy se jeho syn puškař Augustin Polanský, narozený roku 1797, oženil. Druhý jeho syn, Jan Polanský mladší, byl v té době puškařem v Novém Jičíně. Ve městě byly proto dobré podmínky pro založení měšťanského střeleckého spolku v roce 1835, jehož členy byli tkalcovští nákladníci, bohatí měšťané, místní inteligence a honorace z okolí.

Už roku 1798 se do města přišel 44letý zlatnický mistr Antonín Franz, příšlý z Čech, vzal si dceru zdejšího obuvnického mistra Terezi Jandovou. Z farních matrik se dovídáme také jména frenštátských stavitelů. V letech 1793–1803 působil ve městě jako zednický mistr a stavitel Jakub Görich, doložený jako svědek při sňatcích měšťanů. Kamenický mistr Jakub Relsinger byl v roce 1804 již nebožtíkem, když si jeho 17letou dceru Annu vzal za ženu komisař krajského úřadu pferovského kraje v Hranicích Josef Schittenetter. Dceru frenštátského velkoměšťana a plátenického nákladníka Adalberta Raynoška, 19letou Nepomu-

Kamenná socha sv. Floriána z r. 1773 na frenštátském náměstí

Foto J. Klučka, 1989

cenu si vzal r. 1827 za manželku známý frýdecký stavitel, vdovec Florián Biffel. Ve čtyřicátých letech 19. stol. žil a pracoval ve Frenštátě stavitel Ambrož Zapletal, jemuž zde v letech 1843 a 1846 zemřely dvě dcery.²⁾

Koncem 18. a počátkem 19. století působil ve Frenštátě také několik výtvarných umělců, kteří se tu narodili a usadili se tu, nebo odešli a usadili se po

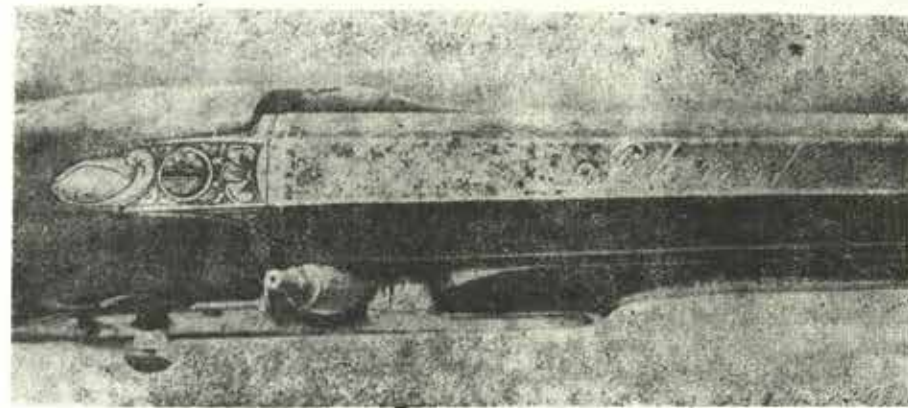
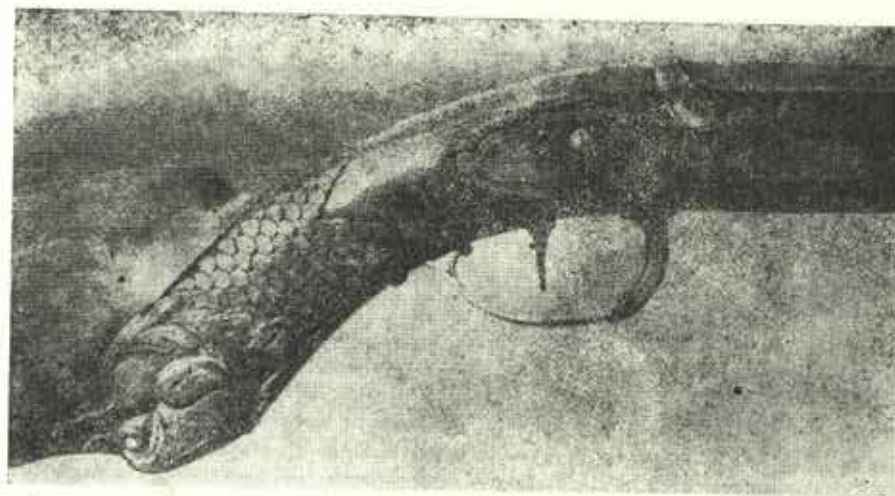
lepší možnosti uplatnění jinde. Z nich sluší uvést na prvním místě sochaře Václava Donaye, který odešel z Frenštátu a usadil se jako sochař ve městě Skočově na Těšínsku. Sochař **VÁCLAV DONAY** se narodil ve Frenštátě pod Radhoštěm 5. září 1742. Byl synem Jakuba Dunaye a jeho druhé ženy Anny.³⁾ Rodina Dunajů byla ve Frenštátě usdlá již na počátku 18. století, příjmení Donay užívala však až od poslední třetiny 18. století, sochař Václav Donay pak důsledně. Sochařství se vyučil v sochařské dílně Weissmanů ve Frýdku, v roce 1772 pracoval již jako sochař u frýdeckého sochaře Jana Hrábka.⁴⁾ Protože ve Frýdku, v Místku a Hukvaldech bylo několik sochařských dílen, odešel roku 1773 do města Skočova na Těšínsku, oženil se tu 18. ledna 1774 s Marianou Gaszyňskou a trvale se zde usadil jako sochařský mistr. Pracoval pak hlavně na Těšínsku a v hornoslezském Pštínsku. Zemřel ve Skočově 6. května 1796 na zápal plic.⁵⁾

První velkou prací mladého skočovského sochařského mistra Václava Donaye byl návrh a stavba vysokého hlavního oltáře a jeho sochařská výzdoba v kostele Nanebevzetí P. Marie ve vsi Hnojníku na Frýdecku, kterou provedl v letech 1774–1775. Podle starší ústní dohody s domaslavickým farářem a držitelem vsi Hnojníku Jiřím svob. pánem z Beesu vyhotovil rys nového oltáře pro kostel v Hnojníku (byl tehdy ještě filiálním kostelem domaslavické fary), a jako mladý nezkušený mistr dohodl postavení oltáře podle rysu za 60 zl. Práce na oltáři a náklady přesáhly však značně částku 60 zl., která mu byla vyplacena po dokončení práce. Proto podal v únoru 1776 písemnou prosbu konsistoři ve Vratislavi o náhradu škody, která mu vznikla stavbou oltáře. Omlouval se, že jako mladý, ještě nezkušený mistr, dohodl za dílo částku 60 zl., která byla malá. Postavil podle rysu oltář na zdi 24 stěaviců vysoký (7,5 m) a 12 stěaviců široký (3,5 m) se 4 figurami, tabernáklem s 2 anděly, kromě jiného příslušenství. Sám pracoval s tovaryšem na této práci 15 týdnů. Počítá-li si jen 1 zlatý za práci svou a 1 zlatý za práci tovaryše a 1 zlatý za stravu pro jednoho na týden, činí to 30 + 30 zlatých. Za spotřebované dřevo k tomu zaplatil 10 zl., stolaři za jeho práci 25 zl., za 4 libry spotřebovaného křídla po 15 kr. 1 zl., celkem 96 zlatých. Prosil za sebe a děti o úhradu škody 36 zlatých, mimo kontrakt udělal mnohá zlepšení mimo rys. Konsistoř požádala proto sochaře Jana Josefa Hrábka a stolařského mistra Jana Kristiána Sauera z Frýdku o prohlédnutí oltáře a ohodnocení práce. Ti dosvědčili písemným potvrzením z 24. června 1776, že práce na oltáři je dobře provedena a má vyšší hodnotu než byla smluvena kontraktem. Sochařskou práci odhadli za 60 zl., stolařskou za 30 zl., potvrdili také, že našli na oltáři více práce, než ukazuje rys. Na toto dobrozdání povolila konsistoř 16. září téhož roku odškodně 20 zlatých, které nařídila domaslavskému faráři zaplatit sochaři Donayovi.⁶⁾

Téhož roku 1776 postavil Donay nový hlavní oltář v dřevěném kostele v Malé Vísli na Pštínsku, za který dostal 102 zl. 10 gr., roku 1778 zhotovil kazatelnicí pro kostel ve Bzi rovněž na Pštínsku za 67 zl.⁷⁾

Podle Iwanka zhotovil také kamenné sochy Neptuna pro městskou kašnu ve Skočově a sochy Jana Nepomuckého, Petra z Alkantary a Jana Sarkandera u farního kostela ve Skočově. Připisuje mu také sochu sv. Floriána na městské kašně v Těšíně z roku 1777.⁸⁾ Podle vydaného soupisu památek v Polsku je Václav Donay také autorem kamenných soch sv. Josefa s Ježíškem a Jana Nepomuckého před farním kostelem v Ustroni na Těšínsku.⁹⁾ Nepochybně bude soupis Donayových prací ještě doplněn při průzkumu archiválií, zejména kostelních účtů, farních kronik aj.¹⁰⁾

Také mladší syn Jakuba Donaye ve Frenštátě, **JAN DONAY**, narozený 14. května 1755 ve Frenštátě, byl sochařem. Oženil se 5. ledna 1793 ve Frenštátě, již po smrti svého otce, s Barbarou, dcerou tkalce Maxe Kašpárka. Pracoval v té době patrně v dílně svého bratra Václava Donaye ve Skočově. V roce 1802 byl 2. února

Puška z dílny Polanských
Ze sbírek OVM Nový Jičín, foto F. Holub, 1989

ve Frenštátě svědkem při svatbě své sestry Anny se sochařem Georgem Hvizdem. Podepsal se jako Johannes Donay, Bildhauer. Dne 26. září 1805 se jako kmotr při křtu podepsal jako kameník a domkář ve Frenštátě. Zemřel ve Frenštátě 9. února 1810 ve věku 55 let v čp. 454. Snad pracoval koncem života u svého švagra, sochaře Jiřího Hvizda ve Frenštátě.¹¹⁾

Rovněž sochař **JIRÍ HVIZD** pocházel z místní rodiny Hvizdů, osdlé ve Frenštátě pod Radhoštěm již na počátku 18. století. Narodil se asi roku 1742 ve Frenštátě, jeho rodiče byli patrně Jakub Hvizd a první jeho žena Marina, dcera Jana Dobrozemského, s níž se oženil 9. února 1734 a která zemřela již roku 1744. Sochařství se vyučil rovněž ve Frýdku v dílně Weissmannů, roku 1785 pracoval však již jako sochař u frýdeckého sochaře Jana Hrábka.¹²⁾

Jako již šedesátiletý sochař se Hvízd oženil 2. února 1802 ve Frenštátě s 43letou Annou Donayovou, narozenou 1758, dcerou zemřelého Jakuba Donaye. Svědky mu byli Štěpán Havrlant a sochař Jan Donay, bratr nevěsty. Hvízd byl v té době usedlý ve Frenštátě, bydliště je uvedeno čp. 4 ve městě. Jako sochař pracoval ve Frenštátě až do své smrti, zemřel 14. února 1819 v čp. 387, věk uveden 77 let. V zápise úmrtní matriky je uveden výslovně jako sochař (Bildhauer).¹³⁾ Žádné jeho práce nebyly zatím zjištěny. Kromě sochařských a řezbářských prací pro kostely, kamenných křížů a soch svatých, tesal nepochybně i ozdobné hřbitovní náhrobky apod.

Od konce osmdesátých let 18. století pracoval ve Frenštátě p. R. také malíř **FABIÁN MOCEK**. Byl synem chalupníka Josefa Mocka a jeho ženy Mariany. Narodil se a byl pokřtěn 11. ledna 1767 ve Frenštátě. Malířství se vyučil v malířských dílnách Gelů v Místku. Jako měšťanský malíř pracující ve Frenštátě je doložen v matrikách již 23. února 1793 a opět roku 1803, kdy byl svědkem dvou svateb zámečnického mistra a sklenáře ve Frenštátě a podepsal se výslovně jako malíř ve Frenštátě. Zemřel ve Frenštátě 37letý dne 26. dubna 1805 na vodnatelnost v domě čp. 8 ve městě.¹⁴⁾ Žádné jeho práce zatím neznáme. Jako měšťanský malíř maloval nepochybně portréty majetnějších měšťanů a jejich rodinných příslušníků, křížové cesty pro venkovské kostely, prováděl i jiné malířské práce v kostelích a jako jiní méně vyhledávaní malíři venkovských měst také módní ruční výmalbu pokojů krajinnými výjevy, květinovými pásy apod. Písemné doklady o jeho malířských pracích nemáme.

Frenštátští sochaři Donayové, Hvízd a malíř Mocek pracovali jistě také pro kostely ve Frenštátě a okolí. Od konce 18. a na počátku 19. stol. byli však domácí měšťanští sochaři a malíři všude stále více vytlačováni silnou konkurencí dovednějších akademicky školených umělců z velkých měst, doporučených pro kostelní práce olomouckou konsistoří, jimž byly proto zadávány všechny větší práce při novém vybavení významnějších kostelů sochami, oltářními obrazy aj., a domácími řemeslnými umělci byly svěřovány jen podružnější práce. Bohužel všechny práce domácích i cizích umělců v kostelích ve Frenštátě a na Frenštátsku jsou dosud anonymní, kostelní inventáře neuvádějí jména, resp. roky jejich pořízení.¹⁵⁾ Lze předpokládat, že se více zjistí při vlastním průzkumu kostelních obrazů a oltářů, kostelních účtů, farních a obecních písemností pro obohacení místních kulturních dějin a doplnění umělecké historie kraje.

Poznámky

- 1) Podrobnější statistické údaje o městě, zaměstnání obyvatel, počtu řemeslníků k roku 1835 viz. G. Wolný, Die Markgrafschaft Mähren, tom I. Prerauer Kreis, Brno 1835, s. 166n. Ke zřízení samostatné poštovní sběrný 1. června 1836 ve Frenštátě p. R. viz B. Indra, K dějinám pošt v Opavě a v Severomoravském kraji do poloviny 19. století. Sborník Státního archívu v Opavě, 1975, s. 140 n.
- 2) Matrika sňatků Frenštátu tom IV s. 8, 27, 44, 123, 180, 202, mat. úm. tom IV s. 23, 33, tom VI s. 188, SOA Opava. O puškaři Polanském v Těšíně viz W. Iwanek, Słownik artystów na Śląsku Cieszyńskim, Bytom 1967, s. 99. Z Čech přišel roku 1811 do Frenštátu také pekař Emanuel Wichera, oženil se tu, otec frenštátského malíře a fotografa Jana Wichery, děd akademického malíře Rajmunda Wichery, narozeného r. 1867 ve Frenštátě. O rodině Wicherů pojednám zde příště.
- 3) Mat. křtů, sňatků a úmrtí Frenštát p. R. tom II, s. 7. U zápisu křtů je připsáno soudobou rukou, že Václav Donay zemřel ve Skočově 6. května 1796. Jeho sourozenci byli Martin, nar. r. 1741, Andreas, nar. r. 1748, Adalbert, nar. r. 1751, Anna, nar. r. 1753, zemř. 1754, Jan, nar. r. 1755 a dvojčata Jakub a Anna, nar. r. 1758.

⁴⁾ Viz B. Indra, Barokní řezbáři a sochaři Weissmannové ve Frýdku, ČSM-B 1988, s. 266–275. Jako sochař byl Donay 20. května 1772 spolu s Carolinou, manželkou sochaře Jana Hrábka kmotrem při křtu ve Frýdku, též 6. prosince téhož roku. Mat. křtů Frýdku tom III, s. 220, 226.

⁵⁾ W. Iwanek, Słownik I. c., s. 65.

⁶⁾ Gen. vikariát Těšín, kostel v Hnojníku, kart. 18. SOA Opava, Podle inventáře starého dřevěného kostela v Hnojníku, sepsaného 10. 12. 1804, byl na hlavním oltáři obraz Nanebevzetí P. Marie, malovaný na plátně od neznámého malíře, na bocích dřevěné sochy sv. Joachima a sv. Josefa, nahoře pak sochy sv. Trojice a obraz sv. Veroniky a sv. Alžběty. Na dřevěném oltářním stole stál tabernákl se sochami 2 andělů, opatřený nahoře baldachýnem. Donay provedl v kostele nepochybně i další sochařské a řezbářské práce na 2 bočních oltářích a na dřevěné vyřezávané kazatelnici, opatřené znakem patrona kostela a na stříšce sochou Dobrého pastýře. Matrika frýdeckého děkanství, rkp. ZVS v Opavě č. 58, s. 221–224, SOA v Opavě.

⁷⁾ Podle kostelních účtů obou kostelů uvádí W. Krause, Grundriss eines Lexikons bildender Künstler und Kunsthandwerker Oberschlesiens, tom I, Opoll 1933, s. 139. Četl však mylně Wladislaus místo správného Wenceslaus.

⁸⁾ W. Iwanek, Słownik I. c., s. 65.

⁹⁾ Słownik artystów Polskich, tom II., Varšava 1975, s. 86–87 uvádí kromě prací, citovaných W. Krausem a W. Iwanekem, ještě jeho práce v Ustroni, pochybuje však o Donayově autorství sochy sv. Floriána v Těšíně, kterou datuje do do roku 1770, kdy pracoval ještě ve Frýdku.

¹⁰⁾ Donay je patrně také autorem sochy sv. Floriána na náměstí ve Frenštátě, postavené nákladem celé obce 7. srpna 1773. Podle zápisu soudobého kronikáře přispěl první na její pořízení částkou 60 zl. měšťan Martin Parma. Viz B. Strnadel, Paměti Jana Kaluse z Frenštátu pod Radhoštěm, Opava 1958, s. 23.

¹¹⁾ Mat. křtů, sňatků a úmrtí Frenštátu p. R. tom II, s. 105. Otec Jakub zapsán Jacobus Duneisis, operarius. Mat. křtů Frenštátu p. R. tom VI, s. 457, mat. sňatků tom IV, s. 6, mat. úmrtí tom V s. 193. Údaje věku při sňatcích a úmrtích byly do matrik zapisovány podle sdělení snoubenců, příp. pozůstalých, a jsou proto často nepřesné a nespolehlivé.

¹²⁾ Byl 9. května 1785 ve Frýdku spolu s Carolinou, manželkou sochaře Jana Hrábka kmotrem při křtu dítěte frýdeckého měšťana. V německém matričním zápise je uveden jako Georg Gwischt, Bildhauer. Mat. křtů Frýdku tom IV, s. 5.

¹³⁾ Anna Donayová, sestra zemřelého sochaře Václava Donaye, se narodila 30. května 1758. Mat. křtů, sňatků a úmrtí Frenštátu tom I, s. 52, 120, tom II, s. 72. Mat. sňatků tom IV, s. 40, mat. úmrtí tom V, s. 271.

¹⁴⁾ Mat. křtů, sňatků a úmrtí Frenštátu p. R. tom II, s. 59, mat. sňatků tom IV, s. 5, 44, mat. úmrtí tom V, s. 143.

¹⁵⁾ Inventáře farního kostela sv. Martina a fil. kostelů sv. Jana Křtitele na předměstí a fil. kostela v Tiché, sepsané frenštátským farářem 22. srpna 1808 uvádějí při popisu oltářů výslovně, že malíři a štafíři nejsou známi. ACO sign. 8291, SOA Opava. Ani G. Wolný ve své Kirchliche Topographie von Mähren, I. Olomoucká arcidiecéze sv. III (Brno 1859) s. 44–48 neuvádí proto při popisu obou kostelů ve Frenštátě a fil. kostela v Tiché žádná jména sochařů a malířů kostelních obrazů.

Výtvarní umělci, umělečtí řemeslníci, místa a objekty uvedené v článku

Biffel Florián, stavitel ve Frýdku.

Donay Jan, sochař ve Frenštátě p. R.

Donay Václav z Frenštátu, sochař ve Skočově.

Franz Antonín z Čech, zlatník ve Frenštátě p. R.

Gelové, malíři v Místku.

Görlch Jakub, zednický mistr a stavitel ve Frenštátě p. R.

Hróbek Jan Josef, sochař ve Frýdku.
 Hvízd Jiří, sochař ve Frenštátě p. R.
 Mocek (Moczek) Fabián, malíř ve Frenštátě p. R.
 Peter Josef, puškař ve Frenštátě p. R.
 Polanský Augustin, puškař ve Frenštátě p. R.
 Polanský František z Frenštátu, puškař v Těšíně
 Polanský Jakub, zámečník a puškař ve Frenštátě p. R.
 Polanský Jan, puškař ve Frenštátě p. R.
 Polanský Jan mladší, puškař v Novém Jičíně.
 Polanský Josef, puškař ve Frenštátě.
 Reisinger Jakub, kamenický mistr.
 Sauer Jan Kristián, stolař a řezbář ve Frýdku
 Weissmannové, sochaři ve Frýdku.
 Zapletal Ambrož, stavitel ve Frenštátě p. R.
 Bzí na Pštínsku (Polsko) kazatelnice ve farním kostele.
 Frenštát p. R., socha na náměstí.
 Hnojník, (o. Frýdek-Místek), hlavní oltář ve farním kostele.
 Malá Visla, na Pštínsku (Polsko), hlavní oltář v kostele.
 Skočov (Polsko), sochy u farního kostela a na kašně.
 Těšín (Cieszyn) Polsko, socha na náměstí.
 Ustroň (Polsko), sochy před kostelem.

Ó ZNAKU STARÉHO JIČINA

Jaromír Kapusta

Panovníci, církevní hodnostáři a velká městská centra užívaly své pečeti a znaky až od raného středověku. Potřeba pečeti nejrůznější důležité právní dokumenty, jakými byly např. kupní smlouvy, testamenty či svědectví, byrokratické obecní správy a celkový nárůst písemné dokumentace v průběhu 16. a zvláště 17. století si vynutily také u většiny menších městeček, jakým byl Starý Jičín, a později i u venkovských vsí pořízením vlastních pečeti. Zatímco vesnice do pečeti svého obrazu přebíraly nejčastěji znamení symbolizující povolání obyvatel nebo pěstované zemědělské plodiny, které nikdy neměly charakteru skutečného znaku, u městeček tomu bylo poněkud jinak. Vrchnost se sama starala o vybavení svého poddanského městečka pečeti a často také určovala jeho symboliku. Ta byla většinou odvozena z erbu příslušného feudála, ať již byl převzat erb celý, nebo jen jeho některé části. Takové znamení, umístěné na pečeti do štítu a užívané takto

i mimo pečetadlo, např. na průčelí radnice, na městské pokladně apod. plnilo už funkci skutečného znaku. Udělení znaku a pečeti se dalo vydáním listiny, a to buď feudální vrchností, nebo ve výjimečných případech přímo panovníkem. Někdy však vešel znak v užívání, aniž byla jeho podoba písemně kodifikována.

Lze jen těžko říci, jak tomu bylo v případě Starého Jičína. Obec, poprvé zmiňována v roce 1263¹⁾ a jako „staré město“ již roku 1396²⁾ připomíná se s titulem městečko od roku 1497.³⁾ Své první pečetadlo si však pořídila až roku 1661. Typář nese ve štítě část erbu tehdejšího majitele starojického panství Wolfganga Fridricha Hoffmanna z Grünbüchlu (v letech 1651–1664).⁴⁾ Bez jehož vědomí nemohlo městečko znak v této podobě užívat, takže se zřejmě Hoffmann na jeho tvorbě podílel. Hoffmannové z Grünbüchlu, původem štyrská rodina, od 16. století usazená i na Moravě, nosili ve svém rodovém erbu znamení kozla a snopu⁵⁾ a tyto symboly se také objevují na nejstarším starojickém pečeti.⁶⁾ Znamení jsou položena na štít a provázena kruhovým opisem v latinské řeči: SIGILLVM. ALTITSCHENENSIS. ANO. 1661. I když pochopitelně neznáme jejich barvy, lze je

Otisk pečeti Starého Jičína, pořízené v roce 1661

Foto SOA Opava

snadno dovést právě z erbu Hoffmannů.⁷⁾ Správný heraldický popis starojického znaku, který byl běžně užíván ještě v minulém století, tedy zní: polcený štít, v pravém zlatém poli červený korunovaný kozel ve skoku, obrácený do středu štítu, v levém červeném poli postavený zlatý obilní snop.⁸⁾

Ve druhé polovině 19. století došlo k zásadní změně znaku městečka, neboť od té doby byla na obecních razítkách zobrazována silueta starojického hradu.⁹⁾ Vyobrazení hradu Starý Jičín, objevující se na razítkách ještě v roce 1945, zachycuje však konkrétní věc, nikoliv obecní symbol. Šlo tedy o znamení heraldicky nevhodné a navíc esteticky nepřekrásné.

Proto MNV ve Starém Jičíně přikročil k jednání, směřujícímu k nahrazení znamení starým historickým znakem městečka, který je pěkným symbolem jeho bohaté minulosti. Po konzultacích s PhDr. Karlem Müllerem ze Státního oblastního archivu v Opavě byl výtvarným řešením znaku pověřen Miroslav Sopuch, výtvarník Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně. Používání starého heraldického znaku z roku 1661 schválila rada MNV Starý Jičín na svém jednání v lednu 1989 pod č. j. 121.1./43 a postoupila jej k vyjádření a posouzení komisi pro otázky znaků měst archivu správy ministerstva vnitra a životního prostředí České socialistické republiky. Ta se vyjadřuje, konzultuje i registruje nejen znaky měst, ale i ostatních obcí, avšak s výhradou, že užívání znaků měst jiným obcím

Znak Starého Jičína –

výtvarné řešení Miroslav Sopuch, foto Jan Číp, 1989

než městům nepřísluší. To však nic nemění na skutečnosti, že řada obcí znaku, zvláště svého historického znaku, užívá, a to při nejrůznějších slavnostních příležitostech, na pozvánkách, hlavičce obecního zpravodaje apod. Nejinak tomu bude i v případě Starého Jičína. Případ našeho městečka by mohl a měl sloužit jako podnět i pro jiné obce v naší oblasti.

Poznámky:

- 1) „Yschin cum castro et circuito“ (Jičín s hradem a újezdem) – k tomu viz rukopisnou práci PhDr. Jaroslava Zezulčíka.
- 2) „die alte Stadt“. Viz CDM XV, n. 360, p. 314–315.
- 3) Adolf Turek, Hrad a panství Starý Jičín, Nový Jičín 1978, s. 33.
- 4) Tamtéž, s. 80–82.
- 5) Hoffmannové z Grünbüchlu měli ve znaku křížem čtvrcený štít, v prvním a čtvrtém zlatém poli vzpřímeného kozla s korunou, ve druhém a třetím červeném poli zlatý svázaný snop s klasy vzhůru; na srdečním štítku byl zlatý korunovaný lev v modrém poli. Klenoty byli rostoucí zlatý kozel, rostoucí zlatý lev a tři pštosí péra. Podle A. Turka, Hrad a panství, s. 81.
- 6) Symbol kozla a snopu se objevuje také na pečeti z roku 1664 Horního Města na severomoravském hoffmannovském panství Janovice u Rýmařova. Viz Jiří Čarek, Městské znaky v českých zemích, Praha 1985, s. 146–147.
- 7) Barevné vyobrazení znaku Starého Jičína viz u J. Čarka, Městské znaky, v barevných přílohách.
- 8) Ve znaku Horního Města z roku 1664 podle vyobrazení J. Čarka, Městské znaky, s. 146 kozel nemá korunu.
- 9) J. Čarek, Městské znaky, s. 357; kde i starší literatura; Věra Steinbachová, K otázce znaků měst a městeček v okrese Nový Jičín, VSONJ 4, 1970, s. 48 (kozla ve starém znaku však mylně považuje za koně). Václav Severa, Okres Novojičínský, Vlastivěda moravská, Brno 1933 neuvádí znak městečka vůbec.

MALÍŘ EDUARD VEITH

Sylva Dvořáčková

V loňském roce uplynulo 130 let od narození významného malíře – novojičínského rodáka – Eduarda Veitha. Poměrně rozsáhlá kolekce jeho děl ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně a zachovaná malířská výzdoba některých budov napovídá, že tento autor byl nadaným, všestranně zaměřeným umělcem, který mistrně zvládal dekorativní malbu v interiéru i jemné obrázky malované olejem, pastelem či tužkou. Úspěšně se účastnil významných uměleckých soutěží, konkursů a výstav ve Vídni i v dalších městech. Podobně jako jeho současníci – malíři Julius Berger, Wilhelm Vita a Hanuš Temple (narodili se v Novém Jičíně, kromě Templeho, který pochází z Litvle) – pobýval sice převážně ve Vídni, ale neztrácel kontakt se svým rodným městem. Svědčí o tom Veithova účast na výstavách v Novém Jičíně i zájem o jeho osobu ze strany vlastivědných časopisů a novin vydávaných na Kravaňsku.¹⁾

Eduard Felix Veith se narodil 30. března 1858 v Novém Jičíně v rodině malíře pokojů Julia Veitha a jeho ženy Susanny, rozené Schleifové.²⁾ V rodné matrice je uvedeno jako místo narození čp. 373, kterému odpovídala tehdejší Feldgasse 10. Je však známo, že Veithův otec se po svatbě přestěhoval na Niederthorstrasse 52 (dnešní tř. Rudé armády č. 52, dům dochován ve špatném stavu), čp. 673. Podobnost dvou popisných čísel ukazuje spíše na chybný zápis v matrice.^{3), 4)}

Otec se zabýval dekorativní malbou, i matka byla umělecky zaměřená. Již od mládí se u chlapce projevovalo malířské nadání, proto jej otec brzy zaměstnával při pomocných pracích. Rodinu Veithových často navštěvoval starý muž, bývalý sládek z Kladska. Často hovořil o svém zemělém synovi, který snad kdysi byl nadaným žákem vídeňské akademie. Předpovídal tehdy asi desetiletému chlapci, že se z něj stane významný umělec, a přinášel mu kresby a akvarely svého syna, aby se jejich napodobováním učil. Po ukončení obecné školy a nižší reálky nastoupil do učení ke svému otci, aby se zdokonalil jako dekorativní malíř a vyučil se řemeslu malíře pokojů. Otec se samozřejmě předpokládal, že jednou převezme živnost. Brzy však poznal, že chlapec má mimořádné nadání. V 15 letech jej vzal s sebou na Světovou výstavu do Vídně. Eduard po absolvování předběžných studií vstoupil na tamější Školu uměleckých řemesel rakouského muzea do třídy Ferdinanda Laufberga.⁵⁾ Veith ve svých autobiografických poznámkách píše: „Tento umělec měl velký talent a byl výjimečným učitelem, ve všem zběhlým. V důsledku delšího pobytu v Paříži byl dobře seznámen s tehdy moderními snahami nejvýznamnějších francouzských malířů a byl také schopen předat své vědomosti žákům. Zavázal si mne vělejšími díky a ještě dnes jako šedesátiletý stále poznávám, jak výstižné byly jeho rady, jak bezpečně vedl mne a další své žáky a jak mě vždy vytrévalo, když jsem někdy později opustil jím vytýčenou cestu.“⁶⁾

V roce 1878 se v Paříži konala Světová výstava. Profesor Laufberger navrhl pro výstavní budovu sgrafita, která však pro zaneprázdněnost nemohl realizovat. Pověřil touto prací svého nadaného žáka Eduarda Veitha, který zakázku převzal a dokončil. Tímto absolvoval čtyřleté studium na Škole uměleckých řemesel. Po návratu z Paříže žil krátkou dobu v Novém Jičíně u svého otce, kterému pomáhal při vymalování několika kostelů, synagog a slavnostních sálů. Pak odjel do Terstu, aby provedl zakázku na dekoraci, a navštívil také Benátky. Z Itálie se vrátil do Vídně, kde se živil příležitostnými zakázkami – spolupracoval na dekorativních malbách, ilustroval. Tehdy dostal významnou zakázku – výzdobu nového velkého kostela Donna Balascha v Bukurešti. Práce dopadly úspěšně, a to mu přineslo další zakázky – strop pro palác krále Carola, několik nástěnných obrazů pro zámek Manesti, který tehdy patřil rumunskému velvyslanci ve Vídni Vacarescovi, zakázky pro argentinského velvyslance. Veith měl tehdy ve Vídni ateliér společně s Isidorem Kaufmannem, předním malířem žánrů. Po vyčerpání úspor se vrací zpět do Nového Jičína. V této době pracuje na výzdobě vil rodiny Hückelů. Ve vile Augusta Hückela (ul. Revoluční č. 34, dnes budova dětské ozdravovny) v místnosti, která zřejmě sloužila jako jídelna, se zachovaly tři olejomalby na plátně vsazené do dřevěného obložení na stropě. Prostřední plátno – kruhového tvaru, je signováno „E. Veith 1882“. Je značně poškozeno. Dvě krajní plátna mají tvar čtverce. Některé z obrazů, vsazené původně do dřevěného ostění, jsou nyní ve vlastnictví Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně. Všechny spojuje shodný styl malby, který dokazuje, že práce vznikaly v krátkém časovém období rychle za sebou. Témata výjevů svědčí o tom, že zakázka byla určena pro jídelní místnost (Kuchtík s bábovkou, Kuchtík s pečenou husou, Děvče s pohárem vína, Děvče se zeleninou a husou). Vila Johanna Hückela (ul. Revoluční č. 32, dnes kožní oddělení OÚNZ) byla postavena ve stejném stylu a době jako sousední

Eduard Veith – nástropní malba ve vile Johanna Hückela (detail),
dnes kožní oddělení OÚNZ v Novém Jičíně
Foto L. Kment, 1989

vila. Zachovala se nástropní malba na štukové omítce signovaná „E. Veith 1882“ (viz foto). Přestože je částečně poškozená prasklinami, lze usuzovat ve srovnání s pracemi ve vedlejší vile na kultivovanější výtvarný projev, který kromě malířské řemeslné zručnosti, charakteristické pro všechny Veithova díla, nepostrádá lehkost a fantazii a dokazuje dokonalé zvládnutí perspektivy – zvláště obtížné pro stropní malby. V 80. letech Veith pracoval také na malířské výzdobě krajského soudu (ul. Gottwaldova č. 1, dnes budova ONV) a spolu se svým otcem na výzdobě Spolkového domu (ul. Gottwaldova č. 5, dnes Státní divadelní scéna).⁷⁾

Po dokončení těchto prací jel podruhé do Paříže, tam však za jeden a půl roku neobdržel žádné zakázky, cestoval pak ještě do Nizzy a Monte Carla, kde jej dostihla zpráva, že za své sklyc k vymalování Pražského německého divadla (dnešní Smetanovo divadlo) dostal první cenu. Maloval osm nástropních obrazů a oponu. V roce 1887 byla vypsaná soutěž na malířskou výzdobu započaté stavby Německého národního divadla ve Vídni. Veith, který měl v té době 29 let, zvítězil a vyzdobil freskami hlediště a proscénium. Po provedení této objednávky získal Veith značný vzhlas, obdržel zakázky na dekorativní malby od Gutmana, Rothschilda, hraběte Seijerna, také na Rudolfinum v Praze. Z 68 účastníků konkursu na výzdobu stropu Mariateraziánského sálu v Hofburgu získal cenu, maloval tam také 14 lunet pro nový slavnostní sál. Provedl výzdobu divadla Unter den Linden v Berlíně a dnešního divadla Zdeňka Nejedlého v Ostravě, spolupracoval s archi-

tekty F. Fellnerem a H. Helmerem – staviteli brněnského divadla; vytvořil také mnoho portrétů.

V roce 1905 byl jmenován profesorem na Technické vysoké škole ve Vídni, kde žil s kratšími přestávkami trvale od skončení studií. 26. 7. 1911 tam uzavřel sňatek v kostele u sv. Štěpána.⁸⁾ Ani v pozdějších letech neztrácel kontakt se svým rodným městem, účastnil se nejen výstav ve Vídni, ale obesílal i výstavy v Novém Jičíně.

V roce 1901 vystavoval na XXVIII. výroční výstavě v Domě umělců ve Vídni. Z dalších autorů tam figurovali například Antonín Hudeček, Alfons Mucha, Hanuš Temple a Julius Berger. V roce 1892 získal Veith u příležitosti konání výroční výstavy medaili arcivévodů Karla Ludwiga, v roce 1893 akademickou uměleckou cenu a v roce 1896 stříbrnou medaili. Na výstavě bylo prezentováno 674 obrazů, kreseb, grafických prací a soch; tři olejomalby E. Veitha byly uvedeny jako prodejné, ve srovnání s ostatními vystavenými pracemi za poměrně vysoké ceny⁹⁾ O rok později se ve vídeňském Domě umělců konala tzv. Podzimní výstava 1075 uměleckých děl. Výstava byla také prodejní (kromě obrazů zapůjčených ze soukromého majetku), Veith zde vystavoval čtyři návrhy na stropní malby a dvě malby olejem. Velkým počtem prací byl na výstavě zastoupen Erwin Pendel,¹⁰⁾ vystavovali také Hanuš Temple, František Zvěřina a František Ženíšek.¹¹⁾

V Novém Jičíně vystavoval Veith v roce 1908 na II. umělecké výstavě umělců z Kravařska, kterou pořádal novojičínský muzejní spolek. Bylo vystaveno celkem 139 prací, z toho 11 od E. Veitha. Na výstavě se podíleli všichni autoři, kteří z Kravařska pocházeli nebo jejich tvorba byla s tímto krajem spjata (z žijících např. H. Baar, Fr. Barwig, L. Hohl, L. Jadrníček, A. Kolig, J. Rendt, H. Temple, V. Vita, z nežijících A. Berger, I. Berger, J. Berger).¹²⁾ Výstava regionálního umění a uměleckého řemesla v Novém Jičíně v roce 1920 prezentovala z velké části především dílo Hugo Baara, neboť v podtitulu byla označena jako vzpomínková výstava na tohoto umělce. Konala se v rámci kulturního dne Kravařska a zahrnovala díla regionálních autorů. Bylo vystaveno 266 uměleckých děl, včetně ukázek tiskařských prací a nábytku. Z Veithovy tvorby bylo zastoupeno 5 olejomalb, všechny ze soukromého majetku.^{13), 14)}

Ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně se zachovaly Veithovy práce různých malířských technik i námětů. Z celkového počtu 36 dochovaných prací pochází 13 (oleje na plátně) z výzdoby Hückelových vil. Signaturu mají pouze dva obrazy, ale jejich původ je zřejmý podle stylu malby i způsobu adjustace (nejsou zasazeny do rámu, neboť byly umístěny v dřevěném ostění sálů, ve vile Johanna Hückela se obložení zachovalo jen na stropě). Obrazy byly namalovány v průběhu roku 1882. Je dochováno i několik návrhů na výzdobu sálů jako například dílo s názvem Výjev z pohádky (olej na plátně, U 20) – práce neobvyklých rozměrů 200 x 157,5 cm, která je signovaná „E. Veith Paris 1886“. Autor ji zřejmě maloval za svého druhého pobytu v Paříži. Veithův autoportrét (olej na lepence, U 100) představuje malíře jako muže ve středních letech. Vypracována je pouze část obrazu, pozadí není dokončeno. Portrétní tvorba je zde zastoupena především portréty žen (viz foto na obálce), dochoval se i dětský portrét (Dvě děti v bílých šatech, olej na plátně, U 32). Zvláštní postavení mají obrazy s poetickými náměty představující jakýsi vysněný pohádkový svět (Harfenistka – viz foto na zadní straně obálky, Výjev z pohádky, olej na plátně, U 40). Sbírkou Veithových prací doplňuje několik studií a kreseb perem, uhlem a tužkou.

Eduard Veith byl představitelem generace realistických malířů závěru 19. století, kteří pracovali především na společenskou objednávku, ať už od soukromých osob, většinou majetných průmyslníků, nebo kulturních institucí; byl váže-

Eduard Veith – nástropní malba ve vile Johanna Hückela (druhý detail)

Foto L. Kment, 1989

ným a uznávaným malířem. Ve svých autobiografických poznámkách, které věnoval vídeňskému časopisu *Moderne Welt*, napsal: „Dnes je mi 61 let; celý můj život byl téměř jedním pracovním dnem: přece však mě učinil šťastným tak velice, že bych jej nechtěl s nikým měnit.“¹⁵⁾

18. března 1925 E. Veith náhle zemřel po operaci ve Vídni.¹⁶⁾

Poznámky:

- 1) V roce 1941 nechal tehdejší starosta města Ernst Schollich na dražbě ve Vídni zakoupit pro novojičínské muzeum obraz E. Veitha Jaro. Srv. *Ein Lebensbild vom Neutitscheiner Kunstmaler Eduard Veith*. In: *Deutsche Volkszeitung für das Kuhländchen*, 16. 5. 1941.
- 2) Státní oblastní archiv Opava, sbírka matrik, rodná matrika římsko-katolické fary Nový Jičín, Tomus VI, fol. 403, NJ - I - 11. Dle laskavého zjištění PhDr. Karla Müllera.
- 3) Srv. *Ein Lebensbild*, c. d.
- 4) Jako tzv. Veithův dům je občany města Nového Jičína v současné době nazýván dům č. 14 na Revoluční ulici. Označení zřejmě vzniklo pro nápadnou sochařskou a reliéfní výzdobu a fresky na schodišti, které však nepotvrzují styl profesionální kultivované malby. Ani datace na štítě (1906) nenasvědčuje na souvislost s E. Veithem, který žil v té době trvale ve Vídni. Prvním majitelem domu byl sochař Adolf Klein. Srv. odstupní smlouva z 20. 7. 1905 v pozemkové knize Nového Jičína č. 1362, Státní notářství v Novém Jičíně.
- 5) Ferdinand J. V. Laufberger (1829–1881) – malíř a grafik, maloval historické obrazy, krajiny, ilustrace; studoval na pražské, pak vídeňské akademii. Od roku

1868 byl profesorem na Škole uměleckých řemesel ve Vídni. Toman, P.: Nový slovník československých výtvarných umělců, II, Praha 1947, s. 13.

- 6) *Moderne Welt* č. 11, 1919, s. 8.
7) Bouda, T. *Architektura v Novém Jičíně, na přelomu 19. a 20. století*, VSONJ 37, 1986, s. 32.
8) *Srv. pozn. 2.*
9) *Katalog der XXVIII. Jahres - Ausstellung in Wien*, Wien 1901.
10) Erwin Pendel, - vídeňský malíř, krajinář. Kolem roku 1911 maloval akvarely z Nového Jičína, některé jsou ve sbírkách OVM v Novém Jičíně.
11) *Katalog - Herbstausstellung*, Wien 1902.
12) *Katalog der II. Kunstausstellung - Künstler aus dem Kuhländchen*, Neutitschein 1908. Mezi vystavenými obrazy bylo i Veithovo dílo s názvem *Začátek podzimu*, které na výstavě ve Vídni v roce 1901 bylo nabízeno za 8 000,- K a na této výstavě v Novém Jičíně za 1 600,- K. Přesto byla Veithova díla i zde oceněna - v poměru k ostatním vystaveným pracem - nejvyššími cenami.
13) *Katalog der Ausstellung für heimische Kunst und Kunstgewerbe*, Neutitschein 1920.
14) Na výstavě *Krasoumné jednoty pro Čechy* pořádané v roce 1894 v Praze Veith vystavoval obraz sv. Cecílie, který je v časopiseckých autobiografických státech uváděn jako jeho nejslavnější obraz. *Srv. Toman, P.: Nový slovník, c. d., s. 642.*
15) *Moderne Welt, c. d., s. 9.*
16) Kromě uvedených archivních pramenů a literatury bylo k životopisu E. Veitha čerpáno z následujících titulů:
Fuchs, H.: *Die österreichische Maler des 19. Jahrhunderts*, Wien, 1974, Band 4., s. 106.
Das Kuhländchen 7, 1926, s. 192;
Eduard Veith. In: *Heimatfreude*, 2. Band, Folge 6, s. 121-124;
Kačer, J.: *Moravské malířství 2. polovina 19. století*. In: *Katalog výstavy Moravské malířství 2. polovina 19. století*, Kroměříž 1981, s. 11.

Z PYTLÁCKÉHO FOLKLÓRU

Antonín Satke

Svět pytláků s celým jejich barvitým a napínavě dobrodružným životem dal spisovatelům nejednou podnět k napsání zajímavé črty, povídky i delšího vyprávění. Ústředním motivem bývá nejčastěji konflikt hajného s pytlákem - vzpomeňme např. pěkné povídky Marie Ebner Eschenbachové *Krambambuli*.¹⁾

Pytlácké historky se nepochybně hojně vyprávěly v mysliveckých kruzích, ale dostaly se i do širokých lidových vrstev. Ústní slovesnost, jestliže se staly její součástí, nakládala s nimi po svém, t. j. přetvářela je a nehléděla přitom na jejich pravdivé jádro.

Je zajímavé, že pytláčení bylo v starší době dost rozšířeno i mezi horníky.²⁾ Tehdy bylo ještě např. na Kladensku a na Ostravsku více lesů a chytit zajíce do oka na panském poli se nepokládalo ze strany pytláků za nějaký velký přestupek, tehdy bylo zvěře také mnohem více než dnes.

Pověstným pytlákem byl na Kladensku Alois Kolářík. Historky, které se o něm vyprávěly, se staly součástí hornického folklóru, neboť se tradovaly i mezi horníky, a v jedné se dokonce mluví o Koláříkovi jako o hrdinovi, který prý dal nečekaný směr jedné ze stávek kladenských horníků.³⁾ To je ovšem folklorizace, Kolářík nic takového nepodnikl. I když se s horníky stýkal a jednou dokonce i fáral, pracovat se mu nechtělo - byl to skoro pytlák z povolání. Přesto je pro nás tím zajímavější snaha lidových tvůrců včlenit do hornické ústní slovesnosti i takovou postavu.

Jednou z nejrozšířenějších pytláckých humorek je vyprávění o tom, jak četníci (nebo hajný) přijdou najisto k pytlákovi, neboť jej stopovali a viděli právě vcházet domů i s kořistí. Pytlák, když to zpozoroval, vhodil srnce do kolébky, přikryl a ženě naporučil, ať si rychle lehne do postele, a když četníci vešli, zapřísahal se, že přece nikde nebyl, neboť mu žena právě porodila dítě. Pytlák řekne četníkovi, ať mu dítě pokolébá, on že půjde s panem vrchním udělat po domě prohlídku. Nic pochopitelně nenašli a odešli s nepořízenou - a mladší strážmistr netušil, že kolébal potichoučku srnce.

Tato pytlácká humorka se vypravuje v různých krajích v Čechách i na Moravě, i na Kravaňsku ve Veřovicích,⁴⁾ opět a opět se přetiskuje v lidových kalendářích a časopisech⁵⁾ a z Ostravska je známa jako humorka vypravující se o hornickém pytlákovi ze Suché.⁶⁾

Nejen tato humorka, ale většina pytláckých historek vůbec má ráz humorných vyprávění, a celkem řídký je případ, kdy humorná folklorní látka nabude charakteru vážného příběhu, jenž nebyl dokonce v lidovém podání daleko od toho, aby se stal v ústech vyprávěče tragickou událostí. Takovým je vyprávění z Kateřinic. Vypsal je Oldřich Podešva z Kateřinic, bohužel nedalo se již zjistit, je-li toto jeho vyprávění stylizovaným ztvárněním, nebo přejal jeho obsah v této podobě již z tradice.⁷⁾ Uveřejňujeme zde jeho pytláckou humorku i s vylíčením pytláckého života v hukvaldských lesích:

Pytláctví bujelo a mělo kouzlo romantiky. Po lesích chodily tlupy 20-30 lidí, obvykle v obličejích začerněných. Hajní a lesní úředníci s nimi ničeho nesvedli, ježto pytláci byli ke všemu odhodláni. Bývali to obvykle lidé z velké dálky, které k pytláctví sváděla daleko častěji náruživost, nežli bída, a ti pohubili velmi mnoho zvěře, které tenkrát bylo v lesích daleko více než nyní. V nynější době je polovina těchto lesů vykáčena.

Avšak i lidé z nejbližších vesnic pytláčili a prodávali svou kořist. Nebylo tehdy ničím vzácným koupit od pytláků srnce, ba i jelena. A v panském hostinci, kde se tehdy stravovali svobodní úředníci velkostatku, bývalo často na jídelním lístku zvěřina, o jejímž původu panští strážníci nebyli v pochybnostech, ale nevěřili si toho.

V této době mívál lesní adjunkt 80-120 zlatých ročně, a s tím by byl ovšem mladý a veselý mládenec těžko vyšel a tak musel vypomoci les. Když byl v hostinci jeho řád až příliš vzrostl, dojel si hostinský několikrát s vozem do lesa pro dříví, řád se smazal a byla spokojenost na obou stranách. Šenkýř měl dříví na palivo, myslivecký mládenec mohl zase pít a kouřit.

Ale na světě nic netrvá věčně a tak i tyto idyllické časy najednou přestaly. Úředníkům bylo služné zvýšeno, ale všechny nepořádky nadobro a navždy zamezeny.

Přítom došlo i na pytláky. Byly zavedeny proti nim i zvláštní pochůzky, jimž se říkalo „štrafunky“ a jichž se zúčastnilo někdy padesát až sto četníků, zdaleka široka potají povolovaných, k nimž byli přidáni hajní, myslivci a lesní, takže celý „štrafunk“ zahájilo až 150 dobře ozbrojených lidí, kteří podle předem promyšleného plánu táhli skrze lesy. Stalo se, že překvapili v lese větší tlupu pytláckou a roz-

poutala se hotová bitva. Z obou stran se střílelo jako ve válce a o některých těchto bitvách se mluvilo v dalekém okolí ještě po mnohých desetiletích.

Hajný Kvapil padl na pytláka právě ve chvíli, když mu zastřelil srnec. Takové setkání dopadlo tehdy málem velmi krvavě. Lesník i pytlák stáli proti sobě, pušky v rukou, zamračení, připraveni na zápas.

„Modli se desatero!“, zvolal lesník.

„Dobrá, pomodlím se, napřed já, a potom vy!“

„Platí.“

Pytlák začal odříkávat desatero, maje však pušku stále pohotově, a když řekl „sedme nepokradeš“, křikl lesní: „Dostl! Víš tedy dobře, že Bůh zakázal krást, proč tedy okrádáš arcibiskupa?“

„Odpověď dám později, teď vy se pomodlete desatero!“

Ale jak (lesník) vykřikl „Nezabiješ!“, zabil ho zase pytlák:

„Dostl! Víte tedy také, že Bůh zakázal zabíjet, proč tedy jste zastřelil mého synovce Frantu, když jste se s ním v lese tak jako teď se mnou setkal?“, tvrdě a hrozivě mluvil stařec.

Lesník se zachvěl a sklonil hlavu. Chtělo se mu říci, že se mu Franta protivil, že nechtěl vydat pušku a jít s ním, ale uznal, že to vše byla jen planá slova, kterými se neomluví vražda člověka, třeba by podle zákona byla beztrestnou.

„Máš pravdu“, řekl temně, obrátil se a šel v pokoji od pytláka i od zabitého srnca.

Pytlák srnec sebral, odnesl, na druhý den ale přišel do myslivny k lesnímu: „Pane fořte, viděl jsem, jak jste šel do sebe, a to mnou hnulo. Mohlo se stát, že by tam jeden z nás zůstal ležet. Taky já jsem šel do sebe. Chybili jsme oba, a když vy jste svou chybu doznal, já ji také doznávám. Zde máte mou pušku, vezměte si ji, ode dneška už do smrti nebudu pytláčit!“

„Ať je mezi námi boží pokoj!“

Podali si ruce a oba byli v nejhlubších hlubinách duší pohnuti.

„A věřte, že od této chvíle si toho člověka vážím více, než kteréhokoliv kavalíra, co sem jezdil na honyt“, končil starý šedivý fořt své vyprávění.

Pisatel vypráví tuto historku jako příběh, který se skutečně přihodil, tedy jako „vyprávění ze života“, jak bývá podobný žánr ve folkloristice označován. Není to však nic jiného, než adaptovaná folklórní látka, známá jako humorka, vyprávějíci se o zloději, který byl dopaden při krádeži peněz. V takové podobě ji známe ze Štramberka: Čeledín uvidí zloděje, který se vloupal do sklepa, kde měl hospodář ukryté peníze. Vzbudí hospodáře, oba jdou k okénku a vidí, jak zloděj při svíčke počítá peníze.

Pravil sy akorat: „Něsmim hřešyť. Pan farař dycky pověda: Sedme nĕpokradeš! Tož ja se musym podleva toho tež řydít.“ A dycky čytal peníze: „Jedna, dvě, tři, čtyry, pět, šest“ a dal ych na jednu stranu na hromadku. Potem pravil: „Sedme nĕpokradeš!“, a položyl ten jeden na druhu stranu. A tak čytal, ež měl fšecky peníze rozčytane. Potem tu velku hromadu zebrał do míška, převazal, zhasnul a lez đuru ven. A ti už tam přy tej đufe čekali. A jak vystrčil hlavu, tož ho lapli a vytahli ven. Zvazali mu ruky a klepeta a hospodař pravil pacholkovi: „Skoč do staveňa a přyňeš tam dvě žyly!“ Pacholek to doněš a hospodař pravil zlodějovi: „Vidiš, ty sy se držel božych prikazanich, sedme sy nĕpokrad. A my se jich včyl tež buděm držet.“ Obratil ho nabřuch a začla vyplata. Každý raz zlodějovi přypalil na ty zadni lica pořadně a hospodař přy tym čytal: „Jedna, dvě, tři, čtyry.“ Potem oba řekli: „Pate nĕzabiješ!“, a to enem švihli tak na bok. Na a tak vyplacali, ten řval, ale nĕpřestali, ež ych ruky bolely. Potem ho rozvazali a sedlak mu přy tym pravil: „Tož včyl vidiš, ty sy nĕzhřešyl a my tež ni.“ A peníze mu zebrałi a vyhodili ho ven a už bylo hotove.¹⁾

Nejčastěji se vypráví tato humoreska o zloději, jenž takto podle desatera kradl hlávky zelí, jak to čteme např. v kronice L. Hořké Řeka.⁹⁾

Humorka je jistě starého data, vyskytuje se i ve folklóru litevském¹⁰⁾ a polském.¹¹⁾ V ústním podání ji pomáhaly udržovat také lidové kalendáře. Tak kalendář Moravan z konce minulého století ji podává tak, jak ji traduje L. Hořká z Hlučína, tj. o krádeži zelných hlávek.¹²⁾

Pytláckých humorek je jistě dlouhá řada, nás zde zajímá nejvíce posun humorného vyprávění do okruhu vážného podání. V našem případě má tato humoreska vlastně již ráz osobní pověsti. Bohužel osobní pověsti ze současné doby nebo z posledních desetiletí se jen málokdy rozvinuly do šíře a nabyly hojnější variability. Jen silné nebo výjimečné osobnosti — ať už pro své četné čtverácké kousky nebo pro podivínskou nebo výstřední povahu apod. — se staly terčem pozornosti ostatních obyvatel. K tomu, aby se tak stalo, je potřebí zpravidla většího počtu odvážných kousků nebo nejrůznějších čertovin. Jedna nebo dvě historky, i když se vážou k určité osobě, jak tomu je v našem případě, nemají valnou naději, že se udrží delší dobu při životě.

Lze ještě dodat, že pytláckému folklóru věnoval ve třicátých letech dosti místa vlastivědný sborník Kravaňsko. Byla zaznamenána pověra, jakých „čarů“ měl pytlák použít, aby byl lov úspěšný, aby ho myslivci nespátřili a aby byl chráněn před jejich koulemi.¹³⁾ Celá řada pověstí kolovala o polesném Ovesném v Mořkově (Libor Ovesný byl vskutku na přelomu 18. a 19. století nejprve úředníkem na Starém Jičíně a pak polesným v Mořkově), který krutě trestal pytláctví i jiný lesní pých a který dával obráceně okovat svého koně, aby nikdo nezjistil, kde právě jezdí, aby tím snáze pytláky přistihl. Pro své zlé skutky prý neměl ani po smrti pokoje.¹⁴⁾ V Hodslavicích si prý pytláci říkali „Zelená garda“, chodili v maskách v celé tlupě a jednou prý zajali revírnicka, přivázali ho ke stromu, kde si pobyl několik dní, ale když ho lidé osvobodili, pak byl nakonec s těmito pytláky zadobře.¹⁵⁾ Tragičtější dopadla srážka mezi pytláky a lesním personálem na Trajačce a v lesích u Domorace. Byla o tom složena i píseň, jejíž text je známý.¹⁶⁾ A nakonec něco humornějšího:

Za starých dob bylo u nás hodně pytláků. Bylo jich tolik, že se nebáli myslivců ani hajných. Když náhodou některého hajného chytli, tak ho zajali. Ze zastřelené zvěře dali mu večeři a když odjížděli, tak ho teprve propustili.

Jeden z nich — strýc Kelnar z Rybího — políčil si kolem své chalupy oka na zajíce. Protože to bylo v zimě a strýcovi se nechtělo venku hlídat, připadl na chytrou myšlenku. Od ok natáhl do chalupy až k posteli drát a připevnil jej ke zvonku. Když se zajíc do oka chytil, začal jím škubat, drátem potahovat, na strýčka zvonit. Strýc, jakmile zvonek jen cinkl, už byl z postele dolů. A hajdy k zajícovi! Tak si ušádkové sami zvonili umíráčkem.

Jednou se však chytil do oka sám hajný. Zvonek zvonil, strýc vyběhl pro kořist. Jaká jej ovanula hrůza, když místo zajíce shlédl hajného, nemusíte se ani ptát!

Snad dosud stojí strýc Kelnar u okna s otevřenými ústy. Kdo to chceš jistě vidět, jdi a podívej se!¹⁷⁾

Poznámky:

¹⁾ Povídka je obsažena v souboru povídek Ebner-Eschenbachové Dorf- und Schlossgeschichten (1883).

²⁾ Srov. např. pytlácké humorky ve sbírce Marie Majerové — Václav Lacina, Havířské anekdoty, Praha 1949 (povídky Strach a Divoké kachny).

³⁾ O Kolářikovi viz v mém článku Neznámé hornické anekdoty z Kladenska, Český lid 66, 1979, s. 9n.

- 4) Dagmar Klímová, Katalog hornáckých vyprávění. Hornácko. Život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat, Brno 1966, s. 554, č. 173 (Četník kolébá srnce); R. Trnčáková, Kravaňsko III, 1934, Dětský koutek, str. 19 – jiná varianta; Vlastivědný sborník okr. slánského a novostřešického 3, 1925/26, s. 62; z Kladska: Jaromír Jech, Lidová vyprávění z Kladska, Praha 1959, s. 208, č. 90, I. (Vo pytláčích); z polského Těšínska: Alexander Widera, Od Cieszyna do Gogolina, Opole 1978, s. 117, č. 61.
- 5) Srov. K. Scieblo, O raubszykach. Kalendarz Śląski, Ostrava 1968, s. 147 n.
- 6) Radostná země 1, 1951, s. 28 (O saňoku).
- 7) O. Podešva vypsál svou pytláckou humorku a připojil ji jako přílohu k Malému dotazníku č. 34 (dotazník Národopisné společnosti československé při ČSAV z r. 1979). O Podešva (nar. 1906) byl dopisovatelem Národopisné společnosti.
- 8) Cyril Hykel, Lidové povídky ze Štramberka. Radostná země 4, 1954, s. 28, Sedme nepřekadeš. Vyprávěl A. Socha ze Štramberka.
- 9) Ludmila Hořká, Reka. Praha 1964, s. 158n.
- 10) A. Aarne - S. Thompson, The Types of the Folktale, Helsinki 1961, typ 1295 B.
- 11) Dorota Simonides, Kumotry diabla, Warszawa 1977, s. 83, č. 62.
- 12) Moravan, Brno 1897, s. 173.
- 13) František Segefa, Z našich lesů (Začarovaná ručnice). Kravaňsko II, 1933, str. 10–12.
- 14) František Dušek, Polesný Ovesný. Kravaňsko III, 1934, str. 10–12. Viz k tomu i str. 22, dětský koutek, příloha k II. ročníku.
- 15) Jar. Dušek, O pytláčích a myslivcích. Kravaňsko III, 1934, str. 14. Srov. k tomu i Růžena Trnčáková, Pytláci, tamtéž III, str. 25, dětský koutek.
- 16) Ondřej Krumpolc, Zelená garda. Kravaňsko III, 1934, str. 30. Podle sdělení osmdesátiletého Al. Kunetky, Bernartice č. 12, zajížděli hodslavští pytláci ve skupinách s vozy i do lesů v Poodří, kde se s nimi srazili jeho otec i děd, kteří byli oba hajnými (3. třetina 19. stol.).
- 17) Kristína Šabková, Jak si zajáci zvonili umíráčkem. Kravaňsko II, 1933, str. 23, dětský koutek.

O ČIŽBĚ V KOPŘIVNICI

Karel Špaček

Čižba, neboli odchyt ptáků, byla v dřívějších dobách zálibou, dobře známou i u nás. Dosvědčuje to záznam o rozhovoru, který jsem pořídil v roce 1963, v němž mi zdejší občan Robert Holub (nar. 1889), před léty zemělák, původně zámečnický v závodě Tatra a tehdy již důchodce, sdělil některé zajímavosti o této tematice. Poněvadž jde o zálibu snad již zaniklou, chci s obsahem rozhovoru seznámit veřejnost, i když některé termíny jsou pro současníky již málo srozumitelné, popř. neznámé.

Z matčina vyprávění si Robert Holub zapamatoval, že zdejší rektor, předchůdce nadučitele Leopolda Vichy, Malík (vyučoval v nejstarší přízemní, dnes již neexistující škole u starého hřbitova), chytával s oblibou sojky a donášel je do

kuchyně manželce. Sojky a vrány byly zdrojem masité potraviny. Zpěvaví ptáci byli po odchytu podrobeni výcviku a prodávali se milovníkům ptačího zpěvu.

Jak se chytávaly sojky, poznal Robert Holub již jako devítiletý chlapec. Vypravuje se o tom:

„Vzali mě do lesa dva zdejší občané, Dokoupil a Lička. Někde na Mlýnských udělali z chvoji boudu a kolem nastrkali větvičky s lepem. Potom jsme všichni do té boudy vlezli a ti dva začali pískat na čuvíka. Ten se dělal z třešňové kůry. Sojky se na pískání slétávaly a přilepovaly se. Já jsem, celý dychtivý, měl chuť je hned sbírat, ale ti dva mě zadrželi, mám prý počkat na ostatní. Nechtěl jsem věřit, kolik jich nakonec napadalo.

Jiný náruživý ptáčďr za mého dětství byl nějaký Kaupa. Byl snad ševcem, ale v továrně pracoval jako zámečnický. Po nějakém čase se odstěhoval na Polskou Ostravu. Jednou jsem poslouchal v rozhlase závody v kanárčím zpěvu a nějakí Kaupové získali první ceny. Asi to byli z této rodiny. Podle sdělení zdejšího devadesátiletého občana Ferdinanda Seiberta (1872–1966), jenž dětství prožil ve Fryčovicích, byl Kaupa synem fryčovského nadučitele Ed. Kaupy (ve Fryčovicích od roku 1874–1893), jenž ptáky chytal pro maso. Kopřivnický Kaupa líčil na drobné zpěvavé ptáky a obchodoval s nimi. Na své výpravy mě bral sebou. Obvykle jsme se k tomu odchytu vydávali v neděli ráno. Jak se rozednilo, už jsme bývali za Janíkem u Horáka (dnes Tichavský) a líčili na hýly, stehlíky, čížky, křivonosky. Aby měl chycené ptáky doma čím krmit, množil si moly. K tomu účelu měl dřevěnou bednu, uvnitř pobitou plechem, aby se moli nerozlézali. Do ní vkládal staré papuče a sypal peří, aby se měli čím živit. Když potřeboval ptáky nakrmit, šel pro hotové krmivo. Nachytní ptáci se u něho nezdrželi. Míval na ně v Ostravě dobrý odbyt.

Na Indruchovém, u potoka, v plytké vodě, kam ptáci chodili pít, jsme políčili vějíčkou nebo kornoutkem. Na tyčku se daly dobře chytat křivonosky, pod síto vrabci. Též se dělaly drátěné pastičky. Do sítě lze chytat celá hejna. S nimi tu jezdili z Ostravy nebo z Jičína. Síť mám, ale nechytám. Chytám jen jednotlivé ptáky.

Vrány se chytávaly na sněhu do kornoutku. To se udělal ze silnějšího papíru kornoutek a sněh se zbarvil krví. Vrána šla za krví a strčila hlavu do kornoutu. Vnitřek byl potřepán lepem, chytla se a byla naše. Robert Holub míval časem až 40 ptáků, obvykle je na jaře pustil. Špatné zkušenosti má s chovem brkoslavů. Jsou na křídlech pestře zbarvení a objevují se u nás v zimě. Chovají se na rýži. Nadělají hodně neřádstva. Lep jsem si dělal sám, nebo jsem jej kupoval ve zdejších obchodech u Čapky (dnes železářství). Musil jsem však říci, že lep chci na myši, prodej na chytání ptáků byl zakázán.

Jako volavého používal hýla. Stačí vhodného vybrat a není třeba ho cvičit. Dával jsem jej v kleci do živého plota. Pomocí něj chytal jsem obvyklé červenky. Nejlepší proutek na chytání je řepík z akátového listu, rýžová sláma není dobrá.

Další kopřivnický milovník ptáků byl jistý Kotek, původem z Albrechtic. Ptáky choval od dětství. Měl v kleci také slavíka. Po 40 let se věnoval chovu kanárů. Měl různé, žluté, červené a s chochočkou. Také křížence s čížkem a kanočkou. To ovšem vyžaduje značné zkušenosti. Někteří chovatelé se chlubí kříženci z dalších generací, ale to není pravda. Vajíčka kříženců jsou čistá. Kotek sám ptáky nechytal. Výcvičené kanáry posílal na závody ve zpěvu. Kaupu znal. Byl starý a již zemřel. V poslední době choval Kotek již jen několik párů kanárů. V tomto chovu velmi záleží na krmení a s tím jsou nyní těžkosti. O výcviku ptáka ve zpěvu Kotek mluvil, že nejlépe se pták naučí zpívat přirozeným způsobem, pomocí dobrého zpěváka. Němci vyráběli k naučení zpěvu všelike instrumenty. Sám si jako dovedný mechanik vyrobil podle německého návodu složitý aparát

na vodu a stlačený vzduch. Byly to nějaké velké kotly s vodou. Ta se přelávala a stlačovala vzduch. Při tom se otáčel válec jako u klepetáře a byl ve spojení s píšťalami a zazněla hudba a zpěv. Přístroj prodal do Příbora, nový majitel nechal v zimě aparát na verandě. Voda v něm zmrzla a přístroj se stal nepotřebným."

O JMÉNECH KLOBOUKŮ DŘÍVE A DNES

Ludmila Hanzíková

Ložská módní vlna upozornila — zejména dámy — na eleganci klobouku. Během krátké doby se tato pokrývka hlavy stala neodmyslitelnou součástí šatníku moderní ženy či moderního muže. Ať už kupujeme klobouček takový či onaký, vždy je to pro nás **klobouk**. Jak pěkných, rozmanitých, často i vtípných názvů užívali pro své klobouky naši předkové!

Mnohá jména — například pro nízké pánské klobouky se širší střešou — přežívají dosud v našich nářečích. Zejména střední a jihovýchodní Morava představuje samostatnou vývojovou oblast. Kromě vysokých, homolovitých klobouků typu **geverce**, **homolce**, **hromovníku** a jiných, se tady s oblibou nosí nízké a ploché klobouky, a to jako součást lidového kroje mužského. Tvarově, a zejména typickými ozdobami, se samozřejmě liší jen od těch, které nám přináší současná módní vlna.

Starší a ženatí muži na Hané říkají svému klobouku **strěček**, neboť jeho majitel, ženatý či starší muž, je pro své spoluobčany skutečně „strěček“. Jinde se takovému klobouku říká **ženáček**. I v tomto případě je klobouček pojmenován podle svého nositele, ženatého muže — ženáče.

Střebečák, hanácký klobouk se střešou ohrnutou vzhůru, poukazuje na místo své výroby, Střebečín na Boskovicku. Jméno dalšího moravského klobouku — **střečáč** — je zcela průhledné. Jde vlastně o synonymní pojmenování ke spisovnému českému **širák** „široký klobouk“, jehož citově zabarvených nářečních podob „širůch, širůň“ se užívá také pro starý, omšelý klobouk libovolné formy.

Na rozdíl od výše uvedených názvů české nářeční **kapeluš** „klobouk se širokou střešou“, mající obdobu ve východoslovenském **kapeluch**, prozrazuje původ cizí. Východiskem je již středolatinšské **capellus** „klobouk“, jež se k nám dostalo zprostředkovaně přes polské **kapelusz**, které přešlo v době **kapelůš** také na slovanský východ, tedy do běloruštiny, ukrajinštiny a ruštiny.

Není třeba zdůrazňovat, že také oblíbené letní **sombrero** je cizího původu. Dostalo se k nám se španělskou módní vlnou. Také Španělé říkají tomuto klobouku se širokou střešou **sombrero**, což by se dalo přeložit jako „stínidlo“. Španělské **sombra** znamená totiž „stín“.

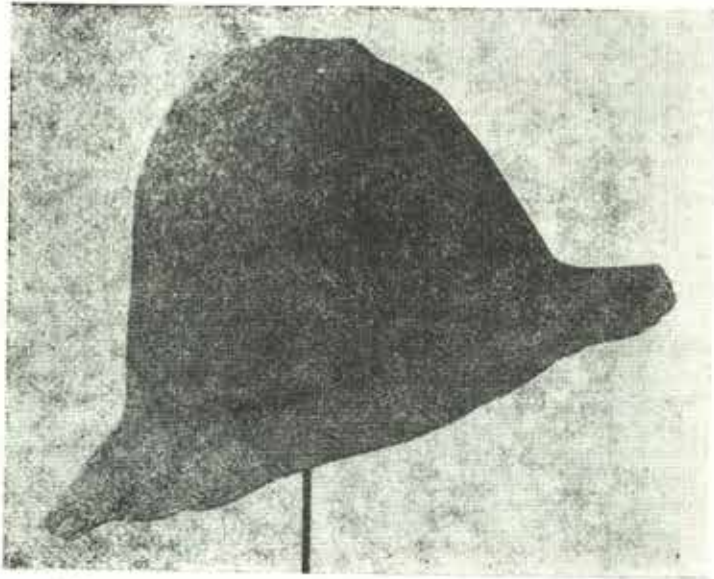
Mexické sombrero, ze sbírek OVM Nový Jičín

Foto M. Lossmann

Počátkem 40. let byly v módě dva typy klobouků se širokou střešou — takzvaný **diplomat** a **respondent**. Diplomat byl plstěný klobouk se zvednutou, olemovanou stříškou, určený především mužům od úřadu — diplomatům. **Respondent** byl spíše reklamní název klobouku. Upozorňoval na to, že uvedená pokrývka pánské hlavy **respondovala**, tj. odpovídala vkusu svého majitele. Slovo **respondovat** je z latinského **respondere**. Jako jména klobouků jsou slova **diplomat** a **respondent** známá dnes již jenom pamětníkům.

Také pánské „**tvrdáčky**“, tedy klobouky s vystuženým dýnkem, mají své názvy. Vedle právě vzpomenutého **tvrdák**, **tvrdas** (od příd. jména **tvrdý**) je to například **buřinka**. Tento klobouk byl módní ve 2. polovině 19. století. Dnes jej nosí jen ti mladí muži, kteří chtějí vypadat originálně, dále členové známé hudební skupiny **Buřinky** či **šáškové** v cirkuse. Byl vysloven názor, že slovo **buřinka** souvisí s názvem italské výroby klobouků v Turíně — **borsalino**. Spíše však půjde o kalk k německému „**Gewitter tulpe**“ helma proti bouři a nepohodě, mající tvar obráceného květu tulipánu. Utvzuje nás v tom další klobouk — **bouřka** — jehož předlohou je německé argotické **Wetterhelm**.

Od obou zmíněných názvů není daleko ke vzniku souznačného pojmenování **mračno** a **lapač**, které znamenává Kottův Česko-německý slovník z přelomu století. Stejně zastaralý, navíc regionálně omezený, je **kastor** — tvrdý, nízký klobouk s vlasem. Výrobcům klobouků je toto slovo jistě známé. Je to totiž název materiálu, vlněného sukna s vlasem, z něhož se vyráběly klobouky. Původně byly součástí tohoto sukna bobří chlupy. A jsme u jádra věci. **Bobr** je totiž latinsky **castor**. Ve francouzštině nabylo druhotného významu „materiál na klobouky“

Klobouk Jaroslava Kříčky, ze sbírek OVM Nový Jičín

Foto M. Lossmann

a odtud „kastorový klobouk“. Spolu s reálií se pak dostal název do češtiny. Nelze však vyloučit ani možnost přejetí tohoto klobouku přes Německo. Pak české *kastor* mohlo vzniknout zkrácením německé složeniny *Kastorhut* „kastorový klobouk“.

Klobouk jako pokrývka hlavy na sebe přirozeně poutá větší pozornost, než ostatní součásti oděvu. Má tedy důležitou funkci estetickou. Stává se buď předmětem našeho obdivu či závidění, nebo naopak terčem kritiky. Spočine-li náš zrak na určitém klobouku s nelibostí, dáváme mu v duchu jména spíše nelichotivá, emocionální. A máme z čeho vybírat!

Snad nejčastěji sáhneme po expresivním *hučka*. Zejména tehdy, když nás vzruší nehezký klobouk dámský. Nářeční *hucáň*, *hucán* však označuje vysoký klobouk pánský, případně jakýkoliv, na němž je patrný zub času. Slovo *hučka* je známé nejméně od doby národního obrození. Spolu s nářečními podobami jde s velkou pravděpodobností o zkomolené německé *Hut* „klobouk“.

Germánského původu je asi také další pojmenování nevkusného, zejména dámského klobouku, a sice *kokrhel*. Je to možná souvislost s již středohornoněmeckým *gügerel* (něm. *Gugerele*) „jakási ozdoba hlavy“. Na rozdíl od *hučky* je *kokrhel* podstatně starší. Již středověcí mravokárci kritizovali tehdejší vysoké a nevábne vyhlížející dámské klobouky: „aby ony na hlavách těch drdolův nenosily, neboť sou ďáblova hnízda, a kokrhelů a rohů velikejch“ (Rokycana, *Postilla*). Jestřábský pohoršeně volá ve svém Vidění: „k čemu sou i ty ohyzdné kokrhele a rohy na hlavách!“

Z původního středověkého jména pro určitý typ dámského klobouku se postupně vyvinulo hanlivé jméno pro nevkusnou, nepěknou pokrývku hlavy.

vůbec. Připomeňme si však, že lidové *kokrhel* je také název rostliny *Rhinathus alectorolophus*, a to pro zvláštní tvar její koruny.

Nepřijemně nám zní dnes už neznámé *švábka*. Před několika stoletími to byl název klobouku s malou stříškou, zhotovený z nápadně chlupatého materiálu. Co do vzhledu nesl silně stopy německého vkusu. Proto se pro něj ujalo jméno *švábka*, odvozené od hanlivého pojmenování Němce – *Šváb*.

Nejen *kokrhele*, ale také *chomůtky* a *měchury* dráždily estetický vkus středověkých mravokárců. Těžko by se dnes asi našla dáma, která by si za blíého dne vyšla do ulic v klobouku se dvěma růžky, trčícími vzhůru. Tento klobouk skutečně připomínal koňský postroj – *chomout*. Co na to Petr Chelčický? Poslechněme si jej: „... ženy s chomouty a s podbradky vešky z ruká jehlicí vybírajíce, kají se své pýchy a svých frejův.“

Pokud jde o bláznivé výstřelky módy, je třeba spravedlivě říci, že muži si s ženami příliš nezadali. Vždyť velký, neforemný klobouk, jaký nosili například jezuité, si právem vysloužil jméno *měchura*. Tvarem totiž silně připomínal ohromný konopný měch – *měchuru*.

Naši předkové „křtili“ také staré, umaštěné a obnošené klobouky. Některá jména se zachovala dodnes.

Například slovácké expresivní *šašir* má svůj pravděpodobný zdroj v neutrálním srbochorvátském *šošir* „klobouk“, doloženém od 18. století. Sama srbochorváština přejala slovo z arabského *šašija* „čepice“.

Další slovácký název – *šlafaň* – má svou předlohu v německém *schlauff* „nenapnutý, ochablý“, což je pro starý, uválený klobouk dost příznačné.

Na Valašsku se takové pokrývce hlavy, ba dokonce i starému hříbu, říká *plzák*, což je odvozenina od *plzky* „slizký, kluzký“. Kromě toho jsou tu názvy *čapůch* a *klapák*. *Čapůch*, *čamůch* jistě souvisí s moravsko-slovenským *čapatý* „nízký a baňatý“ (např. hrnec *čapák*), „plošký a široký (o nose)“. Valašské *klapák* spolu s lašským *klapoč* „starší klobouk, jehož střecha visí (klapí) dolů“ souvisí se slovem *klapět* „bezvládně viset“. Pozor! Nezaměňujme se slangovým *klopňáček*! Toto je už docela příjemně znějící název pro elegantní dámský klobouk s klopenou střešou. Vychází z před. jména *klopený* „skosený“ (střecha klobouku).

Někdy se setkáme se jménem určité věci, po jehož původu a motivaci marně pátráme. Tak je tomu například u moravsko-slovenského *gorič*, *gorič* „nehezký klobouk“. Na Kyjovsku a Ždánsku se tak říká klobouku dámskému i velmi jedovaté houby, podobné klobouku.

Snazší situace je u takzvaných názvů metaforických: určitý předmět byl pojmenován na základě vnější, tvarové podobnosti s jiným předmětem. U klobouků jsou to názvy typu *hrotek*, *kolomaznice*, *korčák*, *minét* a jiné.

Moravské *hrotek* „vysoký mužský klobouk se střešou nahoře otevřenou“ upozorňuje na podobnost s nádobou na dojení krav – *hrotkem*. Jde samozřejmě o reálii zastaralou, stejně jako v případě *kolomaznice*, klobouku z 19. století, vlastně druhu cylindru. Ta se zase nápadně podobala nádobě na kolomaz – *kolomaznici*.

Na Moravě můžeme ještě zaslechnout: „... ten má ale na hlavě *korčáki*“! Jde o velký slamák, v lašském nářečí o hanlivé pojmenování klobouku vůbec. Motivací je zde tvarová podoba klobouku s korcovou nádobkou – *truhlíkem*, z něhož obilí padá do koše. Staročeské *korčák* byla „nádobka, pohár“.

V případě břeclavského nelichotivého názvu klobouk – *minét* – zůstáváme nejistí. Domníváme se, že by mohlo jít opět o metaforické pojmenování. Francouzské *minet* je totiž „košík na sýr“, nebo „koryto na písek“.

ZPRÁVY

Za Stanislavem Šindlerem

Dne 29. března 1989 jsme se rozloučili ve smuteční síni v Bílovci s promovaným filosofem Stanislavem Šindlerem, kulturním a vlastivědným pracovníkem a vynikajícím fotografem. Zemřel nečekaně po krátké nemoci dne 22. března ve věku 66 let. Stanislav Šindler se narodil v dělnické rodině 14. ledna 1923 v Lukavci u Fulneka, kde také vychodil obecnou školu v letech 1929–1934. Do měšťanské školy docházel do Požahy a do Bílovce v letech 1934–1938. Vyučil se pak fotografem a pracoval u fotografa Karla Konvičného ve Fulneku (ze známé muzikantské rodiny), jehož závod po okupaci převzal jako národní správce.

Angažovaně se věnoval veřejným kulturním a politickým funkcím, a proto byl doporučen ke studiu filosofie na fakultě společenských věd na Vysoké škole politických a hospodářských věd v Praze v letech 1949 až 1953, kterou ukončil jako promovaný filosof pro obor dialektiky a historického materialismu. Diplomovou práci zpracoval na téma „Teorie bezkonfliktnosti a dialektika dramatu.“

Po ukončení vysoké školy pracoval u Sm KNV v Ostravě 1953–1954 a pak v l. 1955–1960 v Krajském domě v Ostravě jako metodik a jako krajský inspektor kultury. Jako metodik měl od roku 1955 na starosti tehdejší okres Vítkov, na němž jsem tehdy působil jako inspektor kultury také já a z naší úzké spolupráce se vyvinulo naše trvalé přátelství.

Od 15. 3. 1960 byl Stanislav Šindler jmenován ředitelem zámku Hradec nad Moravicí a setrval v té funkci do 11. 5. 1970. Za jeho působení kanaly se na Hradci koncerty Hradeckého léta a začaly se pořádat soutěže O cenu Beethovenova Hradce. V době od 16. 5. 1970 do 30. 6. 1972 pracoval jako metodik pro fotografii v Okresním kulturním středisku v Opavě. Tehdy ve spolupráci s fotografem Slezského muzea Arnoštem

Pustkou začali promítání barevných diapozitivů v opavském Diafonu.

Od 1. 7. 1972 vrátil se Stanislav Šindler trvale ke své původní profesi fotografa a nastoupil jako vedoucí provozovny fotoslužby OPKS v Bílovci kde pracovala také jeho manželka Marie, rozená Jurčíková (z Fulneku), a kde setrval až do 1. 2. 1983, kdy odešel do důchodu. V Bílovci byl Stanislav Šindler jedním z hlavních činitelů tvůrčí skupiny přátel hudby, poezie a fotografie, zvané Diaekran, jejichž umělecky vysoce hodnotná kulturní pásma překrásných barevných diapozitivů promítaných na tři plátna, byla známá a žádaná v celém širokém okolí. Diaekran dosáhl celkem 14 ročníků v letech 1974 až 1988. Jmenuji zde jen některé tituly z pásma Stanislava Šindlera: Hradecká romance o L. v. Beethovenovi, Fulnecká romance o J. A. Komenském, Zapomenuté chodníčky k Bezručovi, Úsměvné střípky ze života slezského básníka (Franu Smějovi k 80. narozeninám), Poetické vyprávění o Kružberské přehradě, Vyznání městu Bílovci, Všecky krásy světa – pásmo o Praze básníka Jaroslava Seiferta.

Stanislav Šindler zanechal ve svém fotoarchivu velký počet dokumentárních a uměleckých snímků a diapozitivů nejen z města svého mládí Fulneka (např. snímky zničeného města po 2. světové válce), ale také z Vítkovska, ze Spálovska, z Hradce nad Moravicí a z Bílovecka.

Velmi vřelý vztah měl Stanislav Šindler ke Spálovsku, kam dojížděl od roku 1955 za pracovníky vlastivědného kroužku Františkem Šustkem, Antonínem Brňákem a zejména za lidovým písmákem Rudolfem Míkem v Luboměři (1892–1975), s nímž navázal dlouholeté přátelství. Prostudoval celé jeho rukopisné dílo (asi o 6 000 stranách) a výběrem z něho vydal v Krajském nakladatelství v Ostravě v roce 1960 poutavou knížku „Životem na dědině aneb K smíchu i k pláči“. Rudolfu Míkovi věnoval také k jeho nedožitým devadesátinám (1982) pásmo barevných diapozitivů na tři plátna „Kapičky rosy ze života písmáka Rudolfa Míka“. Další pásmo „Zapadlí vlastenci z Oderských vrchů“ (1984) věnoval buditelům a vlastivědným pracovníkům na Spálovsku. Napsal také několik článků a zpráv do časopisů Vítkovsko, Radostná země, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín aj.

Stanislav Šindler dovedl krásu nejen vytvářet, ale také ji lidem nezištně rozdával. Byl přátelský a dobrósrděčný a oplýval optimismem, který kolem sebe šířil. Fotografování po celý jeho život bylo mu láskou a koníčkem. Sám o sobě s úsměvem říkal, že od dob studií do padesátky byl fotografující filosof, potom až do důchodu filosofující fotograf.

František Šustek

Krásné tisky z Novojičinska

Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně uspořádalo na rozhraní února a března 1989 v rytířském sále výstavu tisků z Novojičinska, kterou připravil František Cahel, a jež sledovala vývoj tiskařství do roku 1938 v hranicích současného okresu novojičinského, vycházející především ze sbírek vlastního muzea, okresního archívu, Valašského muzea v přírodě a soukromých sběratelů.

V historickém úvodu byly nastíněny dějiny tiskáren v Novém Jičíně, Odřách, Fulneku, Bílovci, Příboře a ve Frenštátě pod Radhoštěm. Samotná výstava předkládala produkci jen tří tiskáren, které svou vysokou řemeslnou a uměleckou úroveň přesahovaly rámeč regionu.

Novojičinská tiskárna Jana Nepomuka Enderse (1815–1877) zahájila činnost v roce 1849, o rok později začal vydávat vlastní noviny, které však nenašly dostatek odběratelů, proto jejich vydávání bylo zrušeno. Většího ohlasu se dostalo jeho obrázkovému týdeníku, vydávanému v němčině „Die Biene“. Při tiskárně založil Enders i nakladatelství, v němž byla vydána řada tisků, kalendářů, modlitebních knih a kramářských písniček nejen v němčině, ale i v češtině. Tiskárnu později převzal A. Schleich a A. Hosh.

Další novojičinská tiskárna byla založena v roce 1870 tiskařem J. Baronem. Po A. Jahodovi ji získal v roce 1900 pferovský rodák Rudolf Válka, který tiskl pro Josefa Floriana, Jakuba Demla, P. Dostálu-Lutinovi literární měsíčník Katolické moderny „Nový život“, založil týdeník „Kravaňsko“ a vydal první český kalendář na Novojičínku. Po sedmi letech prodal tiskárnu Františku Vyhnánkovi, který

však v roce 1909 zemřel, vdova si pak ze zájemců o koupi vybrala Karla Kryla (1878–1943) a Ferdinanda Scottiho (1882–1952), kteří založili slávu novojičinské tiskárny, jež do roku 1938, kdy v Novém Jičíně působila, vytiskla téměř 600 knih všem významným českým nakladatelům či vydavatelům. Od roku 1936 sice tiskárna pracovala bez účasti F. Scottiho, ale za iniciativní účasti Karla Kryla ml. (1910–1971), který se po nacistickém obsazení pohraničí s tiskárnou přestěhoval do Kroměříže v roce 1938, a tam tiskl do roku 1950.

Příborská tiskárna Jana Richtera (1874 až 1952) byla zastoupena vícebarevnými dřevoryty B. Jaroňka (1866 až 1933), plakáty k uměleckým výstavám i ukázkami dobré knižní tvorby.

Je samozřejmé, že nejvíce tisků bylo vystaveno z produkce závodu pro bibliofilské tisky Kryl & Scotti, včetně vzorníku používaných typů písem.

Většina muzeí v Severomoravském kraji postrádá vhodný fundus pro vertikální vystavování, avšak ani tato skutečnost nebrání tomu, aby bylo pochváleno úsilí novojičinského muzea představit veřejnosti tradici tiskové produkce regionu, i když výstavní náklady neumožňovaly vydání katalogu. Po vypracování bibliografie regionálních tisků by bylo užitečné zaměřit sbírkové úsilí muzea rovněž na postupné získávání regionálních tisků v oboru, který je na okraji zájmů muzeí Severomoravského kraje.

Rudolf Richter

Životní jubileum spálovského rodáka

Letošního roku se dožívá v plné svěžesti 75 let řídící učitel v. v. František Šustek (nar. 26. 7. 1914 ve Spálově), známý vlastivědný, osvětový a školský pracovník. Obecnou školu navštěvoval ve svém rodišti, měšťanskou ve Vítkově a do roku 1934 učitelský ústav v Příboře. V roce 1940 získal aprobaci i pro měšťanské školy a vykonával učitelské povolání v celé řadě škol v Čechách i v zemi Moravskoslezské. Za okupace byl nakonec totálně nasazen. Po osvobození působil na školách národních i hudebních ve Spálově, Odřách, Vítkově a Jistebníku (je totiž

i výborným hudebníkem) a po odchodu do důchodu roku 1979 vypořádává v pádě nutnosti nadále na školách v našem okrese. Vedle činnosti přednáškové se věnoval v období 1945–1985 čilé činnosti publikační v řadě vědeckých, osvětových a vlastivědných časopisů, např. ve Slezském sborníku, v Radostné zemi, Záhořské kronice, Vítkovsku, Zpravodaji klubu genealogů a heraldiků v Ostravě ap. (viz podrobněji VSONJ č. 33, s. 57), ale též v denním tisku a příležitostných sbornících. Redigoval a spoluredigoval vlastivědné časopisy Oderské hory (1947–1950), Vítkovsko (1958–1961) a Oderské hory (1968 až 1972). Spolu s Antonínem Brňákem připravil k tisku publikaci Paměti městečka Spálova od Františka Maršálka (Spálov 1968) a s O. Michalíkovou Lidové tance na Spálovsku (Ostrava 1979). Od roku 1979 je pravidelným příspěvatelem našeho vlastivědného sborníku, v němž věnuje pozornost zvláště historii větrných mlýnů, drobným uměleckým a kulturním památkám a pomístnímu názvosloví, a to v samostatných pojednáních, zprávách a recenzích.

Svému milému a pilnému spolupracovníku přejeme do dalších let mnoho zdraví, pracovního elánu i dalších úspěchů.

Redakce VSONJ

Josef Sudek ve Frenštátě pod Radhoštěm

Je zcela přirozené, že si občané Frenštátu pod Radhoštěm připomenuli 150. výročí objevu fotografie výstavou z díla dnes již světově proslulého fotografa Josefa Sudka.

V letech 1949–1970 zvolil Sudek jejich město za výchozí bod svých letních taulek po Beskydech. Byla to šťastná doba šťastného společenství. Sudek zde našel ochotné ubytovatele i průvodce, kteří ho zavedli do míst, jež už předtím znali, Sudek jim je však ukázal v novém světle, vyňaté z toku ubíhajícího času, prázdným pohledem fotografa jakoby zvětšené. Šel s ním na Niva, na vrchovinu za městem, a hle, už to nebyly známé polnosti střídající se s pastvinou, ale úběžníky ladných

křivek obdařené měkkým světlem večera. Vyšli s ním do hukvaldské obory a ona jim zazněla spřízněností dvou Mistrů – obrazu a hudby – když před jejich očima rodil se Sudkův fotografický cyklus „Janáčkovy Hukvaldy“. Zajeli na Jablůnkovsko, do pralesa Mionší a prožili s ním tichá dobrodružství lamp rozžatých uprostřed lesa, svícnu na stole lovecké chaty, jak roní vosk do moudrých vzpomínek a mrtvých stromů na širém temeni kopce, jež zvolna ztrácejí tvar a mění se v mnohoznačné objekty, podobné abstraktním sochám.

Všude, kam se s ním vydali, učili se „vidět za roh“, jak říkával Sudek, a za tím rohem objevit cosi laskavého, lákavějšího bez vášně, dobrotu spočinutí. Na snímcích, jež jim Sudek daroval (a z nich je celá výstava sestavena) je toto spočinutí zachyceno, ten odkaz k tichu věcí, lesa i kraje, k jemnému rozhovoru obrysů ve světle, jež se jakoby loučí a spíše laská než ozařuje. Snad si to ani tak mocně neuvědomovali v době, kdy byli svědky, jak Sudek tvoří a kdy je mohla mást zaujatost, s jakou vládčí svůj těžký aparát se stativem, přebíjí filmy svou jedinou rukou v pytlí z černého klotu, kleče na holé zemi, a jak se odtud noří všecek zpocený, aby učinil jediný snímek a znovu se do pytlí zanořil. Až teprve dnes, když vidíme hotové dílo, v podobě obrazů vystupujících z úzkých černých rámců, cítíme za nimi Sudkovu tvář v její pravé podobě.

Snad nejvíce jsme s ním my – krajané z města pod Radhoštěm – spojení při pohledu na panoramatické fotografie z Beskyd a z Frenštátska z padesátých a z šedesátých let. Jsou možná unikátní. Sudek z nich po návratu domů pořídil pouhé pracovní kopie a ty potom odeslal jednomu z nás, aby určil jejich přesný místopis. Už k tomu nedošlo. Oba jsou mrtví. My však byli obohaceni prostřednictvím těch snímků o nový rozměr našeho kraje – o názor, který nás smiřuje s časem a spolu s tím i s bolestnou světa proměnou. Při pohledu na ty záběry nám je, jako by právě okamžik na nich zachycený byl jedině platný, jsme vtaženi do nehybného světa vzpomínky, v němž ožívá vidění fotografa a my s ním znovu a znovu, i dálkou těch let co není s námi, spřádáme významuplný rozhovor.

Petr Helbich

Snímek mužských krojů ve Spálově z roku 1908

Foto Oskar Adler, z původní desky kopíroval Josef Šustek, 1985

Snímek mužských krojů ve Spálově z roku 1908

Ve Spálově se dochovala u paní Ludmily Navrátilové (č. 100) sbírka starých skleněných fotonegativů z počátku 20. století, které pořídil jeden z prvních místních fotoamatérů, studující hranického gymnázia Oskar Adler, Spálov č. 62, a které zachycují osoby, budovy i události na Spálovsku z této doby. Jeden z těchto negativů, z něhož zhotovil k této zprávě připojený snímek Josef Šustek, (Spálov 121), má zvlášť významnou dokumentární hodnotu, neboť nám ukazuje čtyři spálovské šohaje na „výletě“ (letní zahradní slavnosti) Občanské besedy v roce 1908, která byla toho roku založena. Snímek je zatím jediným dochovaným dokladem mužských krojů ve Spálově, neboť během 1. světové války zanikl.

Za pomoci místních pamětníků podařilo se bezpečně identifikovat spálovské mládence na snímku. Byli to (zleva): Josef Král („Trafikant“) č. 147, nar. 15. 5. 1888, Josef Klevor („Jozífek“) č. 255, nar. 23. 12. 1890

(tehdy 17letý, pak muzikant na křídlovku, později dělal v dědině zabíjačky), Alois Kubica „Janckerla“) nar. 21. 6. 1886 (padl počátkem světové války, staříček nynějšího kapelníka dechové hudby JZD Spálov Al. Kubice č. 115) a František Král, starší bratr Josefa Krále (později odešel v roce 1926 jako český kolonista na Františkův dvůr do Klokočova). Nikdo z vyfotografovaných mužů již nežije.

Na snímku vidíme mužský spálovský sváteční kroj, který byl vcelku velmi prostý a jednoduchý: „košula“ z bílého „rézného“ (domácího hrubého) plátna s dlouhými rukávy, na ní krátký „špenzr“ (z německého der Spenzer, kabátec, kazajka, vesta), který byl červený nebo světle barevný i kvítkovaný, zdobený řadami knoflíků nebo lemováním, „gatě“, (též „nohavjice“, kalhoty) z tmavomodrého sukna a vysoké černé leštěné boty „holeně“. Na hlavě středně vysoký okrouhlý černý „kuobák“ se širokou „mašlů“.

Z doby před 1. světovou válkou je dochováno ze Spálova také několik

snímků ženských krojů (např. z pouti ke Skále P. Marie 8. září nebo snímek ženského lidového obleku z roku 1873, nalezený ve věžní báni spálovského kostela) a dětských krojů (několik děvčat na fotografiích školních tříd).

Po 1. světové válce dožívalo, a to už jen u žen a děvčat, poslední lidové oblečení. Mladé děvuchy měly sice zájem o kroje, ale protože tento zájem nikdo z kulturních činitelů tehdy nepodchytil a nevedl správným směrem, začly si mladé ženy a dívky (zejména členky a dorostenky Sokola) šít a vyšítvat atraktivnější a parádnější kroje jihomoravské a slovenské, především kyjovské a pišťanské. Skromné a „sprosté“ (tj. prosté) spálovské kroje nosily již jen děvuchy z chudších rodin a služební „dívky“. Je dochována fotografie lidového oblečení „dívky“ Kristiny Wagnerové z Lindavy, která byla ve dvacátých letech na službě u sedláka Jana Krále („Tonečka“) z č. 18. Poslední ženské a dívčí kroje šily místní švadleny Marie Klevarová („Maryša“) z č. 11, Anna Ambrožová („Naný“) a její neteř Hermína Gronesová v dřevěné „výměnce“ z č. 27. Poslední „krajčič“ mužských krojů byl Ondřejů Janek z č. 162, v jehož budově byla bývalá spořitelna „rajfajzenka“. Chalupa je nyní již zbořena.

Po 2. světové válce došlo v padesátých a šedesátých letech k výzkumu a rekonstrukci spálovských krojů pro potřebu nově založených souborů písní a tanců na bývalém vítkovském okrese. Nejvýznamnějším a nejuspěšnějším souborem, který vystupoval v obnovených všedních i svátečních spálovských krojích byl SPT Moravice ve Vítkově (1954 až 1961, ved. Olga Michalíková). V dětských krojích ze Spálovsku vystupoval velmi úspěšný dětský soubor Lopenica v Budišově (ved. Zdeněk Rotreklová) a dále soubor Čermenka v Čermné (ved. J. Stromšík). V roce 1985 byl založen při pobožce LŠU ve Spálově krojovaný dětský soubor písní a tanců Spálováček (ved. Eva Sommerová), který existuje i v současné době.

Zájemce o lidový oblek a kroj na Spálovsku může najít stručné základní údaje v časopisech *Oderské hory* (1947–1950) a *Vítkovsko* (1953 až 1961). Pro úsporu místa uvádím jen zkratky názvů těchto časopisů, ročník a příslušné stránky: OH III.

1949/50, s. 56–57, s. 106. Vít. č. 3/1958, obr. příloha; č. 8/1959 obr. příl. a 3 str. obálky; č. 11–12/1961 s. 5–9, 13–20, 31–33. Pracovní oddělení na Spálovsku (ženský i mužský) popsala ve stejnojmenném článku Jitka Noušová, *Radostná země IX/1959*, č. 3, s. 80–81.

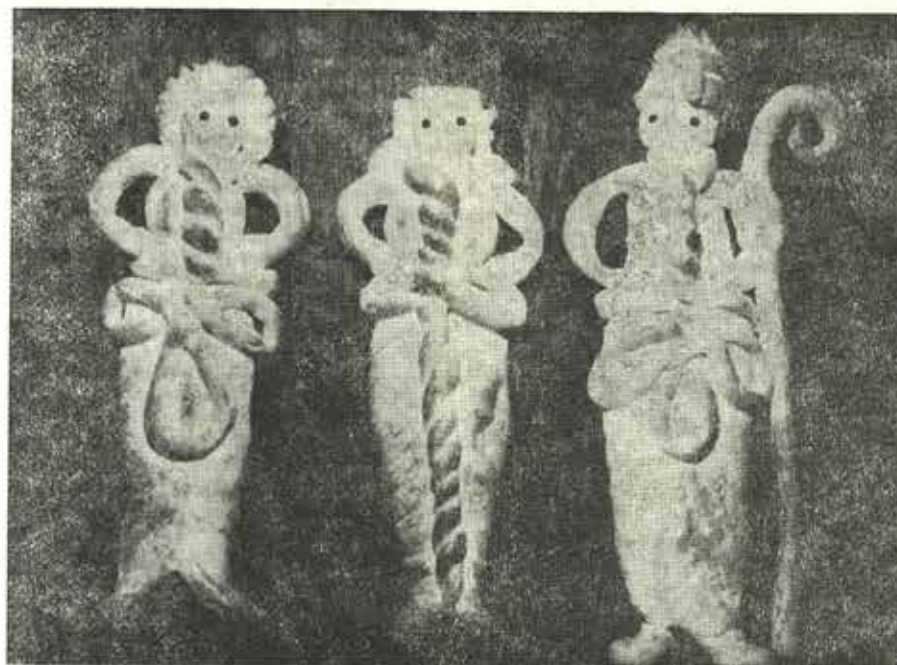
František Šustek

Výskyt pelikána v Moravské bráně

V červenci 1987 sledovalo šest pozorovatelů (Bohdal, Dostál, Holáň, Rosenzweig, Rybařík, Stanovský) na rybníku Velkém Bědném ve Studénce, v odpoledních hodinách jeden dospělý exemplář pelikána (*pelecanus* sp.). Sedící na hladině rybníka lovil ryby. Pozorovatelé si všimli celkového bílého zbarvení a naprosto zřetelně viděli vak pod zobákem, takže omyl v určení tohoto jedinca do rodu je tedy vyloučen. V oblasti Moravské brány se objevil pelikán nejméně již dvakrát, tak v roce 1972 1 ad. a v roce 1979 dva imaturní exempláře (podrobněji Kondělka 1972, Boucký et al. 1981). Zatoulávání obou, v Evropě žijících druhů pelikánů mimo areál jejich rozšíření je vzácným jevem. Nejčastěji to bývá pelikán bílý (*Pelecanus onocrotalus*), kdežto pelikán kadeřavý (*Pelecanus crispus*) se objevil jen jednou na východním Slovensku (Mošanský 1985). Zvýšený výskyt pelikána bílého je sledován v Polsku, kde je známo celkem 37 pozorování. Z toho jej ve slezské oblasti Polska, sousedící s územím ČSSR zastihli v letech 1978 až 1986 šestkrát, pelikána kadeřavého vůbec ne (Stawarczyk in litt.). Podle našeho názoru šlo v roce 1987 v Moravské bráně nejspíše o pelikána bílého.

Literatura:

- Boucný L., Boucný D., Polášek Z., Kondělka D., 1981: Druhý výskyt pelikána, *Pelecanus* sp., v Severomoravském kraji. *Sylvia*, Brno, 21: 103–104.
- Kondělka D., 1972: Výskyt pelikána *Pelecanus* sp.) u Ostravy. *Sylvia*, Praha, 18: 215.
- Mošanský A., 1985: Transkarpatské přelety pelikána v minulosti a dnes. *Zborník Východoslovenského múzea*, Košice, 25: 85–94.
- Jiří Hudeček, Miroslav Stanovský

Obřadní pečivo p. Bartošové – matičky, mikuláš

Foto Jan Číp, 1989

Současné mikulášské pečivo ze Štramberka

Dny kolem 6. prosince byly a jsou věnovány přípravám na mikulášskou obchůzku. K dárkům, z nichž se děti radovaly patřilo i obřadní mikulášské pečivo, které z kynutého sladkého i slaného těsta pekli pekaři, nebo doma potajnu matky, případně kmotry. V současné době je svým vnukům a nejbližším zhotovuje paní Marie Bartošová, rozená Hajdová, ze Štramberka (nar. 1914), dcera místního pekaře vyučeného u štramberského mistra Jana Hykla. Pekařnu svého otce znala dokonale, vzděl mu byla jako dítě pomocnicí. U něj se vyučila pekařkou a po jeho smrti spolu s maminkou pekařnu do doby zrušení vedla. Všechno se vždy až na porcování rohlíkového těsta provádělo ručně, a to byl sortiment běžně dostupného zboží pestrý – chléb, bulky, rohlíky (v době kolem svátku Mikuláše měly tvar „chlápa“, ale bez zdobení), plátýnky, preclíky sypané kmínem se solí nebo mákem. S pomocí pekařových dětí se počítalo i při roznášení hotových výrobků ne-

jen po celém Štramberku, ale také do Kopřivnice a Rybího. Tak chléb vozily na vozíčku, rohlíky a ostatní pečivo roznášely v krosně na zádech. Během roku v určenou dobu pekaři pro spoluobčany pekli přinesené koláče, chléb, dokonce maso, v době vánoc z dodaného těsta splétal vánočky.

Paní Bartošová v tradici pečení mikulášského pečiva pokračuje, třebaže její výrobky už nejsou určeny široké veřejnosti. Figurky tvoří většinou z jednoho kusu slaného kynutého těsta a podle fantazie dostávají tvar – matičky, mikuláše s berlou, mořské panny, čerta, myslivce, zajíce, brýlí, barchesky, „fajky“, aj. Podle vzpomínek otec tvaroval i koně a „chlápa na koni“. K připevňovaným ozdobám a doplňkům figurek patří mikulášova berla, čertova metla, myslivcova hůlka, čepec a „šlajfky“ u matičky a „mořské panny“, kvítka u zajíce. Aby zdobení a u mikuláše připevňované nohy držely, „naštrýchují“ se mlékem. Oči naznačují kuličky nového koření, protože rožinky se páli a nepůsobí esteticky. Je-

dinou pomůckou při výrobě je nůž, jímž se jednotlivé části od sebe odkrajují a provádí se i zdobení, např. špicí naznačení rybích šupin u mořské panny. Velikost pečiva k prodeji určovala váha, jinak záleželo na právně odřezaném množství. Doplněním mikulášského pečiva i v současnosti jsou marcipánky – rozvalované a vykrajované těsto.

Figurky paní Bartoňové tvarem, provedením i chutí navazují na tradiční mikulášské pečivo štramberkých pekařů. Přeji všem dětem, aby stejně jako jejich rodiče i ony měly radost z motiček, mikulášů a jiných dobrot, ale též aby se dědila dovednost, zručnost, obětavost a láska k práci maminek a babiček.

Anna Kramolišová

Výstava betlémů v Bernarticích

... a staré písně v duši znějí
a s nimi jdou sny jesliček...

Jistě znáte tento úryvek z básně Jaroslava Vrchlického Vánoce. A právě tento sen se stal skutečností zásluhou MO ČSL, která připravila u příležitosti každoročně pořádané mikulášské besídky výstavu betlémů.

V neděli 4. 12. 1988 se sešli dospělí a především děti, aby již od časného rána stavěli každý své jesličky. Výsledek předčil veškeré očekávání pořadatelů.

Malé skládací betlémy střídaly jesličky postavené z papírových figurek, které svou barevností soupeřily s postavkami ze dřeva nebo z plastické hmoty. Samozřejmě, že zde hlavní prím hrál pohyblivý betlém lidovců z Klímkovic, ale každý se snažil dát podle své fantazie figurkám krásu i pohyb. Mohli jsme zde vidět 43 různých betlémů, z nichž např. betlém M. Fischerové-Kvěchové je sestaven z figurek v různých národních krojích. Dále známé jesličky M. Alše, u kterého se při pozadí města vypínal papírový monument hradu Karlštejna. Hezky působil rovněž Wenigův zimní betlém s panoramatem Prahy. A samozřejmě nesměly chybět ani jesličky národního umělce J. Lady. Typické české postavky, které nevstihne snad nikdo jiný tak přesvědčivě jako tento malíř.

Našli se zde i drobné figurky malého betlému z vánoční reklamy na kávu cikorku.

Zvláštní dojem udělal na návštěvníky betlém, který měl téměř 300 papírových figurek a svou skladbou a barevností se příliš nelišil od Třebíč-

ských jesliček. Mezi exponáty se našel krásně zachovaný betlém již přes 60 let starý.

Jak jsou lidé vynalézaví, dokazují i jesličky vyrobené z perníku nebo vizovického těsta.

Celý dlouhý selský stůl zabíral betlém z drobných vyřezávaných figurek s velbloudy a slony ve skvělém provedení M. Pohankové, která neopoměla přidat i veškeré vánoční symboly. Dokázala výstavku výborně zpestřit. Člověk by ani nevěřil, jak málo stačí: tam dát šišku, tady jedlovou větvičku, či snítku jmelu a hned vše vypadá zcela jinak.

Na výstavě se kromě betlémů českých autorů objevily také jesličky německé. Vypadaly rovněž hezky, Ježíškovi se přišli poklonit opravdu jen pastýři s ovečkami a tři mudrci od východu. Ale chyběla zde ta nápaditost českých lidí, snoha zobrazit v tom krásném díku sebe sama.

Výstavka se opravdu zdařila. Je jen škoda, že z provozních důvodů nemohla být otevřena déle. Lidovci z Bernartic tak přispěli k předvánoční pohodě a snad u těch později narozených vzbudili zájem o české betlemářství, kterému se obdivuje celý svět.

Jarmila Rozholdová

Barokní hudba v Příboře

Baroko nastupuje v hudbě po stylu renesančním, v němž dominovala polyfonie se samostatným vedením hlasů a melodií uvnitř hlasů, kolem roku 1600. Barokní styl je zcela odlišný: melodie je nahoře, koloratura není samoúčelná, orchestr nabývá na barevnosti. Novota barokních skladeb je v tom, že jsou komponovány pro menší počet hlasů, jimž se dostává harmonické opory v generálbasu. Pro zdejší region však neplatí všeobecné dělení baroka na období 1600–1650, 1650–1730, 1730–1780; příbořské památky jsou skromné a kromě skladeb trubače P. J. Vejvanovského (asi z poloviny 17. století), pocházejí z piaristické koleje z 2. poloviny 18. století.

Rád Pauperes Matris Dei Piarum Scholarum byl založen dekretem kardinála Ditrichštejna roku 1611 v Mikulově a byl protiváhou řádu jezuitického. Byl to řád školský, kde byla hudba vyučovací předmětem, a měl celkem 31 kolejí; příbořská byla po-

řadím vzniku jedenáctá. Při škole byla fundace – sbor žáků, kteří měli zvýšený počet hodin hudebního vyučování a za ubytování a stravu byli povinni zpívat při bohoslužbách. Tradice církevního zpěvu přikazovala, aby soprán i alt zpívali chlapci – vzpomeňme na dávné sbory s názvem schola cantorum, které vlastně leckde trvají dodnes, např. Dresdener Kreuzchor, Wiener Sängerknaben atd. (pro zajímavost připomínáme, že podobná fundace byla při augustiniánském klášteře v Brně a v ní získal první odborné hudební vzdělání jako fundatista malý Leoš Janáček pod vedením rektora fundace Pavla Křížkovského). Se stavbou příbořské koleje se začalo roku 1693, škola se do ní nastěhovala roku 1700 a v roce 1875 zanikla.

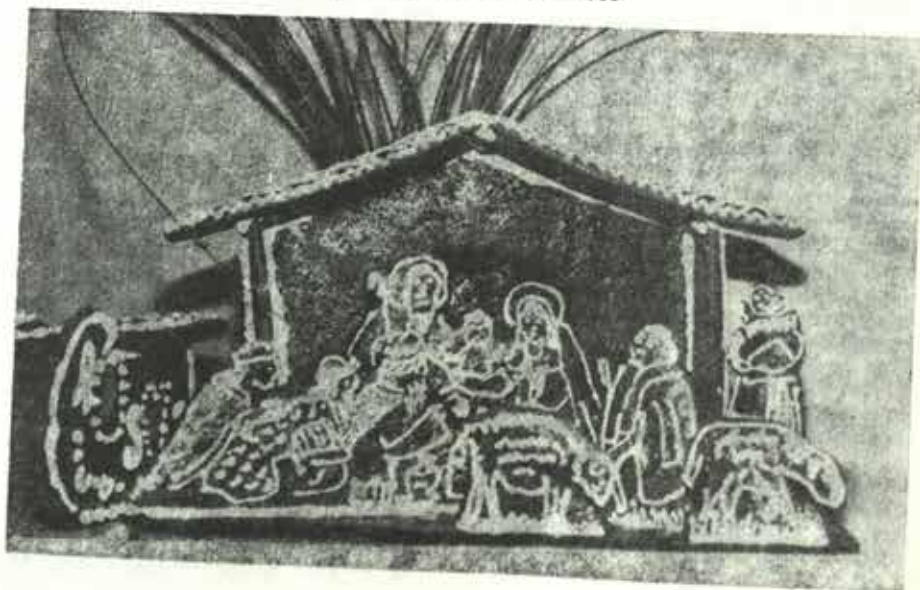
Příbořský hudební vědec a pedagog František Marušan seznámil novojičínské posluchače v květnu roku 1988 s historií renesanční hudby v Příboře; počátkem letošního roku (26. ledna v Příboře a 1. února v Novém Jičíně), pokračoval přednáškou o baroku, dokumentovanou ukázkami skladeb dochovaných v příbořském kostele sv. Valentina. Dramaturgie tohoto pořadu byla odlišná od předchozího (referát o něm vyšel v č. 42. tohoto sborníku); po krátkém historickém úvodu, jehož výtah je zde uveden, následoval hudební program, o jehož provedení se dělilo příbořské Collegium vocale s novojičínským Komorním orchestrem P. J. Vejvanovského. Každé číslo uvedl prof. Marušan stručným, ale výstižným výkladem o jeho skladateli a pak řídil provedení:

1. Pavel Josef Vejvanovský (kolem 1640–1693), proslul hlavně jako trubač (jeho služební označení „tubicen campestris“), což je patrné z jeho skladeb, z nichž zazněla Sonata a 4B molis s nesmírně náročným partem sólové clariny. Velmi dobře jej zvládl novojičínský student Pavel Hromádka, konzervatorista, po matce z rodu příbořských hudebníků Pukovců.

2. Václav Kalous (1715–1787), řádovým jménem P. Simone a scto Bartholomeo, piarista, který působil na mnoha kolejích v Čechách i na Moravě; z jeho skladeb byla uvedena Pastorela a Harmonia in D.

3. Nejvýznamnějším piaristickým hudebníkem své doby byl fulnecký rodák Antonín Brossmann (1731 až 1798), řádovým jménem P. Damassus a scto Hieronymo, pedagog a skla-

Perníkový betlém Blanky Rozholdové z Bernartic
Foto Jaromír Rozhold 1988

datel velmi vzdělaný. Byl též nějaký čas rektorem piaristické koleje v Bílé Vodě, ale přesídlil do Příboru, kde také zemřel. Jeho skladby se zachovaly na kůrech mnoha kostelů; dosti je jich uloženo v depozitáři Oddělení dějin divadla a hudby Slezského muzea v Opavě. V Rytířském sále Zerotinského zámku v Novém Jičíně byl ve vitrině během pořadu vystaven autograf Brossmannovy skladby věnovaný Příboru (podle přípisu na spodní straně titulního listu): „Auctore P. Damaso a s. Hieronymo Scholar. Piar. Chori Freybergensis Scholar. Piar. ad S. Valentinum mp. 1775“. Brossmannovy skladby uvedené na tomto večeru jsou mnohem závažnější, invenčně bohatší a náročnější než díla jeho spolubratra P. Simona Kalouse. Slyšeli jsme dvě Ave Regina a velkolepé Magnificat. Na tištěném programu uvedená Symfonie Johanna Lehmana odpadla, ale jako přídatek zaznělo Offertorium pastorele Václava Jana Kopřivy (1708–1789). Komorní orchestr P. J. Vejvanovského vznikl v Novém Jičíně roku 1970 a jeho dobrá úroveň je dána dlouholetou spoluprací; naproti tomu příborský soubor působí necelé dva roky, nejprve jako Komorní pěvecké kolegium Příbor, dnes Collegium vocale. Je to malý amatérský sbor s převážně neškolenými hlasy, který vyniká vzornou kázní, velkou plí a chutí do práce pod vysoce odborným vedením muzikologa a pedagoga Františka Marušana. Jestliže během pořadu zvládl dvě dlouhé a náročné fugy, je to dobrou vizitkou. Pořad z příborské barokní hudby byl zakončen přídatkem díla s předklasickými melodickými prvky jako ukázkou dalšího období, kterým se soubor hodlá zabývat. Můžeme se tedy těšit na pokračování kvalitních pořadů.

Marie Turková

LITERATURA

Fulnek. Město Jana Ámose Komenského. Fulnek, MěstNV (1988), nestr.

Bližící se dvoji výročí – 700 let od první zmínky o Fulneku a 400 let od narození J. Á. Komenského, působícího ve městě v letech 1618 až 1621 – dalo zřejmě podnět Městskému národnímu výboru ve Fulneku k vydání anotované propagační brožury. Barevnými i černobílými fotografiemi zdařile vypravená publikace je rozdělena do několika částí. Po úvodním slově předsedy MěstNV Jana Pazdery následuje stať renomovaného historika a znalce fulneckých dějin Adolfa Turka o pobytu J. Á. Komenského ve Fulneku. Turek se ve svém hutném a fakty naplněném příspěvku vyrovnává s omyly starší, zvláště německé literatury a na základě pramenů na pozadí celomoravských dějin sleduje tříleté Komenského působení ve funkci správce fulneckého bratrského sboru. Přehled dějin města zpracoval v další části Josef Kubáč, přičemž se mohl opírat o poměrně četnou starší historickou a vlastivědnou literaturu včetně brožury stejného zaměření i názvu, kterou v roce 1955 vydalo Státní tělovýchovné nakladatelství v Praze, kde historický přehled sepsal A. Turek. Kubáčova závislost na něm je patrná i z některých převzatých nepřesností (popisy erbů Zerotínů a Skrbenských z Hřístě). Na rozdíl od starší Turkovy stať se však od Kubáče téměř nic nedovídáme o vývoji města v 19. století a o první polovině 20. století, vyjma zmínky o tehdejších majitelích zámku a velkostatku, už vůbec nic. Připojený přehled užitých literatur (mylně označený jako prameny) postrádá některé bibliografické nezbytnosti (místo a datum vydání jednotlivých titulů). Přehledněji působí další část publikace, pojednávající o přítomnosti města a některých výhledech do budoucnosti, kterou napsal Vojtěch Szyrzički. Autorem procházky po umělecko-historických památkách města je Tomáš Bouda, který postupně

provádí čtenáře od Památníku J. Á. Komenského, přes farní chrám Nejsvětější Trojice (chybně uvedeno na dvou místech sv. Trojice), zámek, náměstí, kapucínský klášter až ke kostelu v Jerlochovicích. Právě u této stať citelně postrádáme plánek města, který by měl být u publikaci tohoto druhu samozřejmostí. Brožuru uzavírají informace pro turisty o možnostech ubytování, některých dalších službách a současně doporučených turistických trasách v okolí. Celkově lze říci, že anotovanou publikaci o Fulneku s vděkem uvítají všichni návštěvníci tohoto malebného města s bohatou historií. Jen škoda, že patřičná pozornost nebyla věnována jejímu tisku (z kusé tiráže se nedovídáme, kde byla tištěna). Nesrovnalá sazba jednotlivých sloupců a četné korektorské chyby (jen v Turkově příspěvku jsou nejméně tři, a to dosti podstatné – knihovnácké místo kniháček – židovský místo židovský – kapucínská místo katolická) je toho zcela zbytečným dokladem.

Karel Müller

Jaroslava Janáčková, Jakub Arbes novinář. Praha 1987, nakladatelství Novina, str. 216 + 18 str. obrazových příloh. Cena 24 Kčs.

Autorka si ve své záslužné práci nevyšimá Arbese jen jako novináře, ale věnuje částečně pozornost i jeho literárnímu dílu, veřejné činnosti a poněkud i rodinným poměrům. Oprávněně věnuje podrobnější rozbor období 1868–1873, kdy působil jako redaktor v Národních listech. V boji za práva národa byl souzen pro řadu protistátních deliktů a vždy vystupoval jako nesmlouvavý Čech – i před nejvyššími soudními a správními institucemi a hájil se jen česky. Stál jako novinář vždy na straně práva a hájil zájmy utlačovaných.

Autorčiny prameny byly však poněkud omezené. Vedle literatury o Arbesevi a jeho době a vedle zpráv novinářských použila jen zčásti Arbesovy písemné pozůstalosti, uložené v Památníku národního písemnictví v Praze. Ta není ještě zcela uspořádaná, je však nesmírně bohatá a důležitá, neboť Arbes podle slov autorky si mimo jiné přímo s podívinskou důkladností uschoval skoro každý

papír o své činnosti. A tu by nás pro náš region zajímala možnost studia pro léta 1870–1871. Jakub Arbes se totiž žurnalisticky ujal pasekářů ve Veřovicích, kteří se dostali po zrušení poddanství do dlouhodobých sporů s ředitelstvem tereziánského velkostatku v Novém Jičíně jednak o meze a hranice, jednak o držbu některých pozemků, práv, povinností a služebností kvůli nevyjasněným majetkoprávním poměrům. Arbes ostře odsoudil způsoby zaměstnanců velkostatku, kteří například stříleli, zajímali nebo ve chlévech zabavovali dobytek pasekářů, zastížený na pozemcích a v lesích velkostatku. Ani soudní procesy, ani pěší deputace do Vídně (podle lidového vyprávění) prý nepomohly. Arbesův zákrok, resp. otištění ostrých stížností pasekářů, měl za následek tiskovou žalobu (upozorněno bylo na to už v Průvodci po Státním archivu v Opavě, díl II, Praha 1959, s. 95 a příloha), jejíž výsledek by mohly písemnosti z Arbesovy pozůstalosti lépe osvětlit. Dokumenty velkostatku Nový Jičín, uložené ve Státním oblastním archivu v Opavě (fond Vs Nový Jičín, totiž podací protokoly a akta z let 1870 až 1871 a zejména inv. čísla 3124 a 3436) nejsou totiž úplné. Podobně je tomu se spisy ve fondu Zemský trestní soud Praha, sign. C 1870/20 uloženém ve Státním ústředním archivu v Praze. O těchto sporech, resp. o majetkoprávních záležitostech, mohly by přinést cenné zprávy i některé fondy Státního oblastního archivu v Brně (katastrální operáty 1749–1835 a spisy o vyvazování z poddanských povinností a robot z období 1848–1867). Vznik zdejších pasek sahá ovšem už do druhé poloviny 18. století. Ostatně obdobné spory vedly v polovině minulého století i Hodslavice a Mořkov (viz Památník Palackého rodná obec, 1948, str. 61 až 64). Přesná čísla domů svých předků, kteří neohroženě svěřili a hájili své zájmy před justičními orgány v Praze, kde prý jim poloněmečtí pražští páni nerozuměli, mohou Veřovjané zjistit v Okresním archivu v Novém Jičíně v operátu o sčítání lidu pro Veřovice z roku 1869.

Zpracování těchto archiválií by mohlo nejen osvětlit osobnost a charakter Arbese, ale zejména přinést nový pohled na hospodářské a sociální poměry pasekářů v Podbeskydích.

Adolf Turek 67

Oldřich Tabáček: O vytýčení plužin na hukvaldském panství. Historická geografie 28, Praha 1986, str. 97 až 125

V posledních letech přibývá pokusů využít pro poznání procesu průběhu středověké kolonizace nových vědních disciplín, zejména z oblasti exaktních věd. Běžným se jejich využití stává ve středověké archeologii, kde pomáhají v prospekci, datování, umožňují seznámit se s technologií výroby předmětů každodenního života atd. Jedním z pokusů o exploataci metod přírodovědných disciplín je i práce Oldřicha Tabáčka, která se z rozboru výsledků starých měřičských prací konfrontovaného s dostupnými historickými prameny snaží objasnit celou řadu skutečností souvisejících s postupem procesu kolonizace v prostoru vymezeném hranicemi pozdějšího hukvaldského panství olomouckých biskupů.

Autor se zabývá rozбором vyměřování plužin na území, na kterém proběhla hlavní kolonizační vlna v období přibližně od poloviny 13. do počátku 14. století. Vychází při svém studiu ze dvou základních předpokladů. Usuzuje, že "... lokace sídel a vytýčení jejich plužin, jejich geometrické tvary a pravidelnost nejsou náhodné, ale dílem jednotné koncepce na základě společných pravidel..." a "... prvá etapa kolonizace na zá- kupním právu na hukvaldském panství jednotkou franského lánu probíhala v období Franka a Jindřicha z Přibora, protože zde není měřičských stop po kolonizaci olomouckých biskupů, ani kolonizaci zástavních držitelů panství (mimo újezd Brunswerde)."

V bohužel neúměrně stručném popisu metodiky práce O. Tabáček pouze konstatuje: "Postup při rozboru a rekonstrukci plužin spočívá ve zjištění vzájemných a obecných závislostí základních dílců plužiny v sídlech. Na jeho základě se z šířek dílců plužiny odvodí délková soustava měř a poté plošné jednotky; to vše včetně kontroly tak, aby soustava vyhověla všem případům s minimální odchylkou a byly vyloučeny záměny s jednotkami nejbližší podobnými. Pro rozbor a rekonstrukci bylo potřebné vypracovat celou řadu pomůcek a jen jejich výčet a stručný popis postupu by svým rozsahem přesáhl účel této práce..." Dále následují výsledky výzkumu. Výsledky nesporně zajímavé a často i pře-

kvapující. Právě z toho důvodu lze jen doufat, že Tabáček co možná brzy přistoupí k publikování užité metodiky, aby bylo možno skutečně zodpovědně posoudit míru průkaznosti za její pomoci dosažených výsledků, včetně jejího využití i pro jiné v úvahu připadající regiony.

Tabáčkem vyvozené závěry vzbudí bezpochyby pozornost v širokém kruhu odborníků i amatérských vlastivědných pracovníků. Nelze pochýbat o tom, že se v budoucnu stanou předmětem polemiky zejména v těch oblastech, kde se výrazněji odlišují od poznatků zjištěných klasickými metodami bádání. Již v této stručné zprávě by bylo lze nastolit celou řadu otázek. Není zcela jasné, zda autor vzal v úvahu možnost eventuálních změn vytýčení vesnických plužin v pozdější době, možnost posunu lokalizace některých vsí v důsledku změn přírodního prostředí atd. Archeologické výzkumy ostatně v posílední době značně zpochybnily dokonce takřka bezmeznou věru v možnost přesného přenosu situace zachycené měřením stabiálního katastru do období vrcholné kolonizace. Uvedené otázky a jistě mnoho dalších bude muset autor nové metody jednoznačně zodpovědět. Teprve pak bude možno její závěry obecně přijímat s tou mírou jistoty, s jakou jsou autorem vyslovovány.

Přes uvedené výhrady obecného charakteru však lze Tabáčkovu práci považovat bezesporu za velmi užitečný počáteční pokus vytýčit další směr badatelské činnosti v oblasti rozšíření znalostí o počátcích a průběhu kolonizace. Před autorem však stojí ještě značný kus výzkumné práce, než se podaří jím užitá a vypracovaná metodě zajistit obecné uznání a možnost využití pro širokou badatelskou veřejnost.

Rudolf Zóček

100 let požární ochrany v Tisku (1888–1988). Text: Josef Dluhoš. Tísek, MNV 1988, 23 s.

V roce 1884 vzniká v Rakouském Slezsku zásluhou Rudolfa Gudricha první český hasičský sbor v Kylešovicích a po něm následuje v poměrně rychlém sledu celá řada dalších. Mezi ně patří také sbor v Tisku, který v loňském roce oslavil sté

výročí svého trvání. Anotovaná publikace přináší základní informace o minulosti a zvláště činnosti přítomnosti organizované požární ochrany v Tisku. Brožurku uvádějí pozdravná slova předsedy MNV Z. Flagara, báseň tíseckého rodáka F. Lazeckého věnovaná obci a krátká historie Tisku, připomínaného v pramenech poprvé roku 1377. Pro vylišení dějin tíseckého hasičského sboru sáhl autor především k jeho kronice, dokumentující nejen požární zásahy, ale také aktivní účast sboru na společenském a kulturním dění v obci. Škoda, že nevyužity zůstaly spolkové zápisy uložené ve Státním oblastním archivu v Opavě, které lépe než kronika mohou osvětlit vznik a vývoj tíseckého sboru po stránce organizační. Z hlediska rakouského spolkového zákona lze totiž jeho existenci datovat až od roku 1892, kdy byl pod číslem 25 zapsán do spolkového katastru břloveckého politického okresu, vedeného u slezské zemské vlády v Opavě. Ta jediná byla oprávněna schvalovat spolkové stanovy, což se v případě Tisku stalo 18. března 1892 pod č. j. 485 a deset dnů později se spolek s názvem Dobrovinný hasičský sbor v Tisku úředně konstitoval. Spolkové spisy také opravují autorovo tvrzení, že první valná hromada po osvobození republiky, se konala na počátku roku 1946. Z dochovaného hlášení vyplývá, že spolek zahájil svou činnost dnem 1. 6. 1945 a první valná hromada, na které byl Josef Dluhoš zvolen starostou, se uskutečnila už 20. 11. 1945. Přes tyto nedostatky, které by měly být po- učením i pro zpracovatele dějin jiných hasičských sborů, lze anotovanou brožurku, byť rozmnoženou pouze ofsetem, považovat za důstojnou připomínku stoletého jubilea sboru v Tisku, jež nalezne své místo nejen u tamních požárních, ale také v knihov- nách zájemců o dějiny požární ochra- ny ve Slezsku.

Karel Müller

Josef Svátek: Z dějin poustevny ve Slezsku v 18. století. Časopis Slezského muzea, série B, 37-1988, str. 65–71.

Na území Čech, Moravy a Slezska byly v 18. století vystavěny v mēs- tech, na vsích i v jejich blízkém

okolí četné malé kostely a kaple. Při některých z nich vznikaly poustevny obývané poustevníky.

Autor nás blíže seznamuje se slezskými poustevníky, jimiž byli větší minoritští terciáři, členové třetího řádu sv. Františka z Assisi, s jejich řeholními sliby a povinnostmi. V roce 1772 byl v rakouském Slezsku proveden soupis poustevníků z jednotlivých panství a měst. Jistě není bez zajímavosti, že se v přehledu objevují i ženy – poustevnice, řeholní terciářky sv. Františka z Assisi, u nás zjev zcela ojedinělý.

Na území našeho okresu byl roku 1722 v lese Hájků u Dárného poustevník Jan Schulz. U Oder sídlil před městem František Weber a u Bílovce bydleli spolu nedaleko města dokonce dva poustevníci, v tomto případě terciáři kapucínští.

Reskriptem císaře Josefa II. z 13. ledna 1782 končila veškerá činnost poustevníků. Bylo by jistě zajímavé sledovat jejich činnost i v moravské části našeho okresu. Lidové pověsti a pomístní názvy Pustevny na Radhošti nasvědčují jejich přítomnosti na této hoře, v období zhruba 1660 až 1782 sídlili poustevníci při bývalých jezuitských poutních kostelích na Kotouči u Štramberka. Pro zajímavost lze dodat, že v lese Nadějově mezi Vrchy a Lukavcem při tzv. Čertově kapli, se usadil v l. cca 1890–1919 obuvník Abendroth z Fulneka a žil zde jako poustevník (viz k tomu Kravařsko, roč. I., str. 71–73).

Jarmila Rozhořdová

Dalibor Prix, 1988: Středověký kostel sv. Jiří v Lubojatech, okres Nový Jičín, Časopis Slezského muzea 37/1988, 51–64, Opava.

Autor recenzovaného článku předložil odborné veřejnosti vyčerpávající článek o vývoji středověkého jednolodního kostelíka v Lubojatech, okres Nový Jičín, v oblasti mezi Bílovcem, Klímkovicemi a hlavním západním hřebenem Nízkého Jeseníku, která se řadí na základě osídlovacího procesu k nejstarším nejen zde, ale i na celém Opavsku. Všimá si jeho vnějšího vzhledu, jeho funkce profanní a sakrální a s jeho umístěním v terénu, nachází četné analogie ve Velkých Albrechticích u Bílovce, ve

Fulneku-Jerlochovicích a na Osoblažsku z poslední čtvrtiny 13. století. Jde o malý jednolodní kostel s kvadratickým presbytářem, přestavenou západní věží a obdélnou sakristií po severním boku presbytáře. Loď kostela je velmi krátká, zevně je plasticky nečleněná, prolomená třemi okny. Je opatřena třemi opěráky. Vnitřní prostor lodi je překlenut dvěma poli křížové bezžebné renesanční klenby, oddělenými pásem. Do presbytáře se otevírá středně lomeným, poměrně pravidelně vyklenutým triumfálním obloukem. Presbytář je zaklenutý jediným polem křížové žebrové klenby. Celé jádro kostela je vystaveno z lícovaného lomového kamene, zděného na maltu, jeho jednotlivé součásti – presbytář, loď i věž jsou ve zdívu stavebně provázány. Dle autora je možno postihnout několik stavebních fází v letech 1274 až 1275, kolem roku 1375, konec 16. století a v průběhu 18. a 19. století. Z těchto stavebních fází je nejdůležitější období let 1273–1275, kdy došlo, jak soudí autor článku, k vlastnímu založení kostela na popud Budislava z Lubojat. Tak vznikl malý, podélný jednolodní kostel se západní věží, neklenutou lodí, lomeným triumfálním obloukem, odděleným presbytářem zaklenutým vzdutou křížovou žebrovou klenbou, na nížko posazených kamenných konzolách, zdobených lidskými maskami a s lomenou valenou klenbou překlenutou kaplí-sakristií. Typ tohoto kostela vycházel z obecných tendencí architektury v regionu, kde má četné analogie v Novém Jičíně-Šenově, Novém Jičíně-Žilíně, Uvůli, okr. Bruntál, u farního kostela v Příboře, okr. Nový Jičín, ale i ve vzdálené jihočeské oblasti. Jako náročnější se jeví nosné konzoly v presbytáři, zdobené lidskými hlavičkami. Na základě sporu Budislava z Lubojat s klášterem Hradisko, k jehož narovnání došlo 8. IV. 1276, posouvá autor datum vzniku kostela do let 1273–1275. Tím posouvá původní datování v roce 1276 do staršího období, než se původně soudilo (srovnej Fr. Schwarz: Z historie obce Lubojat 1276–1976, VSONJ č. 16, 1975, Nový Jičín).

Emanuel Grepl

Retrospektivní lexikon obcí okresu Nový Jičín 1850–1986. Vydavatelé Okresní oddělení Českého statistického úřadu v Novém Jičíně a Okresní archiv Nový Jičín, červen 1988, 72 stran.

Podle vzoru a z větší části na základě dat celostátního retrospektivního lexikonu obcí ČSSR 1850 až 1970 byl sestaven text této příručky, doplněné podle údajů o sčítání lidu a domovních objektů z roku 1980, a to podle členění k 1. 1. 1980. Lexikon podchycuje vývoj a rozmístění obyvatelstva a domů okresu podle nynějšího rozsahu, podle obcí a částí, a všímá si i jejich dřívějšího zařazení podle okresů. Pro vlastivědné pracovníky je zvláště cenná rubrika, uvádějící první písemné zmínky o všech obcích v pramenech. Tu je dlužno opravit údaje o Hladkých Životicích, Jestřabí, Heřmanovicích, Hostašovicích, Ohradě, Pohoří, Vražném, Lubíně (1251 zmiňována pouze řeka – zřejmě překlepem 1250 – součástí Lubiny, totiž Větřkovic a Drnholec, mají nejstarší písemná data jiná). Nejstarší data mohla být rovněž uvedena na str. 70 u zaniklých sídel, kde jsou uvedeny na rozdíl od všech ostatních obcí i německé názvy.

Přes drobnější připomínky může publikace sloužit pro rychlou orientaci po územním a demografickém vývoji okresu.

Adolf Turek, Jaroslav Zezulčík

Několik poznámek k nové archeologické literatuře

V letošním roce vydalo Okresní muzeum v Kroměříži zájmovou publikaci Opevněná sídliště z doby papešnických polí na Moravě, jejímž autorem je V. Dohnal, vědecký pracovník KVM v Olomouci, část I, 78 str., 32 tab., část II, 44 map a 5 příloh profilů valů různých lokalit, Studie muzea Kroměřížska 88, Kroměříž. V úvodních partiích si autor všímá rozmístění jednotlivých opevněných sídlišť. V této části postrádáme zmínku o výšinném sídlišti na Kotouči, jehož prudké jižní svahy zabezpečovaly sídliště před jakýmkoliv útokem. V další části je uveden vztah těchto sídlišť k okolí, jsou uvedeny jednotlivé hromadné nálezy-depoty i z našeho regionu (Mankovice, Štramberk 1–6), opevnovací systém sídlišť, je-

lich rozloha a způsob obživy a zaměstnání obyvatelstva na těchto sídlištích. V další části je uveden abecední soupis výšinných sídlišť. V souvislosti s významnou lokalitou severovýchodní Moravy Kotouče u Štramberka na str. 62–64 upozorňují na základě autopsie na některé nepřesnosti nebo opomenutí. Na str. 62 uvádí autor, že z valového opevnění se dochoval 60–70 m dlouhý zbytek. Je tomu tak i ve skutečnosti? V současné době (celá práce byla předána do tisku v roce 1977 – poznámka E. G.) je celé těleso valu dávno sneseno, neboť hranice dobývacího prostoru velkolomu VŽKG od uvedeného roku 1950 dávno překročila tuto pomyslnou hranici vytýčenou průběhem valu. Další poznámka se vztahuje ke str. 117, kde v literatuře k jednotlivým depotům, chybí u depotu Štramberk 6 autor publikování.

Nyní několik poznámek k II. části map a plánů. Pod číslem 38 je uváděn vrstevnicový plán Kotouče se zachyceným průběhem valu z roku 1950. (Průběh valu podle L. Jisla a K. Proška – snad Fr. Proška). Na plánu je rovněž zachycen průběh lomové čáry z téhož roku. V případě, že by autor uvedl současný stav lomové čáry a rekonstrukci průběhu valového tělesa před rokem 1950, poznámka o existenci valu v textu již by byla zbytečná.

Dle mého soudu je rovněž zbytečná lokalizace Psí kostelík, protože autor neuvádí polohu Čertovy díry a Psí kostelík byl zničen těžbou již na konci 60. let tohoto století. Dále v plánu chybí, i když autor na str. 64 I. části uvádí zjišťovací výzkumy AÚ ČSAV, expozitura v Opavě a SIM Opava v roce 1959, průběh jednotlivých sond pod Jurovým kamenem, na Jurově kameni a v prostoru Panské vyhlídky. V mapovém podkladu není rovněž uveden depot z roku 1942 v trati „Brda“ (autor publikace jej v textu uvádí – poznámka E. G.)

Přes některá výše uvedená opomenutí nebo nepřesnosti, dostali vlastní vědci pracovníci, pracovníci Státní památkové péče, odborní archeologové a zájemci o archeologii zajímavou publikaci, která přináší nové pohledy jak na existující výšinná sídliště, tak i nové poznatky k nově zjištěným lokalitám. Vždyť 44 lokalit výšinného charakteru ukazuje na významné místo Moravy v mladší a pozdní době bronzové a jejich soupis provedený V. Dohnalem je velmi záslužnou prací tohoto předního odborníka právě na mladší a pozdní dobu bronzovou.

Emanuel Grepl

Obsah 31.—40. svazku Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín

Sestavila Jarmila Rozholdová

Články:	40 let osvobození a výstavby okresu Nový Jičín	34/1
	65 let bojů KSČ za pokrok a mír	37/1
Bainar Jiří, Foltánek Vladimír	Lesy musí žít	32/51
Bainar Jiří, Tagner Josef	První letecké vápnění lesních porostů v Beskydech a ČSSR vůbec	34/65
Bakala Jaroslav	Příborsko-hukvaldské léno ve 13. a 14. století	38/5
Bartoš Josef	K jubileu VSONJ	40/1
Bělohávek Alexander	Spólov — etymologie místního jména	37/47
Bill František	K 100. výročí muzejní a vlastivědné práce v okrese Nový Jičín	40/5
Biskup Leopold, Turek Adolf	Z vyprávění starých pamětníků v Bernarticích	40/23
Bložke Jaroslav	Paní B6, spisovatelka z Moravy	38/51
Bouda Tomáš	Architektura v Novém Jičíně na přelomu 19. a 20. století	37/31
Bouda Tomáš, Kraváček František	K výstavbě materiální a sociální vybavenosti Nového Jičína na přelomu 19.—20. století	40/35
Brichová Jaroslava	Sbírka typů okresního archivu v Novém Jičíně	38/14
Daněk Augustin, Schneider Rudolf	Štramberk a jasoň červenooký	37/60
Grepí Emanuel	Pravěké osídlení Novojičínska	40/8
Grossmannová Eva, Hanák Jan	K nedožitým devadesátinám profesora Františka Gregora	37/56
Hais Zdeněk	K výročí významného frenštátského rodáka	32/34
Hanák Jan	40 let stranického vzdělávání na Novojičínsku K vývoji středních škol na Novojičínsku v letech 1945—1985	38/1
	Ke 20 letům VSONJ	34/19
	Sudetoněmecká pátá kolona na Novojičínsku	40/3
	Z obsahu týdeníku „Kravaňsko“ v letech 1902—1907	35/1
Hanzlíková Ludmila	O původu a názvech některých klobouků	40/18
Harváthová Anna	K dějinám vlnařství v Novém Jičíně	39/52
Hudeček Jiří, Kovář Vladimír, Pressen Vladimír	Hnízdění šoupálka krátkoprstého (<i>Certhia brachydactyla</i>) v Moravské bráně	37/40
Hůlová Hana	Městská památková rezervace Štramberk	33/53
Chobot Karel	Třicet let socialistického archivnictví	39/59
Chovanec Václav	Oprava a konzervace kamenné desky ve Fulneku	34/27
Janák Vratislav, Grepí Emanuel, kroužek ČSSA Příbor	Archeologický výzkum v Příboře-Hájově	36/50
Jelínková Eva	Oděv obyvatel Štramberka v první polovině 19. století	40/52
	Kroje a jejich součástky z území novojičínského okresu ve sbírkách muzeí v českých zemích	33/12
		34/42

Jurok Jiří	Moravský severovýchod v husitské revoluci	35/28
	Nejstarší dějiny Štramberka	33/1
	100 let muzea v Novém Jičíně 1887—1987	39/9
	Z minulosti Klimkovic	34/30
Kadlíček Květoslav	Zakázané oslavy 300. výročí narození J. A. Komenského na učitelském ústavu v Příboře roku 1892	36/40
Kalus Jaromír	Počátky kolektivizace zemědělství na Frenštátsku	36/1
Klos Miroslav	Na prahu svobody	34/3
	Návrat 1. československé smíšené divize v SSSR do vlasti přes území okresu Nový Jičín	35/11
Klučka Jiří	K životnímu jubileu Otakara Zelenky Za Jiřím Jaromírem Drozdem	38/55
		34/49
Kramolišová Anna	Lidová strava na Novojičínsku na přelomu 19. a 20. století	38/47
	Polévky a moučná jídla na Novojičínsku	40/28
	Výroční obchůzky v Trojanovicích	36/54
	Vzpomínka na Cyrila Hykla	39/47
Krška Ivan, Schwarz František	Listina bratří z Prusinovic z roku 1426	37/9
Lisická Helena, Roubic Antonín	Anna Grmelová jubilující	36/44
Loukotka Lubomír	Historie poštovního úřadu v Příboře	35/54
	Počátky autobusové dopravy v Příboře	38/28
Mácha Sylvestr, Daněk Augustin	Měkkýši v okolí Nového Jičína	32/43
Matějová Alena	Z historie tkalcovské školy ve Frenštátě p. R.	36/37
Nehýbl Jaroslav	Věťkovické intermezzo Leoše Janáčka	33/43
Orlita Jan	Z historie mlékárenského družstevnictví na Novojičínsku	33/15
Pavlín Antonín	Oběti transportu smrti v Suchdole n. O. v lednu 1945	32/1
Poláček Ladislav	Sto let budování mateřského školství na Novojičínsku	35/64
Příkryl Emil	České školství v Bílovci v letech 1919—1938	40/14
Purkyňová Eva	Historie nálezů spodnokřídých rostlin v Podbeskydích	32/38
Rozenkranz Karel	Technické muzeum n. p. Tatra Kopřivnice	39/31
Rozholdová Jarmila	„Bernartské koláče“	37/42
Sedláčková Marie	Hrabětický les — zajímavá botanická lokalita na Novojičínsku	31/64
	Květena okolí obce Hůrky	36/59
	K výskytu hořečku brvitého na Novojičínsku	33/45
	K výskytu vzácnějších polních plevelů na Novojičínsku	38/61
	K výskytu vzácnějších rostlin z okolí Fulneka	40/58
	Nutnost ochrany ohrožené květeny na Novojičínsku	31/59
	Vegetace lesa „Bažantnice“ u Studénky	34/59
	Zajímavé rostliny frenštátské kotliny	39/63
Schwarz František	Osvícenské snahy Marie Valburgy Truchsess- Zeilové na kunínském panství	33/22

Schwarz František	Vznik a rozvoj muzejní a vlastivědné činnosti v okrese Nový Jičín	39/1
Skutil Jan	František Palacký a edice staročeských památek Palackého vnučka Marie Červinková-Riegrová a její práce o B. Bolzánovi	37/18 40/42
	Památce profesora dr. Adolfa Kellnera	31/34
Strnadel Drahomír	Vystěhovalectví z Frenštátska do Texasu v druhé polovině minulého století na základě nových pramenů	38/31
Světlík Vladimír	40. výročí Šlechtitelské stanice Hladké Životice	40/56
Šajtar Drahomír	Návraty Františka Lazického	40/49
Šefčík Erich	Novojičínský archeolog a vlastivědný pracovník Gustav Stumpf	39/50
	Renesanční epigrafické památky z Fulneku	31/26
Šrámek P., Turek A.	Zaniklá osada Wittenberg	32/3
	Za PhDr. Miroslavem Klosem	37/52
Štěpán Václav	Jak měšťané v 16. století získávali horní svobody	32/10
Šustek František	Bývalé Okresní vlastivědné muzeum ve Vítkově	39/26
	Místní a pomístní jména v Heltínově a okolí	38/38
	Pověra o škodlivosti zatmění Slunce na Spálovsku	34/54
	Větrné mlýny v bývalém oderském panství	36/18
	Větrné mlýny v Luboměřu a Barnově	32/12
	Větrné mlýny ve Spálově	31/38
	Zaniklá středověká osada u Heltinova	37/4
Tabóšek Oldřich	Privilegium Ichnovského fojta	37/14
Turek Adolf	Bývalé muzejní spolky na Novojičínsku	39/35
	Původní české pomístní názvy v poněmčených obcích na Novojičínsku	35/13
	Z minulosti Hárky. K šedesátému výročí první bezpečné písemné zprávy o vsi	31/1
Urbanec Jiří	Fulnecký pobyt Jana Āmose Komenského v krásné literatuře	37/24
	Korespondence z Novojičínska v pozůstalosti Petra Bezruče	32/28
	Petr Bezruč píše na Novojičínsko	33/36
Zezulčík Jaroslav	Komunista Ladislav Zrza 1905–1941	34/17
Zprávy:		
	40 let trvání amatérské výtvarné skupiny Jaroněk	40/63
	K sedmdesátinám Františka Šustky	33/57
	K životnímu jubileu Emila Přikryla	40/63
	Ocenění našim umělcům	33/62
Boček Leonard	120 let od narození Jana Knebla	38/71
Brichová Jaroslava	200. výročí pošty v Příboře	36/70
	30 let okresního archívu v Novém Jičíně	31/68
Černín Svatomír	Třicet let Vagonářského muzea	39/75
	Třicet let vagonářského muzea ve Studénce	37/64
Daněk Augustín	Vzpomínka na sté výročí úmrtí Řehoře Mendla	33/62
74 Dorazil Josef	600 let trvání Hárky	32/58

Grepl Emanuel	XIV. pracovní seminář muzejních archeologů v Novém Jičíně	40/69
Hanák Jan	K osmdesátému výročí vzniku české školy v Novém Jičíně	38/72
	Ke stému výročí založení českého zemědělského spolku „Metoděj“ na Novojičínsku	36/69
	Za dr. Miloslavem Balášem	32/64
Hanzelka Karel	Několik poznámek ke stavebnímu vývoji Nového Jičína	39/71
Hudeček Jiří	Maták pochop (<i>Circus aeroaginosus</i>) hnízdí v Moravské bráně a na poli	36/75
Hudeček Jiří, Pavelka Karel	Dodatek ke hnízdění bukače velkého v Moravské bráně	37/72
	Hnízdění bukače velkého (<i>Botaurus stellaris</i>) v Moravské bráně	32/64
Hudeček Jiří	Racek stříbřitý (<i>Larus argentatus</i>) v oderské části Moravské brány	32/66
	Racek tříprstý (<i>Rissa tridactyla</i>) v Moravské bráně	37/72
Hudeček Jiří Vlach Jaroslav	Rybák bohenní protahuje i v Moravské bráně	40/71
Hudeček Jiří,	Výskyt losa (<i>Alces alces</i>) v údolí Odry u Ostravy	40/71
Chobot Karel	K nedožitým pětasedesátinám Karla Otty K pětasedesátým narozeninám Josefa Lankočího	40/65 37/63
	Písemné svědectví minulosti – archívy dneška	34/71
	100 let škol v Trojanovicích	34/71
Jedličková Jana Jurok Jiří	K historii textilního průmyslu na Fulneku	37/70
	Dodatky a opravy k článku Nejstarší dějiny Štramberka	34/74
	Průběh a výsledky III. kronikářské soutěže v okrese Nový Jičín	37/69
	Rozvoj města Štramberka v období socialismu	33/63
	Štramberský hrad v proměnách dějin a umění	32/56
	Veduty a pohledy na města a hrady Moravské brány	36/73
	Z muzejních výstav	31/70
Klos Miroslav	II. severomoravské archívni sympozium	36/72
Klučka Jiří	Ludvíka Smrčková v Příboře	34/72
	Odešel akademický malíř Bohumír Jurek	32/62
Kramolišová Anna	Etnofilm 1985 v Rožnově pod Radhoštěm	37/71
	Klátový úl ve Starém Jičíně	39/43
Krška Ivan	K počtu padlých sovětských vojáků při osvobození Spálova	38/71
Lossmann Miloš	Expozice klobouků v novojičínském muzeu	39/72
Loukotka Lubomír	K životnímu jubileu profesora Jaroslava Nehýbla	33/58
	Poštovna Hájov	35/73
Matějová Alena	Ještě o železničních tratích na Novojičínsku	32/60
Mičák Leoš	K činnosti zvonáře Jiřího Pamfila na Novojičínsku	32/58
Müller Karel	Ještě k vystěhovalectví z Frenštátu do Ameriky ve 2. pol. 19. stol.	40/70
	Nové prameny k dějinám Fulneku a okolí	33/60
Myška Milan	O Fulneku na stránkách francouzské příručky pro obchodníky z roku 1807	37/68

Otáhal Ivo, Rozehnal Petr Otáhal Ivo	Naučná stezka státní přírodní rezervace Kotvice otevřena	33/59
	Poznámka pracoviště SOP OVM v Novém Jičíně ke zprávě J. Hudečka „Moták pochop hnízdí v Moravské bráně I na poli“	36/76
Plachý Vladimír	Oslavy 100. výročí Pohorské jednoty Radhošť ve Frenštátě pod Radhoštěm	34/69
Poláček Ladislav	JUDr. Václav Kresta	40/64
	Stoletá historie školy v Hájově	38/70
	Střední pedagogická škola v Novém Jičíně – přehled historie	37/67
	Životní jubileum Karla Gally	40/60
Rozholdová Jarmila Sedláčková Marie	Frenštátský rodák Robert Parma	40/66
	Botanické sbírky Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně	39/70
Schenkova Marie Schwarz František	Pamětní síň Adolfa Zábranského v Novém Jičíně	35/70
	Gymnázium Mikoláše Koperníka v Bílovci jubilovalo	38/72
	Otevření nové budovy Domu politické výchovy při OV KSČ v Novém Jičíně	33/65
	PhDr. Adolfu Turkovi k 75. narozeninám	37/63
	100 let pomníku bratrancům Veverkovým a kováři Janu Váhalovi ve Starojické Lhotě	33/63
	600 let trvání města Klimkovic	38/72
	Zemřel Benedikt Závada	34/69
Štěpán Václav, Turek Adolf Šustek František	K životopisu Jakuba Kunvaldského	34/74
	Opatův les, původní název Hrabětického lesa	38/73
	Památky uložené ve schránkách kostelů ve Spálově a Luboměři	33/65
	Renesanční cínová křitelnice ve Spálově	40/68
	Větrné mlýny v našem regionu podle mapování z roku 1780	35/72
Tkáč Vladimír	Nová expozice muzea ve Štramberku	35/68
	Nová muzejní expozice v Klimkovicích	32/56
Turek Adolf	Tradice a současnost příborských škol v dokumentech	34/73
Turková Marie Urbanec Jiří	Významná osobnost hudebního života 19. století Josef Koudelák a Nový Jičín	31/70
	O literární pozůstalosti Miloslava Baláše	37/66
	Za Františkem Lázeckým	39/74
	Za Františkem Lázeckým	34/68
Vojtek Eduard	Ohlédnutí za ochotnickým výročím	40/67
	Za Vladimírem Plachým	36/68
Literatura:		
Bakala Jaroslav	Paul Ziegler: Wirtschaftsgeschichte der Stadt Neutitschein, II. Teil	32/66
Boček Leonard	Bohuslav Knebl: Sochařská tvorba Jana Knebla. 2. vyd. 1982	32/70
Brichová Jaroslava	Alois Běhálek, Odry 1234–1984	34/74
	Pavel Balcárek, Robotní spory neuhubelských poddaných v letech 1607 až 1638	33/68
	Jarmila Vacková, Čtyřicáté výročí úmrtí historika umění Eugena Dostála	33/71
Dvořáčková Sylva	Monografie o národním umělci Adolfu Zábranském	38/74

Grepí Emanuel	Městská pomátková rezervace Štramberk	32/68
	Měřinský Z.: Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku	37/77
	„Pravěk Štramberka“	37/73
	Eva Purkyňová: Fossilní kapradiny (Pteridophyta) ze spodní křídly ve Štramberku	37/78
	Eva Purkyňová, Nové nálezy spodnokřídlových rostlin v těšínsko-hradištském souvrství Západních Karpat na severní Moravě	33/70
Chobot Karel	II. Severomoravské archívni sympozium. Sborník příspěvků. Vydal Státní oblastní archiv v Opavě 1988	40/77
	Milan Myška: Belgický podnikatel Jean Francois Regnier a počátky mechanizace textilního průmyslu v českých zemích	34/75
	Sborník Státního oblastního archivu v Opavě 1975–1980, Opava 1982	35/75
Imrýšek Ivo	Nová regionální publikace	33/69
Jelínková Eva	Dvě publikace o lidovém stavitelství	33/76
Jurok Jiří	Dorothea Klumppová, Albert J. Bláha, Sága Arnošta Bergmana, Houston 1981	40/74
	Na okraj vlastivědné literatury	31/75
	Robert Janák, Geographic Origin of Czech Texas, Hallettsville, Texas 1985	38/75
	Svědectví o pravěku Příbora, vydal Dům kultury ROH v Příboře v roce 1985	40/75
Klos Miroslav	Hrady, zámky a tvrze v Čechách, a na Moravě a ve Slezsku – Severní Morava	36/76
	Josef Dvořák, Život a dílo zasloužilého umělce akademického malíře Zdeňka Buriana	33/72
	Josef Macůrek, Z minulosti východní Moravy v 18. a 19. století. Vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně spolu s Muzeem Kroměřížska v Kroměříži roku 1980	31/74
Klos Miroslav, Schwarz František	Nejstarší městská kniha Olomoucká (Liber actuum notabilium) 1343–1420	35/76
	50 let zahrádkářů v Kopřivnici	33/74
Klos Miroslav	Pavel Kouřil - Rudolf Žáček, Středověký hrádek na katastru obce Lubina	33/68
	Účelový objekt podnikového archivu Tetry Kopřivnice	39/77
Kramolišová Anna	Eva Jelínková, Současný stav svatebních obřadů na Novojičínsku	38/77
	Ludvík Kunz, Hudecko cimbálová muzika na Kravaňsku z přelomu 18. a 19. století	32/69
	Jelínková Eva: K životnosti lidových obyčejů na Novojičínsku	37/76
Müller Karel	František Šustek: Kamenný alianční znak na věži kostela v Luboměři z roku 1777	35/77
	František Šustek: Keramická deska se znaky majitelů statku Spálova z roku 1594	34/75
	František Šustek: Znaky, pečetě a razítka městečka Spálova a obcí bývalého spálovského statku	32/77
	Jiří Čarek: Městské znaky v českých zemích	39/77
	Jiří Jurok: K sociálně ekonomickému vývoji severovýchodní Moravy před husitskou revolucí	35/78

	Josef Pilnáček: Neznámé rody a znaky staré Moravy	33/77
Purkyňová Eva	Karel Hrbáček: Genealogické a heraldické zájmy Karla staršího ze Zerotína	36/77
	Antonín Hlušík, Rossii Gymnosperms from the Plaňava Formation (Hauterivian), Štramberk (Moravia)	33/71
	Jiří Žitt: <i>Apsidocrinus</i> Jaekel, 1906 a <i>Psalidocrinus Remeš</i> 1912 (Crinoidea Cyrtocrinida) ze štramberké spodní křídy	33/74
	Jiří Žitt, <i>Hemibrachiocrinus</i> Arendt, 1868 (Crinoidea Cyrtocrinida from the Lower Cretaceous of Štramberk	32/71
	Olga Nekvasilová, Craniidae (Brachiopoda, Inarticulata) from the Lower Cretaceous of Štramberk	32/71
	Jiří Žitt, <i>Strambergocrinus</i> gen. n. (Cyrtocrinidae) from the Lower Cretaceous of Štramberk	32/72
	Olga Nekvasilová, Terebratulida (Brachiopoda) from the Lower Cretaceous of Štramberk	32/72
Schenkova Marie	František Šustek: Renesanční cínová křtitelnice ve Spálově, Vlastivědné listy 2/1984	35/75
	Život a dílo frenštátského výtvarníka	34/77
Schwarz František	Eva Foglarová, Estetika Františka Palackého	37/75
Šefčík Erich	Baca Leo: Czech Immigration Passenger Lists.	40/72
	Janák Robert: Old Bohemian Tombstones	40/75
Šrámek Pavel	Machan, Clinton Mendl, J. W.: Krásná Amerika	37/76
	Adolf Turek: 100 let požární ochrany v Novém Jičíně-Bernarticích (1884 až 1984)	34/78
Šustek František	Halaškovy akademické řeči vydány tiskem	40/73
	Josef Svátek: Z historie	33/71
	Josef Vařeka, Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku	33/73
	Vladimír Busek, Václav Váhala, 120 let požární ochrany v Odrách (1866–1986)	38/75
Turek Adolf	Bohumír Indra, Synovec a syn Václava Klimenta Klicpery v Novém Jičíně	37/77
	Erwin Kunz, Chronik der einstigen Heimatgemeinde Klein Hermsdorf. Würzburg 1979	38/77
	Klimkovice ve vlastivědné literatuře	33/76
	Gustav Hofmann, Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy	36/78
	100 let požárního sboru Starý Jičín 1882–1982	33/70
	100 let požární ochrany v Hodslavicích 1883 až 1983, Nový Jičín 1983	33/74
Turková Marie	Jiří Sehnal: Z kulturně historické minulosti zámku Nová Horka u Studénky	37/74
Urbanec Jiří	Poslední kniha Miloslava Baláše	34/76
Bibliografie:	Obsah 21.–30. svazku Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín – sestavil Ivo Imrýšek	32/73

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 43

Vratislav Janák – Jaroslav Zezulčík – Emanuel Grepl – Ladislav Kostelník – Jiří Tichánek	Současný stav výzkumu hradu Šostýna	1
Jiří Jurok	Poodří a Pobečví v době bezvládní a za Jiřího z Poděbrad	10
František Marušan	Kulturní památka v Příboře	28
Bohumír Indra	Frenštátský výtvarní umělci a umělečtí řemeslníci druhé poloviny 18. a počátku 19. století	34
Jaromír Kapusta	O znaku Starého Jičína	40
Sylva Dvořáčková	Malř Eduard Veith	43
Antonín Satke	Z pytláckého folklóru	48
Karel Špaček	O čižbě v Kopřivnici	52
Ludmila Hanzíková	O jménech klobouků dříve a dnes	54
Zprávy:	Za Stanislavem Šindlerem. – Krásné tisky z Novojičínska. – Životní jubileum spálovského rodáka. – Josef Sudek ve Frenštátě pod Radhoštěm. – Snímek mužských krojů ve Spálově z roku 1908. – Výskyt pelikána v Moravské bráně. – Současné mikulášské pečivo ze Štramberka. – Výstava betlémů v Bernarticích. – Barokní hudba v Příboře	58
Literatura:	Fulnek. Město Jana Amose Komenského. – Jaroslava Janáčková, Jakub Arbes novinář. – Oldřich Tabáček, O vytýčení pluzin na hukvaldském panství. – 100 let požární ochrany v Tisku (1888 až 1988). – Josef Svátek, Z dějin poustevn ve Slezsku v 18. století. – Dalibor Prix, Středověký kostel sv. Jiří v Lubojatech. – Několik poznámek k nové archeologické literatuře. – Retrospektivní lexikon obcí okresu Nový Jičín 1850–1986	66
Bibliografie:	Obsah 31.–40. svazku Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín. Sestavila Jarmila Rozholdová	72

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně

Svazek 43 vyšel v roce 1989

Řídí redakční rada s předsedou profesorem Janem Handkem,
členové PhDr. Jaroslava Brichová, PhDr. Svatomír Černín, PhDr. Emanuel Grepl,
PhDr. Karel Chobot, PhDr. Jiří Jurok, PhDr. Karel Müller, profesor Ivan Mynář,
akademický malíř Otakar Zelenka, PhDr. Jaroslav Zezulčík

Odpovědný redaktor ředitel Okresního vlastivědného muzea PhDr. František
Schwarz, CSc., výkonný redaktor PhDr. Adolf Turek

Cena 8,— Kčs

Registrováno SmKNV v Ostravě RM ze dne 28. června 1967

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod Ostrava,
provoz 22 Nový Jičín

Z. č. 4213

Na zadní straně obálky:

Eduard Veith – Harfenistka,
olej na plátně,
ze sbírek OVM Nový Jičín
Foto M. Lossmann